

PRIRUČNIK
ZA PRIMENU OPŠTEG PROTOKOLA ZA ZAŠTITU DECE
OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Izdavač
CENTAR ZA PRAVA DETETA
Beograd, Skender Begova 20
Tel/fax: 3344170, 3286690
<http://www.cpd.org.yu>
cpd@eunet.yu

Za izdavača
Vesna Dejanović, v.d. direktora

Urednik svih izdanja
Vesna Dejanović

Lektura/korektura
Nevena Mrdenović

Dizajn i priprema
Omnibus, Beograd

Štampa
Dedraplast, Beograd

Tiraž
1500

ISBN 86-83109-39-9

Izradu Priručnika pomogla je kancelarija UNICEF-a u Beogradu.

PRIRUČNIK

ZA PRIMENU OPŠTEG PROTOKOLA ZA ZAŠTITU DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Urednica

Veronika Išpanović-Radojković

Autori

Veronika Išpanović-Radojković, Tanja Ignjatović,

Ranka Vujović, Ivana Stevanović,

Jelena Srna, Nevenka Žegarac

Centar za prava deteta

Beograd, 2006

SADRŽAJ

I.	DEFINICIJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	13
	(V. Išpanović-Radojković, N. Žegarac)	
1.	DEFINICIJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	13
1. 1.	Opšta definicija zloupotrebe deteta.....	13
1. 2.	Fizičko zlostavljanje.....	13
1. 3.	Seksualna zloupotreba.....	14
1. 4.	Emocionalna zloupotreba.....	14
1. 5.	Zanemarivanje i nemarno postupanje.....	15
1. 6.	Eksploatacija.....	15
2.	POJAŠNJENJE TERMINA KOJI SE KORISTE U DEFINICIJAMA ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	16
2. 1.	Položaj odgovornosti, poverenja ili moći.....	16
2. 2.	Stvarno i potencijalno nanošenje povrede detetu.....	16
2. 3.	Interakcije koje su razumno pod kontrolom pružaoca nege.....	17
2. 4.	Disciplina ili kažnjavanje.....	18
II.	PREPOZNAVANJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	20
	(V. Išpanović-Radojković, T. Ignjatović)	
1.	FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE.....	20
1. 1.	Povrede nanete detetu.....	20
1. 2.	Opasni postupci.....	21
1. 3.	Surovo i nehumano kažnjavanje.....	21
1. 4.	Sindrom protresene bebe (Shaken Baby Syndrome).....	22
1. 5.	Minhauzenov sindrom.....	22
1. 6.	Ponašanje deteta kao pokazatelj fizičke zloupotrebe.....	23
1. 7.	Znaci koji podražavaju fizičku zloupotrebu.....	23
1. 8.	„Crvene zastavice”.....	24
1. 9.	Činioci rizika za fizičko zlostavljanje deteta.....	24
1. 10.	Procena prijavljene sumnje na fizičku zloupotrebu deteta.....	25
2.	SEKSUALNA ZLOUPOTREBA DETETA.....	25
2. 1.	Posledice seksualnog zlostavljanja u detinjstvu.....	26
2. 2.	Otkrivanje seksualnog zlostavljanja.....	27
2. 3.	Intervjuisanje žrtava moguće seksualne zloupotrebe.....	27
2. 4.	Fizikalni pregled deteta kod sumnje na seksualno zlostavljanje.....	27
2. 5.	Fizički pokazatelji seksualnog zlostavljanja.....	28
2. 6.	Promene ponašanja.....	28
3.	ZANEMARIVANJE DETETA.....	29
3. 1.	Fizičko zanemarivanje.....	29

3. 2. Zdravstveno zanemarivanje.....	29
3. 3. Emocionalno zanemarivanje.....	30
3. 4. Pokazatelji zanemarenosti deteta.....	30
3. 5. Karakteristike zanemarujućih porodičnih sistema.....	30
4. EMOCIONALNO ZLOSTAVLJANJE.....	31
4. 1. Prepoznavanje emocionalnog zlostavljanja.....	33
4. 2. Činioci rizika za emocionalno zlostavljanje deteta u porodici.....	34
4. 3. Stavovi roditelja prema disciplini i kažnjavanju deteta.....	34
III. PROCENA RIZIKA, BEZBEDNOSTI, STANJA I POTREBA DETETA I PORODICE.....	36
(N. Žegarac, R. Vujović)	
1. PRVA ILI PRELIMINARNA PROCENA PRE PRIJAVE CENTRU ZA SOCIJALNI RAD.....	36
2. PRIJEMNA ILI TRIJAŽNA PROCENA U CENTRU ZA SOCIJALNI RAD.....	38
3. POČETNA PROCENA.....	39
4. SLOŽENA ILI PRODUBLJENA PROCENA.....	43
5. SPECIJALIZOVANE PROCENE.....	43
IV. INTERVENCIJE.....	45
(J. Srna, V. Išpanović-Radojković)	
1. VRSTE I KONCEPTI INTERVENCIJA.....	45
1. 1. Tradicionalni pristup intervencijama.....	45
1. 2. Savremeni pristup intervencijama.....	46
2. CILJEVI I OSNOVNI PRINCIPI INTERVENCIJA.....	46
3. SADRŽAJ INTERVENCIJA.....	47
4. INTERVENCIJE SA PORODICAMA U SLUČAJU ZANEMARIVANJA DETETA/DECE.....	48
4. 1. Smernice za rad sa zanemarujućim porodicama.....	48
4. 2. Zamke u radu sa porodicama sa zanemarivanjem.....	50
V. INTERVENCIJE CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	52
(R. Vujović, N. Žegarac, I. Stevanović)	
1. PRIJEM I OTVARANJE SLUČAJA U CENTRU ZA SOCIJALNI RAD.....	52
1. 1. Prijava.....	52

1. 2. Razmatranje prihvatljivosti prijave.....	54
1. 3. Otvaranje slučaja i prosleđivanje prijave zaduženom radniku.....	55
1. 4. Kada se slučaj ne otvara.....	56
2. POČETNA PROCENA.....	56
2. 1. Uspostavljanje kontakta sa detetom i porodicom.....	57
2. 2. Procena rizika u kome se dete nalazi.....	57
2. 3. Zaključak nakon početne procene.....	58
2. 4. Konferencija slučaja.....	58
3. MERE ZA ZAŠTITU DETETA.....	58
3. 1. Mere usmerene na jačanje pozitivnih porodičnih snaga.....	59
3. 2. Zbrinjavanje deteta van porodice.....	59
4. NEODLOŽNA INTERVENCIJA.....	61
4. 1. Cilj neodložne intervencije.....	61
4. 2. Nadležnost i postupak.....	61
4. 3. Mere neodložne intervencije.....	63
4. 4. Razmatranje perspektive dugoročnog obezbeđenja potreba deteta.....	68
5. PRAĆENJE I EVALUACIJA DETETA I PORODICE.....	68
VI. ULOGA PRAVNOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	70
(I. Stevanović, R. Vujović)	
1. SISTEM PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE.....	70
1. 1. Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava.....	70
1. 2. Lišavanje roditeljskog prava.....	71
1. 3. Mere građansko-pravne zaštite od nasilja u porodici.....	72
2. REAGOVANJE KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA.....	73
2. 1. Uloga policije.....	73
2. 2. Uloga istražnih organa.....	74
2. 3. Krivična dela „na štetu dece i maloletnika”.....	75
2. 4. Odnos krivičnogpravnog sistema sa drugim sistemima u procesu zaštite deteta-žrtve zlostavljanja i zanemarivanja.....	76
VII. ULOGA ZDRAVSTVENOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	77
(V. Ispanović-Radojković)	
1. OTKRIVANJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	77
2. KONSULTACIJE I PROCENA RIZIKA.....	78
3. PRIJAVLJIVANJE ZLOSTAVLJANJA/ZANEMARIVANJA.....	78

4. DOKUMENTOVANJE POVREDA I OKOLNOSTI.....	79
5. ULOGA ZDRAVSTVENOG RADNIKA U DALJOJ ZAŠTITI DETETA OD ZLOSTAVLJANJA.....	79
VIII. ULOGA OBRAZOVNO-VASPITNOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	81
(J. Srna)	
1. KORACI U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	81
1. 1. Otkrivanje.....	81
1. 2. Konsultacija.....	82
1. 3. Praćenje i podrška detetu i porodici.....	83
2. SPECIFIČNE INTERVENCIJE U ŠKOLI.....	83
IX. ULOGA NEVLADNIH ORGANIZACIJA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	84
(T. Ignjatović)	
1. KORACI U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	84
2. PREPOZNAVANJE I PRIJAVLJIVANJE SLUČAJEVA ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA DECE.....	85
3. PROCENE RIZIKA, STANJA I POTREBA DETETA I PORODICE.....	86
4. PLANIRANJE I OBEZBEĐIVANJE USLUGA I MERA ZA ZAŠTITU DETETA.....	87
5. PRAĆENJE I EVALUACIJA DETETA I PORODICE.....	88
X. EDUKACIJA STRUČNJAKA ZA PRIMENU PROTOKOLA.....	89
(J. Srna, V. Išpanović-Radojković)	
1. PRINCIPI EDUKACIJE.....	89
2. CILJEVI EDUKACIJE.....	90
3. NIVOI EDUKACIJE STRUČNJAKA ZA PRIMENU PROTOKOLA.....	91
4. SADRŽAJ EDUKACIJE.....	91
5. PREPORUČENA LITERATURA.....	92
PRILOZI.....	95

MATRICA ZA PROCENU VISOKOG RIZIKA OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJE.....	97
BRZA PROCENA VISOKOG RIZIKA.....	112
REŠENJE O PRIVREMENOM STARATELJU DONETO U SKRAĆENOM POSTUPKU.....	117
PRIVREMENI ZAKLJUČAK O OBEZBEĐENJU SMEŠTAJA.....	120
IZVODI IZ AKTUELNOG ZAKONODAVSTVA KOJE SE ODNOSI NA ZAŠTITU DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA.....	122
5. 1. Zakon o zdravstvenoj zaštiti.....	122
5. 2. Porođični zakon.....	122
5. 3. Zakon o policiji.....	140
5. 4. Krivični zakonik.....	142
5. 5. Zakon o krivičnom postupku.....	142
5. 6. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.....	143
DIJAGRAMI – KORACI U ZAŠTITI.....	145

PRIRUČNIK ZA PRIMENU OPŠTEG PROTOKOLA ZA ZAŠTITU DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

PREDGOVOR

Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja je složen proces u kojem učestvuju ustanove, organizacije i pojedinci iz različitih sistema (socijalne zaštite, obrazovanja, zdravstva, policije, pravosuđa i dr.) što stavlja u prvi plan izazov efikasne saradnje i koordinirane akcije svih koji učestvuju u tom procesu. To znači da svi koji rade sa decom i porodicama moraju biti u potpunosti sigurni da znaju kako da postupe kada posumnjaju da je dete izloženo zlostavljanju ili zanemarivanju.

Iskustva stečena u proteklih deset godina, tokom kojih su mnogi timovi, organizacije i pojedinci intenzivno radili na razvoju sistema za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u našoj zemlji, naučila su nas da su glavne prepreke za efikasniju zaštitu dece upravo nedovoljno jasno definisani koraci i uloge pojedinih učesnika u procesu zaštite. Zbog toga je, u okviru projekta „Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja”, kao jednog od strateških reformskih projekata Ministarstva za socijalna pitanja, a sada Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, formirana posebna radna grupa od stručnjaka iz svih relevantnih oblasti (socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, pravosuđa, policije i predstavnika nevladinog sektora) koja je pripremila tekst Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Vlada Republike Srbije usvojila je taj Opšti protokol avgusta 2005 godine, čime je on postao obavezujući za sve učesnike u procesu zaštite deteta.

Verujemo da Priručnik koji je pred vama obezbeđuje širi okvir za razumevanje procesa zaštite deteta i svim učesnicima u procesu zaštite deteta pruža detaljna uputstva za primenu Opšteg protokola.

Želimo da istaknemo da je u Priručniku, kao uostalom i u samom Opštem protokolu, sadržano iskustvo brojnih stručnjaka, timova, organizacija, ali i dece i roditelja koji su bili uključeni u procese zaštite dece tokom protekle decenije, i mi, autori ovog Priručnika izražavamo svoju zahvalnost svim „znanim i neznanim junacima” ovog zajedničkog poduhvata.

Osećamo potrebu da izrazimo posebnu zahvalnost gospođi Džil Kol (Jill Cole), dugogodišnjem članu Tima za zaštitu dece Regionalne dečje bolnice u Sijetlu, država Vašington, SAD, i prof. dr Margaret Linč (Margaret Lynch) iz Velike Britanije, jednoj od osnivača i bivših predsednika Međunarodnog udruženja za prevenciju i zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (ISPCAN). Obe su, u svojstvu konsultanata UNICEF-a, ali i kao dokazani prijatelji našeg naroda, nesebično delile sa nama svoja bogata saznanja i iskustva o zaštiti dece i omogućile nam da koristimo materijale i instrumente razvijene u njihovim zemljama.

Izrada Opšteg protokola, kao i štampanje ovog Priručnika, bili bi daleko teži i neizvesniji da nije bilo svesrdne tehničke i finansijske pomoći kancelarije UNICEF-a u Beogradu, na kojoj se ljubazno zahvaljujemo.

Na kraju, želimo da istaknemo da nam je u izradi ovog Priručnika uzor bio priručnik „Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja” grupe autora na čelu sa prof. dr. Mirjanom Obretković, koji je izdao Jugoslovenski centar za prava deteta 2001. godine. To je bio prvi takav priručnik na našim prostorima. Neki od njegovih autora učestvovali su i u pisanju ovog Priručnika.

Nadamo se da će i ovaj Priručnik nastaviti da bude „svetla tačka vodilja” svima kojima su prava deteta prevashodno u srcu i u duši.

Autori
Beograd, novembar 2006.

**RADNO VREME
DILERSKE PRODAJE I
MALOPRODAJE:**

PONEDELJAK - PETAK

9⁰⁰ - 20⁰⁰

SUBOTA

9⁰⁰ - 15⁰⁰

**RADNO VREME
VELEPRODAJE:**

PONEDELJAK - PETAK

9⁰⁰ - 17⁰⁰

SUBOTA

9⁰⁰ - 15⁰⁰

Tel. (011) 32 92 140

www.desk.co.yu

I. DEFINICIJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

1. DEFINICIJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Proces zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja zahteva multidisciplinarni i intersektorski pristup. Od ključne je važnosti da svi učesnici u tom procesu imaju zajedničko poimanje i jedinstven stav u odnosu na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja dece. Saglasnost svih učesnika u tom procesu, u odnosu na definiciju zlostavljanja i zanemarivanja prvi je uslov za uspešnost procesa zaštite deteta.

U Opštem protokolu za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja prihvaćene su definicije pojedinih vidova zloupotrebe i zanemarivanja dece koje je usvojila Svetska zdravstvena organizacija na Konsultaciji o sprečavanju zloupotrebe dece u Ženevi, 1999. godine. Ove definicije prihvatilo je i Međunarodno udruženje za prevenciju zloupotrebe i zanemarivanja dece (ISPCAN) u dokumentu „Intersektorski pristup zlostavljanju dece” (2003).¹

Da bismo pomogli proces stvaranja jedinstvenog koncepta zlostavljanja i zanemarivanja kod stručnjaka iz raznih sektora, pored originalnih definicija SZO, koje se nalaze i u Protokolu, iznosimo i pojašnjenja korišćenih termina, kao i teškoće sa kojima se stručnjaci najčešće susreću u određenju pojma zlostavljanja i zanemarivanja.

1. 1. Opšta definicija zloupotrebe deteta

Zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvataju sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja deteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, poverenje ili moć (SZO, 1999).²

1. 2. Fizičko zlostavljanje

Fizičko zlostavljanje deteta je ono koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog fizičkog povređivanja usled neke interakcije ili odsustva interakcije, a što potpada pod razuman okvir nadzora roditelja, ili osobe koja je na položaju na kome ima odgovornost, moć nad detetom ili njegovo poverenje.³ Mogu postojati jednokratni ili ponavljani incidenti fizičkog zlostavljanja. (SZO, 1999.).

¹ Intersectoral Approach to Child Maltreatment. ISPCAN; draft, August 2003.

² WHO. Report on consultation on child abuse prevention, 29-31 March 1999, Geneva, World Health Organization, 1999 (document WHO/HSC/PVI/99.1).

³ Ovde je potrebno uvrstiti princip **pravljenja razlike** između zloupotrebe i nenamerne ozlede, ili fizičkih znakova i simptoma koji podražavaju namerno ozleđivanje ali su, u stvari, posledica ili potpomognuti organskim stanjima od kojih dete pati.

1. 3. Seksualna zloupotreba

Seksualna zloupotreba deteta je uključivanje deteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti, i nije u stanju da za to pruži informisanu saglasnost, ili za koju dete nije razvojno doraslo i nije u stanju da se sa njom saglasi, ili onu kojom se krše zakoni ili socijalni tabui društva.

Seksualna zloupotreba deteta se očituje kao aktivnost između deteta i neke odrasle osobe ili drugog deteta koje ima, zbog svog uzrasta ili razvoja, položaj koji mu daje odgovornost, poverenje ili moć, gde aktivnost ima za cilj da pruži uživanje ili zadovoljji potrebe druge osobe.

Ovo može obuhvatati, ali se ne ograničava samo na:⁴

- navođenje ili primoravanje deteta da se upusti u bilo kakvu nezakonitu seksualnu aktivnost
- eksploatatorsko korišćenje deteta za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje, i
- eksploatatorsko korišćenje dece za pornografske predstave i materijale.

1. 4. Emocionalna zloupotreba

Emocionalna zloupotreba obuhvata propust da se obezbedi razvojno prikladna, podržavajuća sredina, uključujući i dostupnost primarne figure privrženosti, tako da bi dete moglo razviti stabilan i pun opseg emocionalnih i socijalnih sposobnosti koje odgovaraju njegovom ličnom potencijalu, a u skladu sa kontekstom društva u kome dete živi. Mogu takođe postojati postupci prema detetu koji uzrokuju, ili koji sa velikom verovatnoćom mogu biti uzrok narušavanja zdravlja deteta ili fizičkog, mentalnog, duhovnog, moralnog ili društvenog razvoja. Ovakvo postupanje mora biti u okviru razumne kontrole roditelja ili osobe koja je u odnosu kojim je preuzela odgovornost, ima poverenje deteta ili moć nad njim. Postupci obuhvataju ograničavanje kretanja, obrasce kojima se vrši omalovažavanje, ocmjivanje, okrivljavanje bez razloga, kojima se pretilo, zastrašuje, vrši diskriminacija, ismejavanje ili druge oblike nefizičkog, neprijateljskog ili odbacujućeg postupanja.

Emocionalna zloupotreba odnosi se na vezu između primarnog pružaoca (pružalaca) nege i deteta u kojoj interakcije nanose stvarnu štetu, ili mogu potencijalno biti štetne po dete. Ovo obuhvata razvojno neprikladne, nedovoljne ili nedosledne interakcije sa detetom, i uključuje: izlaganje zbunjujućim ili traumatskim događajima i interakcijama (npr. porodičnom nasilju); upotrebu deteta za ispunjavanje psiholoških potreba pružaoca nege; i aktivno korumpiranje deteta ili propust da se unapređuje socijalna adaptacija deteta (uključujući izolaciju). Interakcije koje su zabrinjavajuće prožimaju ili karakterišu odnos. Ovaj oblik zloupotrebe ne iziskuje fizički kontakt između pružaoca nege i deteta.

⁴ Važno je praviti razliku između **normalnog ponašanja** koje odgovara uzrastu u istraživanju svog tela i seksualnosti, posebno kod adolescenata, i ponašanja koje predstavlja zloupotrebu.

1. 5. Zanemarivanje i nemarno postupanje

Zanemarivanje predstavlja nemar ili propust pružaoca nege⁵ da obezbedi razvoj deteta u svim oblastima: zdravlja, obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smeštaja i bezbednih životnih uslova, a u okviru razumno raspoloživih sredstava porodice ili pružaoca nege, što narušava, ili može sa velikom verovatnoćom narušiti zdravlje deteta ili njegov fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj. Ovo obuhvata i propust u obavljanju pravilnog nadzora i zaštite dece od povređivanja u onolikoj meri u kojoj je to izvodljivo (SZO, 1999).

Zanemarena deca koja ne dobijaju adekvatnu emocionalnu, kognitivnu, socijalnu i fizičku stimulaciju, fizičku negu i ishranu, mogu pretrpeti nepovratne zastoje u različitim aspektima svog razvoja. Iako bi samo jedan jedini incident zanemarivanja mogao imati ozbiljne posledice, većina slučajeva zanemarivanja može se prepoznati po obrascu odsustva nege deteta (npr. karakter i kvalitet privrženosti između roditelja i deteta). Brojnost situacija kojima se uspostavlja obrazac, ili štetnost koju dete doživljava, ili je izloženo riziku da doživi, uzimaju se u razmatranje pri definisanju zanemarivanja. Na primer, utvrđivanje da li se dete nalazi pod adekvatnim nadzorom i da li je potrebna intervencija, obuhvatalo bi:

- uzrast deteta
- nivo razvoja deteta i bilo kakve posebne potrebe
- dužinu vremena kada se dete ostavlja samo
- sposobnost deteta da bezbedno obavlja rutinske radnje (npr. pripremu obroka, odlazak na spavanje)
- sredinu u kojoj je dete ostavljeno
- obrazac nege ili njeno odsustvo pre događaja, uključujući sadašnje zdravstveno stanje pružaoca nege
- težinu zadobijene povrede
- rizik od ponavljanja ozleđivanja i
- prihvatljivost standarda zajednice.

1. 6. Eksploatacija

Komercijalna ili druga vrsta eksploatacije deteta odnosi se na korišćenje deteta za rad ili za druge aktivnosti, a u korist drugih osoba. Ovo obuhvata rad dece i prostituciju dece, ali se ne ograničava samo na to. Ove aktivnosti narušavaju fizičko ili mentalno zdravlje, obrazovanje deteta, njegov moralni ili socijalno-emocionalni razvoj.

Različiti oblici zloupotrebe i zanemarivanja deteta su često udruženi. Na primer, fizička zloupotreba je praćena širokim rasponom fizičkog i emocionalnog povređivanja, od najlakšeg do najtežeg. U ekstremnom slučaju fizičke zloupotrebe sindrom drmusanja

⁵ Pod pružaocem nege podrazumeva se osoba koja se nalazi u stalnoj ili povremenoj ulozi pružanja nege (npr. roditelj, partner u istom domaćinstvu, deda ili baba, hranitelj, pazitelj-bebi siter, učitelj, vođa grupe na rekreaciji). Izraz pružalac nege se koristi u ovom dokumentu kako bi se obuhvatilo roditelj, član porodice ili bilo koja druga osoba koja neguje dete čak i tokom kraćeg vremena (npr. bebisiter).

deteta može dovesti do smrti deteta. S druge strane, u većini situacija zloupotrebe fizička ozleda ne predstavlja najtežu ili najdugotrajniju komponentu narušavanja zdravlja, već su to akutne traumatske posledice i dugotrajno dejstvo na emocionalni razvoj deteta.

2. POJAŠNJENJE TERMINA KOJI SE KORISTE U DEFINICIJAMA ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

2. 1. Položaj odgovornosti, poverenja ili moći

Deca su posebno ranjiva u odnosu sa onima koji imaju moć nad njima. To su, prvenstveno ali ne i isključivo, roditelji ili staratelji deteta. Treba imati u vidu da se položaj odgovornosti, poverenja ili moći ne ograničava samo na situaciju dete – roditelj/staratelj, već uključuje i bilo koga kome se poveravaju nega i nadzor nad detetom i od koga bi dete moglo očekivati negu i zaštitu umesto povređivanja (npr. deca pružaoci nege, rođaci i učitelji).

Pri procenjivanju osobe koja je na položaju sa odgovornošću, poverenjem ili moći u odnosu na dete trebalo bi uzeti u obzir:

- kvalitete koji ukazuju da li je neka osoba prikladna da obavlja nadzor nad detetom (tj. uzrast, zrelost, zdravlje, obuka);
- načine interakcije sa detetom koje se očekuje da će osoba imati zbog uloge koju ima zbog svog zanimanja (npr. učitelji, zdravstveni radnici, vaspitači);
- koliko je razumno očekivati da će osoba na određenom položaju pružati zaštitu detetu;
- definiciju roditeljskih prava i roditeljskih odgovornosti i situacija u kojima ova mogu biti ograničena (npr. da li na odgovornost, moć i autoritet nad detetom utiče to da li roditelj ima ili nema starateljstvo nad detetom, ili da li roditelj živi ili ne u porodičnom domu), i
- kakva su očekivanja od ostalih neposrednih članova porodice, pored roditelja, i od članova proširene porodice u vezi s pravima i odgovornostima prema deci u porodici (tj. obim autoriteta, fizička snaga ili emocionalni uticaj koji porodična figura može imati nad detetom).

2. 2. Stvarno i potencijalno nanošenje povrede detetu

Do stvarnog povređivanja dolazi kada dete pretrpi fizičko, kognitivno, emocionalno, i/ili razvojno oštećenje, čak i kada se dokazi o takvom oštećenju ne mogu otkriti u vreme zloupotrebljujućeg ili zanemarujućeg događaja. Zlostavljanje ne mora uvek ostavljati vidljive znake, pa ako bi oslanjanje na fizički dokaz predstavljalo jedini način otkrivanja slučajeva, to bi značilo da bi neka deca ostala nezaštićena.

Potencijalno povređivanje odnosi se na opasnost od povređivanja deteta do koga bi moglo doći usled odsustva nadzora ili odgovarajuće zaštite deteta u okruženju koje je za njega opasno ili razvojno neprikladno. Kod potencijalnog povređivanja ne mora doći do

neposrednog nanošenja povrede, ali što se češće neki rizik ponavlja, posebno ukoliko događaji postaju sve teži, tim je verovatnije da će dete pretrpeti trajnu emocionalnu i/ili fizičku povredu. Emocionalno dejstvo neke situacije treba razmatrati odvojeno od fizičkog ishoda; izlaganje riziku jednom ili ponavljano može imati značajne posledice po emocionalno blagostanje ili razvoj deteta.

U praksi nije uvek lako napraviti razliku između posledica stvarnog ili potencijalnog nanošenja povrede detetu. Na primer, može se postaviti pitanje da li bi postojala razlika ako bi se malo dete bacilo na meku ili na tvrdu površinu, ili da li bi postojala razlika ukoliko je roditelj nameravao da baci dete na dušek i promašio tako da je dete udarilo o zid? Da li je čin bacanja deteta taj koji određuje definiciju stvarne ili potencijalne povrede, nezavisno od rezultata?

Kada se radi o posledicama stvarne ili potencijalne povrede na mentalno zdravlje deteta, procena je još složenija. U situacijama kada je dete rezilijentno ili kada ima podršku socijalnih snaga ili figura privrženosti iz okruženja, može se, na primer, dogoditi da negativne emocionalne posledice neprijateljskog i odbacujućeg stava roditelja na dete budu minimalne ili da izostanu. Postavlja se pitanje da li takvo roditeljsko ponašanje i u tim situacijama predstavlja zloupotrebu deteta ?

2. 3. Interakcije koje su razumno pod kontrolom pružaoca nege

Potrebno je praviti razliku između zloupotrebe i nenamerne povrede. Naime, nanošenje povreda može biti posledica niza okolnosti koje se nisu mogle sprečiti zbog ljudske sklonosti ka pravljenju pogrešaka i nesposobnosti da se tačno predvide loše posledice. Ova vrsta povređivanja često se naziva nenamernim ili zadesnim.

Povređivanje koje je posledica interakcije pružaoca nege ili odsustva interakcije sa decom, a u slučaju kada pružalac nege kontroliše ovakvu interakciju, naziva se namernim ili nezadesnim, čak i kada sfimo povređivanje nije predstavljalo nameru.

Do nanošenja povrede može doći kada pružalac nege propusti da zaštititi ili pruži adekvatan nadzor u skladu sa razvojnim potrebama deteta, a zbog ravnodušnosti, odbacivanja deteta, zdravstvenih problema, neznanja o potrebama deteta ili nesposobnosti da brine za dete. Ovaj propust u zaštiti ili nadziranju može dovesti do fizičke ili emocionalne patnje, seksualne zloupotrebe ili eksploatacije deteta. Ponekad je teško utvrditi razliku između ovakvog oblika zanemarivanja i zaista zadesnog događaja. Termin „namerno povređivanje” ima konotaciju namere da se detetu nanese povreda. Međutim, stepen do koga je povreda bila hotimična varira, a namera pružaoca nege je često stvar nagađanja i teško ju je dokazati u sudskom postupku. Povređivanje koje je nazvano namernim možda je posledica hotimičnog i neprikladnog ili preteranog kažnjavanja, čak i kada pružalac nege nije hteo da povredi dete. Odbacivanje deteta, odsustvo privrženosti, odsustvo znanja, posledice nezrelosti pružaoca nege ili problema mentalnog zdravlja, kao i gubitka kontrole koji dovode do nanošenja povrede detetu

teško je procenjivati u smislu namere. Međutim, ponavljano gubljenje kontrole u izvesnoj meri postaje predvidivi događaj i, stoga, prepuštanje pružaoca nege ovakvom ponašanju može sadržati izvestan stepen namere.

Namernost postupaka pružaoca nege može uticati na mogućnost krivičnih optužbi i/ili intervencije za zaštitu deteta. Dejstvo na decu, međutim, manje zavisi od namernosti zloupotrebljivača. Deca kojoj je naneta povreda zato što je njihov pružalac nege izgubio kontrolu, bio nepažljiv, patio od bolesti ili nije imao saznanja o mogućim posledicama svog ponašanja mogu biti isto toliko povređena ili isto toliko ranjiva kao i deca koja su hotimično zlostavljana.

Ovde je važno praviti razliku između normalnog ponašanja koje odgovara uzrastu u istraživanju svog tela i seksualnosti, posebno kod adolescenata, i ponašanja koje predstavlja zloupotrebu.

2. 4. Disciplina ili kažnjavanje

Disciplinovanje je obučavanje i usmeravanje koje pomaže deci da razviju prosuđivanje, osećaj granica, samokontrolu, osećaj za efikasnost, samodovoljnost, i pozitivno društveno ponašanje. Disciplinovanje se često pogrešno tumači kao kažnjavanje, posebno kod pružalaca nege koji primenjuju telesno kažnjavanje u svojim nastojanjima da koriguju i izmene ponašanje dece. Postoji nekoliko ključnih razlika između discipline i kažnjavanja.

Disciplinske mere poštuju decu i njihove sposobnosti i podržavaju decu u razvijanju samosvesti i samodiscipline. Disciplina ima za cilj pozitivno usmeravanje dece, priznavanje individualnih vrednosti i izgradnju pozitivnih odnosa. Pozitivna disciplina osnažuje veru dece u same sebe i njihovu sposobnost da se prikladno ponašaju.

Kažnjavanje koje uključuje bilo fizičke ili emocionalne mere često odražava ljutnju ili očaj pružaoca nege, pre nego smišljenu strategiju koja ima za cilj da podrži dete da bi ono shvatilo šta se od njega očekuje u ponašanju. Kažnjavanje često ne odgovara uzrastu i nivou razvoja deteta. Umesto da podržava dete u razvijanju unutrašnje kontrole i sposobnosti za donošenje odgovarajućih odluka, kažnjavanje koristi spoljašnje kontrole i demonstrira moć i dominaciju. Kažnjavanje dovodi do razbijanja odnosa i često ponižava decu, i predstavlja negativno modeliranje uloge i može dovesti do fizičke ozlede i ozbiljnog narušavanja razvoja.

Telesno kažnjavanje obuhvata primenu fizičke sile. Telesno kažnjavanje je predstavljalo standard u mnogim društvima tokom istorije. Međutim, istraživanja pokazuju da telesno kažnjavanje ne deluje efikasno na unapređenje trajne željene promene ponašanja.

Pri utvrđivanju u kojoj se meri, ako i uopšte, telesno kažnjavanje može smatrati prihvatljivim pre no što se pretvori u zloupotrebu, važno je uzeti u obzir uzrast dece,

razlog za telesno kažnjavanje i raspoložive zamene za telesno kažnjavanje. Nikada se ne može smatrati odgovarajućim da telesno kažnjavanje bude tako teško da dovede do ozleđivanja deteta, uključujući modrice, fizičko sakaćenje i/ili emocionalno povređivanje. Upotreba nekog predmeta za udaranje deteta bilo kog uzrasta uglavnom se smatra neprihvatljivom, pošto ovo povećava verovatnoću nanošenja povrede detetu. Upotreba telesnog kažnjavanja posebno nije na mestu kod dece mlađe od dve godine.

Danas je sve prisutnije shvatanje da telesno kažnjavanje dece predstavlja kršenje njihovih osnovnih ljudskih prava u pogledu ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta, kao što je to jasno definisano Konvencijom o pravima deteta.

Umesto kažnjavanja, važno je da se deci pruža podrška u razvoju samodiscipline. Pozitivna disciplina prikazuje odrasle kao figure sa autoritetom koje deci pružaju priliku da razviju strategije za kontrolu svog ponašanja u skladu sa uzrastom deteta. Trebalo bi podsticati pozitivan pristup disciplini, ohrabrujući razvoj alternativa za telesno kažnjavanje kao što su skretanje pažnje,

II. PREPOZNAVANJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA DETETA

Prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja je prvi korak u zaštiti deteta i zato je važno da najšira javnost, a posebno stručnjaci koji ostvaruju blizak kontakt sa decom i porodicama (učitelji, nastavnici, vaspitači, lekari i ostalo zdravstveno osoblje) budu u stanju da prepoznaju znakove povrede na detetu ili ponašanja deteta i porodice koji ukazuju na mogućnost zlostavljanja/zanemarivanja deteta.

Opisani su mnogi znaci i simptomi koji bude sumnju na zlostavljanje i zanemarivanje deteta. Važno je, međutim, imati na umu da ne postoje specifični znaci i simptomi na osnovu kojih se sa potpunom sigurnošću može tvrditi da se radi o zlostavljanju / zanemarivanju deteta nego je to moguće učiniti samo u sklopu svih postojećih činjenica i celokupne situacije deteta i njegove porodice.

1. FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE

Pokazatelji koji mogu da pobude sumnju da se radi o fizičkom zlostavljanju deteta mogu da budu:

- povrede nanete detetu, i/ili
- izlaganje deteta opasnim postupcima tj. radnjama koje predstavljaju ozbiljan rizik po zdravlje, bezbednost ili dobrobit deteta, čak i ako ovi postupci još nisu doveli do ozleđivanja deteta,
- surovo i nehumano kažnjavanje deteta

1. 1. Povrede nanete detetu

Različite povrede, počev od površinskih ozleda lica i usta, mišićnog i koštanog sistema često se dešavaju u detinjstvu zadesno, kao posledica nesrećnog slučaja. Međutim, ponavljane, višestruke povrede, kao i kontradiktorni podaci o nastanku povreda treba da pobude sumnju da su povrede nastale usled zlostavljanja

Karakteristike povreda koje ukazuju na fizičko zlostavljanje

Povrede mekih tkiva i koštano-zglobnog sistema

Modrice su često prvi vidljivi znaci zlostavljanja. Obratiti pažnju na sledeće karakteristike modrica:

Lokalizacija – modrice na licu, ušima, vratu, na butinama, nadlakticama (nastale usled pokušaja deteta da se odbrani), na leđima, u genitalnom predelu, bude sumnju na zlostavljanje,

Oblik – ponekad se može prepoznati predmet čijim dejstvom je modrica nastala (šake, prsti, kaiš, prut itd),

Starost modrica – procenjuje se prema boji modrica (crvena = 2 dana; plavo-ljubičasta = 2-5 dana; zelena = 5-7 dana; žuta = 7-10 dana; smeđa = 10-14 dana). Prisustvo modrica raznih starosti je vrlo sumnjivo.

Modrice kod dece mlađe od devet meseci, odnosno, kod dece koja još nisu prohodala, retko nastaju zadesno.

Prelomi – ekstremiteta, zatim lobanje, rebara, kjučne kosti, naročito kod dece mlađe od tri godine, odnosno, dece koja nisu prohodala su sumnjivi, kao i RTG nalaz zaceljenih, nelečenih preloma;

Opekotine – naročito one čiji oblik ukazuje na upotrebljeni predmet (cigarete, pegla), ili način nastanka (potapanje deteta u vrelu vodu).

Za razliku od slučajnih, namerno nanesene opekotine obično imaju jasne, oštre rubove, dublje su, i često su inficirane, odnosno, zanemarene.

Unutrašnje povrede kod male dece (odojčadi) su česte u sklopu sindroma zlostavljanja i praćene su visokom stopom mortaliteta. Posebnu pažnju treba obratiti na:

- intrakranijalne povrede praćene krvarenjem, subduralnim hematomom,
- izmenjenu svest i retinalnu hemoragiju kod dece mlađe od tri godine,
- povrede u trbušnoj duplji praćene krvarenjem, nespecifičnim bolovima, povraćanjem ili opstrukcijom.

1. 2. Opasni postupci

Izlaganje deteta opasnim postupcima tj. radnjama koje predstavljaju ozbiljan rizik po zdravlje, bezbednost ili dobrobit deteta, predstavlja zlostavljanje deteta. Često je samo slučajnost što ovi postupci još nisu doveli do ozleđivanja deteta. Primeri opasnih postupaka su:

1. udaranje glave deteta o zid ili druge predmete, vučenje za kosu, bacanje deteta o čvrste predmete;
2. udaranje deteta pesnicom, kajišem, prutom ili drugim predmetima po glavi, polnim organima ili po mekim tkivima na delovima tela;
3. prisilno uvijanje ili snažno povlačenje delova tela deteta;
4. fizičko disciplinovanje/kažnjavanje odojčeta;
5. protresanje odojčeta (vidi dalje: Sindrom protresene bebe);
6. kupanje ili pranje deteta izuzetno vrućom vodom;
7. vožnja u pijanom stanju sa detetom;
8. nesmotreno korišćenje smrtonosnog oružja u blizini deteta;
9. gušenje deteta (onemogućavanje disanja), zagrcnjavanje deteta (npr. nasilnim hranjenjem);
10. izlaganje deteta udaru struje;
11. unošenje u telo deteta, izuzimajući kada je medicinski opravdano, bilo koje supstance koja privremeno ili stalno može ugroziti funkcije jednog ili više organa ili tkiva (na primer, neodgovarajuća upotreba lekova, velikih količina alkohola).

1. 3. Surovo i nehumano kažnjavanje

Radnje koje detetu nanose izuzetno veliki fizički i/ili mentalni bol takođe spadaju u

zlostavljanje. Neke surove i nehumane radnje mogu biti uzrok fizičke ozlede ili izložiti decu riziku nastajanja znatnog oštećenja. Primeri ovakvih radnji su:

1. sprečavanje kretanja deteta vezivanjem konopcem;
2. prinuđivanje deteta da stoji u čošku više sati;
3. sprečavanje deteta da diše tokom kratkih vremenskih perioda;
4. uskraćivanje hrane i/ili vode tokom produženih vremenskih perioda;
5. sprečavanje da dete spava;
6. prinuđivanje deteta da ostane napolju po hladnom vremenu;

Opisana su i sledeća dva sindroma koji nastaju skoro isključivo kao posledica zlostavljanja:

1. 4. Sindrom protresene bebe (Shaken Baby Syndrome)

Sindrom nastaje usled vrlo snažnog trešenja deteta, kada glava deteta leti napred-nazad, udarajući o prsa i ramena, kao da će se odvojiti od trupa. Sindrom se javlja kod male dece, uglavnom do 18 meseci života, usled toga što su njihovi vratni i rameni mišići još slabi, a glava teška, i ne mogu se odupreti trešenju. Neposredno, ili ubrzo nakon povrede, javljaju se napadi gubitka svesti, često i teškoće disanja, a može nastupiti i smrt. Dijagnoza je otežana time što nema preloma lobanje niti drugih spolja vidljivih znakova traume.

Klasični simptomi su:

- retinalna hemoragija, često obostrano
- subduralni ili subarahnoidalni hematomi
- izmenjena svest, teškoće disanja
- proširene ili nejednake zenice
- napadi gubitka svesti
- nemogućnost podizanja glave
- slabo sisanje, gutanje

Ukoliko ne postoje sigurni podaci da je stanje nastalo usled saobraćajne nesreće ili pada sa velike visine na čvrsto tlo, tada je skoro sigurno da je povreda nastala usled zlostavljanja.

U svim slučajevima povreda dece treba imati na umu mogućnost zlostavljanja:

- kada fizikalni nalaz nije u skladu sa anamnestičkim podacima,
- kada je roditelj izrazito anksiozan, neprijateljski raspoložen, ne želi da ostavi dete samo sa ispitivačem (lekar, socijalni radnik)
- kada dete ispoljava vidni strah od roditelja ili kada je izrazito pasivno, ravnodušno prema roditeljima.

1. 5. Minhauzenov sindrom

Sindrom predstavlja poseban oblik opasnog postupanja kod kojeg odrasla osoba koja brine o detetu (najčešće roditelj/staratelj) namerno izaziva simptome bolesti ili povrede kod deteta da bi, na taj način, privukla pažnju lekara. U anamnezi te dece nalazimo česte

hospitalizacije i to u raznim bolnicama, bez jasnih otpusnih dijagnoza. Najčešće se dete hospitalizuje zbog simptoma trovanja, ponavljanih napada gubitka svesti ili gušenja. Kliničke slike su često neobične, bizarne, što otežava dijagnozu. Karakteristično je da se simptomi javljaju samo u periodima kada odrasla osoba koja brine o detetu ima pristup detetu (kod kuće, u bolnici za vreme ili neposredno nakon poseta, itd) a nikada se ne javljaju u situacijama kada druge osobe brinu o detetu.

1. 6. Ponašanje deteta kao pokazatelj fizičke zloupotrebe

Zloupotrebljena deca mogu se ponašati na karakterističan način, koji se razlikuje od očekivanog dečjeg ponašanja. Fizički zlostavljana deca imaju nekoliko zajedničkih prepoznatljivih karakteristika sa zanemarenom decom. Takvo ponašanje može postojati i nezavisno ili u sprezi sa fizičkim pokazateljima.

Sledeća ponašanja su često prisutna kod dece koja su fizički zlostavljana:

- prenatraglašeno ponašanje, tj. preterano ili vrlo malo plakanja, veliki strah od odraslog ili potpuno odsustvo strepnje pred autoritetom odraslog, ekstremna agresivnost ili povlačenje;
- izrazito povišena strepnja kada druga deca plaču;
- zaziranje od fizičkog dodira ili približavanja, posebno neke odrasle osobe;
- dete deluje kao da se plaši roditelja;
- pokazuje ili izražava strah od vraćanja kući (npr. iz vrtića, škole, bolnice i sl.)

Kod **odojčadi ili male dece** koja su fizički zlostavljana, često se nalaze sledeća ponašanja:

- dete leži veoma mirno dok posmatra okolinu
- ima prazan ili zamrznuti pogled
- neselektivno traži naklonost od odraslih
- ne zaplače pri nanošenju bola tokom ispitivanja.

Kod **dece školskog uzrasta**, sledeća ponašanja mogu ukazivati na fizičko zlostavljanje:

- dete sebe smatra lošim i smatra da je zaslužilo kaznu;
- odgovara na pitanja jednolikim glasom, jednosložnim rečima i ne pokazuje afekat;
- neodgovarajuća ili prevremena zrelost;
- loš odnos sa vršnjacima i/ili sposobnost samo za površne odnose;
- neuobičajeno nevaljalo ili hronično zakašnjava u školu.

1. 7. Znaci koji podražavaju fizičku zloupotrebu

Iako je veoma važno da se otkriju ozlede nastale zloupotrebom, isto toliko je važno da se izbegne **neopravdano optuživanje roditelja** za zloupotrebu. Tačna procena iziskuje i dobro poznavanje ne samo obrazaca ozlede, već i stanja koja mogu da podražavaju karakteristične znake fizičke zloupotrebe kao što su neke bolesti kostiju, kože, krvi (hemofilija, leukemija, osteomijelitis, rahitis) ili upražnjavanje nekih kulturološki specifičnih metoda lečenja (upotreba „vantuza”, pijavica i slično).

1. 8. „Crvene zastavice”

Sledeće okolnosti **upozoravaju na mogućnost da je povreda nastala kao posledica fizičke zloupotrebe:**

- podaci nikako ne odgovaraju tipu ili stepenu ozlede, tj. rasporedu modrica, ili tip ozlede ne odgovara objašnjenju kako je došlo do ozlede;
- priča kako je došlo do ozlede je neodređena, ili roditelj kaže da ne zna kako se to desilo;
- objašnjenje kako je došlo do ozlede se menja pri iznošenju različitim osobama;
- u posebnim intervjuima roditelji daju kontradiktorne podatke, ili pokušavaju da prikriju ozledu deteta ili da zaštite identitet odgovorne(ih) osobe(a);
- objašnjenje nije uverljivo, tj. kaže se da je dete uradilo nešto što po svom razvojnom nivou ono nije u stanju da uradi.

Procena kojom se utvrđuje da li je neka ozleda namerno naneta zasniva se na kombinaciji činilaca, uključujući i anamnestičke podatke o ozledi i bilo kojoj prethodnoj ozledi, fizičkim pokazateljima zloupotrebe i posmatranju ponašanja. Zajedno sa ovim podacima stručnjaci treba da prikupljaju podatke koji će biti od pomoći za utvrđivanje postojanja činilaca koji uvećavaju rizik po dete, kao i činilaca koji umanjuju rizik po dete.

1. 9. Činioci rizika za fizičko zlostavljanje deteta

Istraživanja su pokazala da se činioci koji utiču na pojavu fizičkog zlostavljanja deteta mogu podeliti u pet grupa:

1. **Psihološke karakteristike roditelja** koje utiču na njihovu sposobnost da brinu o detetu (depresija, anksioznost, mentalna oboljenja, poremećaji ličnosti i sl.)
2. **Karakteristike deteta** – posebne potrebe deteta koje uvećavaju zahteve prema roditeljima
3. **Činioci roditeljstva** – znanje roditelja i sposobnost da obezbede adekvatno roditeljstvo detetu (deci)
4. **Situacioni stresovi** – koji trenutno pogađaju porodicu (nezaposlenost, migracija, izbeglištvo)
5. **Socijalni činioci** – prisustvo ili odsustvo podrške porodici od strane porodične mreže, zajednice, prijatelja.

Napominjemo da se, u ovom tekstu, radi jednostavnosti, pod terminom „roditelj”, pored bioloških roditelja, podrazumevaju i druge odrasle osobe koje vode brigu o detetu i sa kojima dete živi u istom domaćinstvu.

Karakteristike roditelja koje predstavljaju rizik za pojavu zlostavljanja su: nisko samopoštovanje, nerealna očekivanja od deteta, slabe veštine roditeljstva, slaba kontrola impulsa, psihopatologija roditelja, upotreba alkohola ili supstanci, i najzad, istorija zlostavljanja u ličnoj anamnezi roditelja.

Karakteristike deteta koje predstavljaju rizik su: neželjeno dete, prevremena rođenost ili mala porođajna težina, kongenitalne anomalije, ometenost u razvoju ili hronična

bolest deteta. Ova deca su izložena većem riziku zbog većih zahteva koji se nameću roditelju i nerealnih očekivanja koje roditelj može imati prema detetu.

Deca ispod tri godine starosti su izložena većem riziku zloupotrebe i zbog toga što nisu stanju da izbegnu napad, nisu razvojno sposobna da udovolje mnogim očekivanjima, i često ih je teško kontrolisati, a tvrdoglava su u svojim zahtevima.

Karakteristike odnosa roditelj – dete: emocionalno vezivanje roditelja za dete i privrženost deteta roditelju su neophodni za razvoj zdravog odnosa roditelj – dete.

Porodice u kojima nije došlo do razvoja emocionalnog vezivanja i privrženosti ili u kojima je ono prekinuto, imaju veći potencijal za zloupotrebu.

Nedostatak emocionalnog vezivanja roditelja za dete i/ili odsustvo privrženosti deteta roditelju pojačava potencijal za zloupotrebu.

Porodični i socijalni činioci koji ukazuju na mogući razvoj zlostavljanja i zanemarivanja su izolovanost porodice, prisustvo drugih vidova nasilja u porodici, višestruki stresovi roditelja npr. niski prihodi, nezaposlenost, migracija, izbeglištvo, zatim društveni kontekst u kome dominira nasilje. Verovatnoća da dete bude zlostavljano je trinaest puta veća u porodici u kojoj je prisutno porodično nasilje u odnosu na nenasilne porodice.

1. 10. Procena prijavljene sumnje na fizičku zloupotrebu deteta

Sveobuhvatna procena porodice radi utvrđivanja da li je prijava o fizičkoj zloupotrebi osnovana obuhvata prikupljanje podataka u sledećim oblastima:

- fizički pokazatelji i pokazatelji u ponašanju koji ukazuju na zloupotrebu deteta
- anamnestički podaci koji uvećavaju rizik po dete
- pokazatelji o zloupotrebi u ponašanju ili rizik za zloupotrebu koji se otkriva kod roditelja ili u porodičnoj dinamici, uključujući i interakciju roditelja sa detetom
- sredinski činioci koji utiču na rizik po dete
- konsultacija i saradnja sa drugim stručnjacima i članovima zajednice koji su već imali posla sa porodicom.

2. SEKSUALNA ZLOUPOTREBA DETETA

Seksualna zloupotreba deteta je eksploatacija ili prinuda deteta od strane starije osobe (odrasle ili adolescenta) na seksualno zadovoljavanje starije osobe.

Kod zloupotrebe odrasli vrši seksualne aktivnosti sa detetom bez njegovog pristanka, uz prinudu, ucenu ili grubu fizičku silu, koristeći svoju moć nad detetom. Treba znati da je pristanak deteta, naročito ako je mlade od četrnaest godina, pravno nevažeći. Seksualni kontakt između maloletnika, ukoliko postoji znatna razlika u uzrastu, npr. između tinejdžera i mladeg deteta, takođe predstavlja seksualnu zloupotrebu.

Seksualna zloupotreba deteta obuhvata čitav niz ponašanja. Tu spadaju kontaktne aktivnosti kao što su silovanje, prisiljavanje deteta na vaginalni, analni ili oralni odnos, seksualizovano milovanje, pipanje, korišćenje deteta za masturbaciju odraslog, zatim nekontaktne aktivnosti u sklopu voajerizma ili egzibicionizma pred detetom. Dečja prostitucija i pornografija takođe spadaju u seksualnu zloupotrebu dece. Ona se može kretati u rasponu od samo jednog incidenta od strane neke nepoznate osobe, pa do stalne zloupotrebe koja traje godinama od strane nekog rodaka ili člana porodice, do silovanja i/ili eksploatacije putem prostitucije i pornografije.

Seksualnu zloupotrebu deteta ne treba mešati sa fizičkim kontaktima između odraslog i deteta koji predstavljaju nežne ili pažljive izraze ljubavi. Odgovorne odrasle osobe ograničavaju svoje fizičke dodire sa detetom, poštujući dete a istovremeno održavajući topao, zdrav, nežan odnos.

Počinioci seksualne zloupotrebe su ređe osobe koje su detetu nepoznate, strane osobe, a daleko češće je to osoba iz bliskog, porodičnog kruga koju dete voli i u koju ima poverenja. (roditelj – otac ili majka, očuh ili maćeha, partner majke ili oca, deda, stric, ujak itd). Počinilac iskorišćava nevinost, zavisnost i eventualni strah deteta.

Zloupotreba najčešće otpočinje u veoma ranom uzrastu sa maženjem, i ona se čuva u tajnosti putem podmićivanja, pretnji i/ili posebne pažnje počinioca prema detetu. Takav odnos se „neguje” tokom više godina i često na kraju prelazi u penetraciju i/ili oralno-genitalni kontakt.

Iako se seksualna zloupotreba dece dešava na svim uzrastima, utvrđeno je da je najčešći početak između četvrte i osme godine života, ili u adolescenciji. Prema statistikama, znatno je više slučajeva seksualnog zlostavljanja devojčica nego dečaka, ali to može biti artefakt. Naime, izgleda da dečaci više kriju zlostavljanje usled naglašenog straha od stigme i osude, i dugo i tiho pate pre nego što potraže pomoć.

2. 1. Posledice seksualnog zlostavljanja u detinjstvu

Seksualno zlostavljanje je izvor intenzivne patnje deteta, a odražava se i na celokupan razvoj deteta: fizički, psihički i kognitivni. Posledice su ozbiljne i često dalekosežne. Međutim, ukoliko se radi o izolovanom incidentu i porodici koja je u stanju da pruži detetu podršku, posledice po razvoj deteta nisu neminovno loše. Mnogo nepovoljniji efekat na razvoj deteta ima hronična zloupotreba.

U savremenoj literaturi dosta se diskutuje i istražuje na temu tzv. transgeneracijskog prenošenja nasilja. Prema toj teoriji, dete žrtva postaje nasilnik u odraslom, dobu, što se objašnjava mehanizmom tzv. identifikacije sa agresorom. Neka istraživanja su našla da je verovatnoća da su seksualni nasilnici i sami bili žrtve seksualnog zlostavljanja u detinjstvu osam put veća nego u opštoj populaciji.

2. 2. Otkrivanje seksualnog zlostavljanja

Seksualnu zloupotrebu je teško otkriti a još teže dokazati. Neki slučajevi se otkrivaju tek kada se dete poveri nekoj odrasloj osobi od poverenja. Međutim, taj proces je često otežan usled stida i osećanja krivice deteta, straha od kazne, osvete. Ovakva osećanja deteta zlostavljač često pojačava preteći ili ucenjujući dete, npr. raspadom porodice za koji će dete, navodno, biti krivo. Cilj zlostavljača je da na taj način iznudi ćutanje deteta i izbegne kaznu.

Mala deca ne pričaju o tome iz dva razloga: u ranom stadijumu ona prosto nisu svesna toga da dodirivanje intimnih delova tela nije na mestu. Kasnije se ona podmićuju i/ili prinuđuju da čuvaju tajnu pomoću pretnji o zastrašujućim posledicama po njih ili njihove porodice.

2. 3. Intervjuisanje žrtava moguće seksualne zloupotrebe

Prvi intervju je vrlo značajan, često odlučujući za dalji tok događaja. On se mora voditi po određenim pravilima jer predstavlja, često, ključni dokaz u istražnom postupku, ali moramo stalno imati na umu da je prvenstveni zadatak ispitivača da zadobije poverenje i pruži pomoć i podršku detetu.

Seksualno zlostavljana deca su već doživela grubo, nasilno povređivanje svojih ličnih granica, svoje privatnosti, od strane nekog ko je odrastao, moćan, i zato postoji opasnost da dožive intervju i pregled na sličan način. Zbog toga je vrlo važno uraditi pregled sa velikom obazrivošću, nežno, uz pristanak deteta. Treba voditi računa i o polu ispitivača. Ukoliko je moguće, dete treba intervjuisati nasamo. Ispitivač treba da stvori atmosferu prihvatanja i sigurnosti i da jasno stavi na znanje detetu da ono nije ni u kom slučaju krivo, da nije učinilo ništa loše i da ispitivač želi da pomogne detetu. Treba slediti uzrasni nivo i rečnik deteta.

Dete treba ohrabriti da govori pitajući ga da li je imalo nekih problema sa odraslima, da li ga je odrasli dirao ili povredio na način na koji dete nije želelo. U intervjuisanju male dece mogu se koristiti i anatomske lutke i pitati dete da li im je neko „to uradio“, pokazujući na određene delove tela, kako je to uradio, gde je tada bila mama itd. Pitanja treba da budu jednostavna, konkretna, otvorenog tipa.

2. 4. Fizikalni pregled deteta kod sumnje na seksualno zlostavljanje

U slučaju sumnje na seksualno zlostavljanje neophodan je detaljan fizikalni pregled celog tela, a posebno genitalnog i analnog predela, ali vodeći računa da sam pregled ne bude izvor dodatne psihološke traume za dete. U nekim slučajevima pregled može izazvati ili pojačati strah deteta u toj meri da bude neophodna sedacija ili, čak, pregled u anesteziji. Zato je preporučljivo da osoba koja vrši pregled bude vična tehničar pregleda dece i da ume da zadobije poverenje deteta (npr. juvenilni ginekolog, obučeni pedijatar). Prisustvo odrasle osobe u koju dete ima poverenja (majka, baka itd) može biti korisno. Treba izbegavati ponavljanje pregleda deteta od strane više stručnjaka jer sam pregled često predstavlja ponovnu traumatizaciju deteta.

2. 5. Fizički pokazatelji seksualnog zlostavljanja

Sledeći fizički znaci i simptomi ukazuju na mogućnost seksualnog zlostavljanja:

- povrede u genitalnom ili analnom području; modrice, oguljotine, krvarenja
- povrede na grudima, dojčkama, u donjem delu trbuha
- infekcije koje se prenose seksualnim putem, (gonoreja, klamidija, trihomonas)
- bolovi pri mokrenju, ponavljane mokraćne infekcije
- trudnoća
- prisustvo sperme na telu, odeći
- prisustvo stranih tela u nekim telesnim otvorima (anus, rektum)
- poremećaji eliminacije mokraće ili fecesa (enureza, enkopreza)
- gubitak apetita, poremećaji ishrane
- poremećaji spavanja
- bolovi pri sedenju ili hodanju

Osim detaljnog fizikalnog pregleda obavezno treba uraditi laboratorijske pretrage, i to test na trudnoću kod devojčica koje su ušle u pubertet; zatim oralni, vaginalni i analni bris (kod dečaka i uretralni bris), serološke reakcije na sifilis i HIV infekciju.

Znaci infekcije mokraćnih puteva, naročito kod devojčica, obavezuju na pažljiv pregled genitalija zbog mogućnosti da se radi o ushodnoj infekciji usled vaginitisa ili uretralne traume usled seksualne zloupotrebe deteta.

2. 6. Promene ponašanja

Sledeće promene ponašanja deteta ili adolescenta ukazuju na mogućnost seksualne zloupotrebe:

- strah od dodirivanja, naročito u predelu genitalija
- strah od zatvorenih vrata, od kupanja, od mraka, od određenih osoba
- strah od odlaska kući ili bežanje od kuće
- seksualizovano ponašanje neprimereno za uzrast
 - kod mlađe dece: neuobičajen interes za svoje i tuđe genitalije, česta masturbacija, crteži sa naglašenim seksualnim detaljima i slično
 - kod starije dece: promiskuitet, prostitucija
- samodestruktivno ponašanje (samopovređivanje, uzimanje alkohola, droge, pokušaji samoubistva, bežanje od kuće)
- depresivnost, povlačenje, izolovanost, česte promene raspoloženja
- prisilno ponašanje (preterano često kupanje, menjanje veša)
- teškoće koncentracije, pad uspeha u školi, smanjeno interesovanje za aktivnosti u kojima je dete uživalo
- loši odnosi sa vršnjacima
- izjava deteta da je zloupotrebjeno

Treba imati na umu da gore navedeni pokazatelji ponašanja ne moraju uvek da znače i da je dete bilo seksualno zloupotrebjeno. Sve informacije se moraju ispitati u svetlu izjava, svedoka i deteta, i/ili fizičkih dokaza o seksualnoj zloupotrebi.

3. ZANEMARIVANJE DETETA

Zanemarivanje obuhvata zapostavljanje osnovnih potreba deteta, kako fizičkih tako i psiholoških (emocionalnih, kognitivnih) i potreba u oblasti socijalizacije, u obimu, trajanju ili na način koji može dovesti do ozbiljnih oštećenja zdravlja i razvoja deteta. Zanemarivanje uključuje, takođe, propuste roditelja da zaštite dete od fizičkih povreda ili opasnosti, da obezbede detetu adekvatan nadzor, zdravstvenu zaštitu, školovanje. Napuštanje deteta u potpunosti ili trajnije ostavljanje deteta bez staranja roditelja ili odgovarajuće zamene, predstavlja težak oblik zanemarivanja koji se može završiti i smrću deteta.

3. 1. Fizičko zanemarivanje

Fizičko zanemarivanje obuhvata zapostavljanje onih potreba koje omogućuju detetu da raste i da se normalno razvija. Tu spadaju neadekvatno zadovoljavanje potreba deteta za hranom, odećom, smeštajem, odmorom, kao i nezadovoljavanje higijenskih potreba deteta. Najčešći oblici fizičkog zanemarivanja su:

- propust da se detetu obezbedi dovoljno odeće da bi mu bilo toplo i udobno, i da se zaštiti od ekstremnih vremenskih nepogoda;
- propust da se obezbedi odeća koja je razumno čista i u adekvatnom stanju;
- dopuštanje da dete živi u uslovima izuzetne prljavštine, u smradu od mokraće i fecesa, sa rasutim dubretom i trulom hranom, sa pojavom glodara i druge gamadi, sa veoma prljavom posteljinom i uprljanim stvarima;
- dopuštanje da dete živi u neadekvatnom smeštaju koji:
 - ne štiti dete od izuzetnih temperatura
 - ima tako loše sanitarne uslove, zbog neadekvatnih ili nepopravljenih vodovodnih instalacija, da je ugroženo zdravlje deteta;
 - sadrži i druge opasnosti – polomljene stepenice, razbijeni prozori, razbijene ograde na balkonu ili stepenicama (posebno u kući sa malim detetom);
 - opasnosti od požara koje roditelj ne otklanja i posle opomena;
- propust da se obezbedi dovoljno hrane, u količini, kvalitetu ili redovnosti, za podmirivanje potreba deteta u ishrani, bilo da se radi o namernom ili propustu zbog neznanja roditelja;
- propust obezbeđenja pravilne higijene u toj meri da nedostatak nege dovodi ili može da dovede do narušavanja zdravlja deteta;
- propust obezbeđenja adekvatnog nadzora za dete u meri koja može dovesti do ugrožavanja zdravlja i života deteta,

3. 2. Zdravstveno zanemarivanje

Zdravstveno zanemarivanje predstavlja poseban vid zanemarivanja potreba deteta i ispoljava se kao:

- propust da se obezbedi neophodna medicinska nega detetu kada je bolesno;
- propust da se izvrše potrebne imunizacije i ostale preventivne medicinske mere za dete ili briga o zubima deteta;
- propust da se obezbede potrebna pomagala, uključujući naočari, aparate za sluh, itd.

Edukativno zanemarivanje predstavlja propust da se zadovolje obrazovne potrebe deteta time što će se dopustiti detetu da mnogo izostaje iz škole zbog nedostatka roditeljske pažnje.

3. 3. Emocionalno zanemarivanje

Emocionalno zanemarivanje predstavlja zanemarivanje emocionalnih potreba deteta. Sledeća ponašanja roditelja spadaju u emocionalno zanemarivanje:

1. roditelj uskraćuje detetu ljubav i emocionalnu podršku koja bi izazivala osećanja da je dete voljeno, željeno, bezbedno i vredno;
2. roditelj odbacuje dete ravnodušnošću i odsustvom pažnje;
3. roditelj otvoreno odbacuje dete vikom, okrivljavanjem deteta za probleme, ili prenošenjem drugih negativnih poruka detetu.

3. 4. Pokazatelji zanemarenosti deteta

Fizički pokazatelji zanemarenosti deteta su: stalna glad, loša higijena, neodgovarajuće oblačenje, stalno odsustvo nadzora, stalna zamor ili odsustvo pažnje, zapostavljanje fizičkih problema ili medicinskih potreba, napuštanje, gubitak potkožnog (masnog) tkiva.

Pokazatelji u ponašanju deteta koji ukazuju na zanemarenost deteta su: kašnjenje govora, kašnjenje perceptivno-motornog razvoja, neodgovarajuće traženje naklonosti, ravan afekat i malo uzbuđivanje zbog bilo čega, preuzimanje odgovornosti i briga odraslih, slaba kontrola impulsa, rasejanost, poremećaj pažnje, nisko samopoštovanje i odsustvo smisla za efikasno izlaženje na kraj sa svojom okolinom, nesrećan izgled, apatičnost, delinkventni ispadi, vandalizam, zloupotreba supstanci/alkohola, prostitucija, prošnjak i krađa hrane, sporadično ili retko pohađanje škole, spavanje na časovima u školi, rano dolaženje u školu i veoma kasno odlaženje.

3. 5. Karakteristike zanemarujućih porodičnih sistema

Sledeće karakteristike porodičnog sistema predstavljaju visok rizik za pojavu zanemarivanja deteta/dece:

- težak alkoholizam, zavisnost od supstanci, psihijatrijski poremećaj, hronično fizičko oboljenje ili mentalna retardacija jednog ili oba roditelja
- domaćinstva bez oca u kojima majka nije u stanju da izađe na kraj sa odgajanjem dece zbog vlastitog emocionalnog siromaštva ili depresije
- majka koja je bila mlađa od šesnaest godina kada je rodila dete
- hronična delinkventnost jednog od roditelja ili starijeg brata ili sestre
- podaci u anamnezi o zaostajanju u razvoju ostale dece (braće i sestara) zbog zanemarivanja u porodici
- organ starateljstva ranije izmestio iz kuće jednog ili više braće ili sestara zbog zanemarivanja ili zlostavljanja

Unutrašnja dezorganizacija predstavlja pretežnu odliku roditelja koji zanemaruju decu. Preplavljujući stresovi koje nameće siromaštvo, u sadejstvu sa unutrašnjim haosom roditelja, u velikoj meri doprinose zanemarivanju dece. Da li će roditelj koji živi u

siromaštvu biti u stanju da adekvatno vodi brigu o deci pre svega zavisi od nivoa psihosocijalnog razvoja roditelja. Mnogi roditelji koji zanemaruju decu funkcionalno su i intelektualno ograničeni i nisu razvili sposobnost da procenjuju sredinu i sintetizuju svoja iskustva o njoj radi lakšeg rešavanja problema. Oni prosto nisu naučili te veštine i nemaju sposobnost prosuđivanja potrebnu za minimalnu adekvatnu brigu o svojoj deci.

Kao i u slučaju zloupotrebe, zanemarivanje se javlja u vidu međugeneracijskog ciklusa. Roditelji koji vode neadekvatnu brigu o svojoj deci uglavnom su imali roditelje koji su imali psihosocijalne probleme.

ZAPAMTITE!

U porodicama u kojima postoji zanemarivanje, ono je opšte i obično pogađa svu decu.

Zanemarena deca češće postaju žrtve fizičke i seksualne zloupotrebe.

4. EMOCIONALNO ZLOSTAVLJANJE

Emocionalno zlostavljanje podrazumeva ponavljana ponašanja roditelja ili staratelja koja kod deteta izazivaju ili pojačavaju doživljaj bezvrednosti, odbačenosti ili neadekvatnosti, nanose detetu psihološku patnju i mogu izazvati ozbiljne i trajne smetnje osećajnog, kognitivnog ili socijalnog razvoja deteta.

Bitno je uočiti da se kod emocionalnog zlostavljanja radi o obrascu ponašanja odraslog prema detetu, koji je stalno prisutan ili se ponavlja, a ne o pojedinačnim, izolovanim incidentima.

Opisuje se pet obrazaca roditeljskog ponašanja koja predstavljaju emocionalno zlostavljanje deteta:

1. Odbacivanje/obezvredivanje deteta – primeri ovakvog ponašanja su:

- stalno ismejavanje, omalovažavanje ili ponižavanje deteta
- okrivljavanje deteta za sve nedaće u porodici: dete je „žrtveni jarac” u okviru porodičnog sistema
- odbijanje, ismevanje i posramljivanje deteta kada iskazuje svoja osećanja i potrebu za ljubavlju i nežnošću
- stalno nepravično postupanje prema detetu zbog očiglednog favoriziranja drugog deteta u porodici
- odbijanje da se dete pohvali ili da mu se priznaju uspesi
- postupak sa adolescentom kao sa malim detetom („infantilizacija”)

2. Terorisanje/zastrašivanje – ponašanje koje stvara klimu straha; roditelj preti detetu ekstremnim, ili neodređenim ali teškim kaznama, ili nameće nerealna iščekivanja i kažnjava dete ako ih ne ispuni. Primeri ovakvog ponašanja su:

- pretnje ozleđivanja deteta, ili drugih članova porodice, ili preduzimanje destruktivnih ili nasilnih mera prema stvarima ili ljubimcima deteta
- izlaganje deteta ili primoravanje na učešće u zastrašujućim aktivnostima
- ponavljano izlaganje deteta nasilju u porodici
- česta promena „pravila igre” u odnosima roditelj – dete
- česti izlivi besa prema detetu, naizmenično sa periodima lažne topline.

3. Ignorisanje – roditelj je psihološki nedostupan detetu, preokupiran sobom i nije u stanju da odgovori na ponašanje deteta, na primer:

- ne primećuje razvojnu kompetentnost koju dete dostiže ili ne reaguje na nju
- odbija da tokom dužeg vremena razgovara sa detetom
- uopšte ne reaguje na zahteve deteta za pažnjom ili ljubavlju
- odbija da se bavi detetom npr. da mu čita, igra se sa njim i sl.
- ne smiruje, mazi ili drži odojče/malo dete
- ne pokazuje interesovanje u razgovoru o detetu sa učiteljima/nastavnicima ili drugim odraslim osobama
- ne reaguje na bol, patnju deteta
- ne štiti dete od napada braće, sestara, drugih članova porodice ili vršnjaka.

4. Izolacija – ponašanje koje sprečava dete da se koristi normalnim prilikama za uspostavljanje socijalnih odnosa, na primer:

- zabranjivanje detetu da se igra sa drugom decom
- ispisivanje deteta iz škole
- zabrana da se dete/adolescent učlanjuje u klubove, učestvuje u sportskim i drugim vanškolskim aktivnostima
- kažnjavanje deteta što se upušta u sticanje normalnih socijalnih iskustava
- usadivanje straha detetu prema osobama izvan porodice.

5. Eksploatacija/podmičivanje deteta – ponašanje koje podstiče dete da se upušta u antisocijalne ili devijantne aktivnosti, posebno u oblasti nasilja, seksualnosti, zloupotrebe supstanci, ili nametanje uloge detetu koja zadovoljava lična interesovanja roditelja a koja premašuje razvojne sposobnosti deteta. Ovde spada:

- primoravanje ili dozvoljavanje detetu da se bavi prostitucijom, prosjačenjem, prodajom narkotika ili nelegalnim radom
- očekivanje da dete preuzme odgovornosti roditelja za pripremu obroka i vođenja računa o mladoj braći i sestrama
- primoravanje deteta da se oblači u odeću koja ne odgovara njegovom polu ili uzrastu
- izlaganje deteta pornografiji ili seksualno angažovanja deteta sa odraslima
- nagrađivanje deteta ako napada drugu decu
- stvaranje zavisnosti od psihoaktivnih supstanci

U nekim klasifikacijama se eksploatacija izdvaja kao poseban oblik zloupotrebe deteta.

4. 1. Prepoznavanje emocionalnog zlostavljanja

Rano prepoznavanje emocionalnog zlostavljanja je od izuzetnog značaja jer:

- posledice emocionalnog zlostavljanja mogu biti mnogo teže nego posledice fizičkog zlostavljanja. Istraživanja pokazuju da ponižavanje, odbacivanje i vređanje ne samo da nanose trenutnu patnju detetu nego ozbiljno narušavaju integritet i samopoštovanje deteta, što može imati dalekosežne negativne posledice koje se protežu i u odraslo doba;
- emocionalno zlostavljanje najčešće prethodi ili se javlja udruženo sa fizičkim zlostavljanjem i zanemarivanjem.

Treba imati na umu da posledice emocionalnog zlostavljanja zavise i od uzrasta i stepena kognitivnog i socijalnog razvoja deteta, ali takođe i od podrške koja je detetu dostupna.

Emocionalno zlostavljanje se može prepoznati po:

- promenama u ponašanju deteta
- posmatranjem odnosa roditelj – dete.

4. 1. 1. Promene u ponašanju deteta

Posledice emocionalnog zlostavljanja obično se ne uočavaju odmah nakon zlostavljanja nego tek posle izvesnog perioda (kumulativno dejstvo), i to u vidu sledećih promena u ponašanju ili razvoju deteta:

- zaostajanje u razvoju
- neorganski zastoj rasta kod dece do tri godine
- poremećaji privrženosti, izrazit strah od odvajanja
- enureza, enkopreza
- poremećaji navika (udaranje glavom, ujedanje)
- poremećaji spavanja
- poremećaji ishrane (anoreksija, bulimija)
- neuobičajene emocionalne reakcije – fobije, hipohondrija, opsesivnost
- izrazita plašljivost, pojačana opreznost, hipervigilnost
- iznenadne i neobjašnjive promene ponašanja i raspoloženja, depresivnost
- problemi u učenju, pad uspeha u školi, nezainteresovanost
- pokušaj samoubistva, samopovređivanje
- antisocijalno, delinkventno ponašanje

Navedeni simptomi su najčešće multifaktorski uslovljeni i ne mogu se smatrati sigurnim dokazom da je dete izloženo ili da je bilo izloženo emocionalnom zlostavljanju.

Pri donošenju zaključka da je ponašanje deteta posledica emocionalnog zlostavljanja treba uzeti u obzir celokupnost okolnosti, individualnih, porodičnih i društvenih, kojima je dete izloženo u sadašnjosti ili je bilo izloženo u prošlosti.

4. 1. 2. Pokazatelji emocionalne zloupotrebe u odnosu između roditelja i deteta

Sledeći obrasci ponašanja u odnosu između roditelja i deteta su značajni po tome što uvećavaju rizik od nastajanja ozbiljne psihološke povrede deteta:

- roditelji pokazuju nerealna očekivanja ili svoje shvatanje deteta, ili postavljaju nemoguće zahteve detetu;
- roditelji preterano reaguju na ponašanje deteta i/ili koriste preterane pretnje;
- roditelji govore o detetu sa izuzetno negativnim izrazima, tj. „loš“, „zao“, „čudovište“, „veštica“, itd.;
- roditelji ne pokazuju naklonost prema detetu (npr. kontakt pogledom, dodirivanje);
- izgleda da se dete plaši roditelja (npr. deca uzmiču ili ustrepte kada im se roditelj približi);
- roditelji okrivljuju, postideju, omalovažavaju, ismejavaju ili ponižavaju dete, posebno pred drugim osobama;
- roditelji preterano kažnjavaju dete, sprovodeći rutinsku oštru, nerazumnu disciplinu koja ne odgovara uzrastu, greški i stanju deteta;
- roditelji pokazuju preteranu brižnost za dete u vašem prisustvu;
- roditelji postaju napeti ili se neodgovarajuće ponašaju kada dete zaplače (npr. kažu detetu da „umukne“ ili ignorišu dete);

4. 2. Činioci rizika za emocionalno zlostavljanje deteta u porodici

Poznato je da prisustvo sledećih štetnih okolnosti u porodici doprinosi pojavi emocionalnog zlostavljanja deteta:

- stalne trzavice i prepirke/tuče u kući između roditelja i drugih značajnih članova domaćinstva;
- roditelji čije duševno oboljenje dovodi do nepredvidljivosti i potonjeg haosa u ponašanju;
- preterano piće ili zavisnost roditelja od supstanci;
- sredina koja uči antisocijalnom ponašanju i podstiče delinkvenciju deteta, posebno nasilno ponašanje;
- ekstremni pokušaji da se kontroliše ponašanje članova porodice;
- česti, nestabilni brakovi ili intimne veze kojima se nanose veliki gubici deci;
- ozbiljan propust da se obezbedi motivacija i podsticaj za učenje ili prihvatanje obrazovanja u skladu sa sposobnošću deteta, tako da se dete suočava sa teškoćama u funkcionisanju u zajednici;
- propust da se obezbedi odgovarajuća i konstruktivna disciplina i socijalizacija koja priprema dete za život u društvu;
- propust da se obezbede aktivnosti koje omogućuju porodici da izgrađuje emocionalne veze i da stekne osećaj odnosa prema drugima u okviru intimne grupe.

4. 3. Stavovi roditelja prema disciplini i kažnjavanju deteta

Pri proceni prisustva rizika od emocionalnog zlostavljanja deteta u porodici, korisno je razgovarati sa roditeljima o njihovim stavovima i praksi u odnosu na disciplinu i kažnjavanje deteta. Roditelji koji zloupotrebljavaju svoju decu su često:

1. nejasni u pogledu svrhe disciplinovanja;
2. nedosledni u razlozima i načinima kažnjavanja deteta ili ostale dece u porodici;
3. daju nelogična opravdanja za disciplinovanje;
4. daju negativne procene o sebi kao roditeljima.

III. PROCENA RIZIKA, BEZBEDNOSTI, STANJA I POTREBA DETETA I PORODICE

Procena vezana za proces zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja predstavlja strukturisan proces prikupljanja podataka o detetu, porodici i njihovom okruženju koji treba da omoguće planiranje bezbednosti deteta, sprečavanje daljeg zlostavljanja i zanemarivanja i oporavak odnosno, neometani razvoj deteta u budućnosti.

Procena mora da bude sveobuhvatna odnosno, treba da sadrži procenu svih relevantnih oblasti, a to su:

- procena rizika
- procena bezbednosti deteta
- procena potreba deteta i porodice
- procena socijalne mreže

Postupak procene je kontinuirani i višestepeni proces koji se sprovodi od trenutka kada se sumnja na zlostavljanje i zanemarivanje pojavi u bilo kojoj službi koja se bavi decom i porodicama pa do trenutka kada se proces zaštite okonča, odnosno, kada se zaključi da su obezbedeni uslovi za dalji bezbedan i neometan razvoj deteta i da nema više potrebe za intervencijom društva.

Zavisno od faze u kojoj se procena izvodi razlikuju se sledeći oblici procene:

1. Prva ili preliminarna procena pre prijave centru za socijalni rad
2. Prijemna ili trijažna procena u centru za socijalni rad
3. Početna procena
4. Složena procena
5. Specijalizovane procene

1. PRVA ILI PRELIMINARNA PROCENA PRE PRIJAVE CENTRU ZA SOCIJALNI RAD

Prva procena sprovodi se u situacijama kada se pojavi sumnja na zlostavljanje ili zanemarivanje deteta u službama koje su u neposrednom kontaktu sa decom i porodicama (zdravstvene i obrazovne službe, nevladine organizacije, ustanove socijalne zaštite i sl.). Cilj prve procene jeste da se donese odluka o daljim akcijama koje će se preduzeti radi osiguravanja bezbednosti deteta i sprečavanje daljeg zlostavljanja i zanemarivanja.

Kriterijumi za procenu rizika pre prijave centru za socijalni rad

Pri prvoj pojavi sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje, kada su mnogi podaci o detetu i porodici još uvek nepoznati, pažnju treba usmeriti prvenstveno na prisustvo činilaca visokog rizika koji zahtevaju hitno preduzimanje neposredne zaštite dece.

U ovoj fazi procene preporučuje se korišćenje Matrice za brzu procenu visokog rizika za zlostavljanje i zanemarivanje deteta (Prilog br. 2) ukoliko u datoj službi postoji imenovani stručnjak, ili tim stručnjaka, koji je obučen za primenu Matrice.

Prisustvo sledećih činilaca govori u prilog visokom riziku od zlostavljanja i zanemarivanja:

I Karakteristike deteta

1. uzrast deteta do pet godina predstavlja visok rizik
2. ometenost u fizičkom, psihičkom i socijalnom razvoju
3. telesno ili psihičko oboljenje deteta
4. poremećaji ponašanja (bežanje od kuće, iz doma...)
5. strah od roditelja/staratelja/pružaoca nege

II Težina i hronicitet zlostavljanja i zanemarivanja

1. grubo zanemarivanje osnovnih potreba deteta (hrana, obuća, odeća, lečenje, nega, zaštita, nadzor...)
2. postupci povređivanja (fizičkog, emocionalnog, seksualnog) i/ili izlaganja deteta opasnim i neprikladnim situacijama (fizičko nasilje, vređanje, potcenjivanje, zastrašivanje, upuštanje u i/ili navođenje na seksualne aktivnosti i seksualno iskorišćavanje – kontaktno ili bezkontaktno)
3. eksploatacija – angažovanje deteta u rizičnim, opasnim i neprikladnim aktivnostima radi iskorišćavanja (prostitucija, pornografija, prošnja, izrabljivanje)
4. zlostavljanje i/ili zanemarivanje deteta je u toku ili se ponavlja.

III Karakteristike roditelja/staratelja/pružaoca nege

1. nasilno ponašanje roditelja/staratelja/pružaoca nege u porodici, van porodice ili u ustanovi
2. ozbiljan nedostatak u roditeljskim znanjima, veštinama i ponašanjima (roditelj/staratelj nema znanja i veštine, ne prihvata odgovornost, ne saraduje sa ustanovama)
3. mentalno, fizički, emocionalno oštećeni roditelji (koji nemaju znanja i veštine za zaštitu i negu, nemaju odgovornost i/ili ne saraduju sa ustanovama)
4. zloupotreba psihoaktivnih supstanci – roditelji/staratelji/pružaoci nege zavisni od alkohola, lekova, droga.

IV Izrazito nepovoljne životne okolnosti u kojima dete odrasta

1. stres roditelja (izazvan smrću bliske osobe, izbeglištvom, migracijom, teškom bolešću, razvodom) i nedostatak socijalne podrške
2. siromaštvo i nezaposlenost roditelja/staratelja.

Ishod prve procene

Na osnovu prikupljenih informacija i obavljenih konsultacija u ustanovi, donose se odluke o daljim akcijama, i to:

- **Neodložna prijava** policiji i centru za socijalni rad, u slučaju kada je život deteta ugrožen ili mu prethodi neposredna opasnost od ozbiljnog oštećenja zdravlja.
- **Prijava** nadležnom centru za socijalni rad
- **Prijava policiji**, odnosno državnom/javnom tužilaštvu u slučaju postojanja sumnje da je izvršeno krivično delo.
- **Odlaganje prijavljivanja** centru – ova odluka se donosi izuzetno, i to samo ukoliko u okviru ustanove postoji organizovan i edukovan **Tim** za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, koji je nakon timskog razmatranja podataka o detetu i porodici zaključio da su istovremeno zadovoljena sva **tri** sledeća uslova:
 1. **rizik** od zlostavljanja/zanemarivanja deteta je **nizak**,
 2. **porodica** deteta voljna je da **sarađuje** i sposobna da se menja u pravcu bolje zaštite deteta,
 3. **ustanova ima kapaciteta** da se bavi problemom deteta i porodice.

Odluku o odlaganju prijavljivanja slučaja ne bi trebalo, po pravilu, da donosi pojedinac nego tim ustanove.

Bitno je, međutim, da se svi slučajevi koji nisu prijavljeni centru za socijalni rad aktivno prate i da se rizik od zlostavljanja/zanemarivanja ponovo procenjuje odnosno, da se odluka o neprijavljanju slučaja centru za socijalni rad preispituje u redovitim vremenskim intervalima.

VAŽNO!

Ukoliko služba u kojoj se javila sumnja na zlostavljanje/zanemarivanje deteta nema kapacitete da izvrši preliminarnu procenu i donese validnu odluku, neophodno je da bez odlaganja prijavi slučaj najbližem centru za socijalni rad koji će preuzeti dalji postupak zaštite deteta.

2. PRIJEMNA ILI TRIJAŽNA PROCENA U CENTRU ZA SOCIJALNI RAD

Prijemna procena sprovodi se u centru za socijalni rad neposredno po prijemu prijave. Izvodi je prijemni/trijažni radnik centra i ona treba da traje najduže jedan dan.

Trijažna procena podrazumeva da prijemni radnik centra, na osnovu razgovora sa podnosiocem prijave (stručnjakom iz druge ustanove, roditeljem deteta ili drugim licem) i drugih podataka koji su dostupni (prethodna evidencija u CSR, eventualna medicinska dokumentacija i slično) donese odluku da li postoji sumnja na zlostavljanje i/ili zanemarivanje, koliko je ona osnovana i da li jedno ili više dece u porodici ima potrebu za hitnom zaštitom.

U ovoj fazi procene preporučuje se sistematsko korišćenje Matrice za brzu procenu visokog rizika (Prilog br.1).

Ishod trijažne procene može da bude:

- otvaranje slučaja u CSR i određivanje voditelja procene
- registrovanje prijave bez otvaranja slučaja u CSR i, po potrebi, upućivanje na druge službe u zajednici
- preduzimanje neodložne intervencije

3. POČETNA PROCENA

Početna procena sprovodi se u centru za socijalni rad nakon donošenja odluke o otvaranju slučaja u centru i traje najduže 7 dana. Izvodi je radnik centra određen kao voditelj procene, uz pomoć i kontrolu stručnog tima centra.

Početna procena podrazumeva organizovano prikupljanje podataka radi procene bezbednosti deteta, rizika od zlostavljanja/zanemarivanja, stanja i potreba deteta i porodice, i predstavlja osnov za preduzimanja adekvatnih i uvrnjenjenih intervencija.

U Protokolu se preporučuje korišćenje matrice faktora rizika kao strukturisanog instrumenta za procenu rizika (Prilog br. 1).

Matrica je razvijena u SAD kroz kliničku praksu, istraživanja i rad sa decom i porodicama u situacijama zanemarivanja i zlostavljanja, a zatim je prilagođena uslovima i potrebama naše sredine. Institut za mentalno zdravlje u Beogradu dobio je saglasnost da koristi i modifikuje Matricu od Tima za zaštitu dece Dečje bolnice u Sijetlu, Vašington, SAD.

Matrica, u stvari, predstavlja instrument koji može omogućiti sveobuhvatnu procenu sve četiri gore navedene oblasti, ukoliko se primenjuje na znalački način i u kombinaciji sa ostalim metodama procene, a to su:

- posmatranje i razgovor sa detetom i članovima porodice
- pribavljanje relevantnih podataka od drugih osoba koje su u kontaktu sa detetom i porodicom
- prikupljanje i analiziranje podataka iz drugih službi sa kojima su dete i porodica u kontaktu (npr. dokumentacija u zdravstvenim, obrazovnim i drugim institucijama, kao u centru za socijalni rad.

Kroz Matricu se procenjuju sledeće oblasti:

- karakteristike deteta
- težina zlostavljanja i zanemarivanja
- hronicitet zlostavljanja i zanemarivanja
- odlike roditelja/staratelja
- odnos roditelja/staratelja sa detetom

- socijalno-ekonomski faktori porodice
- pristup detetu i odgovornost roditelja/staratelja za dete

VAŽNO!

Matrica ne služi umesto postupka za dokazivanje niti umesto forenzičkog ispitivanja kojim se na sudu dokazuje da se zlostavljanje dogodilo.

Početna procena treba da odgovori na sledeća pitanja:

1. Da li postoje uverljivi dokazi o zloupotrebi/zanemarivanju deteta (ZZD)?*

- Da li postoje konkretni incidenti ili stanja koja specifično ukazuju da se fizičke, emocionalne, socijalne ili obrazovne potrebe deteta ne ispunjavaju?
- Da li ovi faktori ukazuju na izolovani incident ili ukazuju na obrazac zloupotrebe i zanemarivanja?

2. Ukoliko postoji, kakvu težinu i učestalost ima zloupotreba i zanemarivanje deteta?

- Da li je bilo ranijih prijava, podataka o izmeštanju deteta iz porodice, hospitalizaciji ili policijskim istragama?
- Da li postoji izjava deteta?

3. Da li postoje određene tvrdnje o seksualnoj zloupotrebi deteta?

- Ko ovo izjavljuje?
- Šta je onaj koji prijavljuje video ili čuo iz prve ruke?
- Da li dete daje izjavu o seksualnoj zloupotrebi?
- Da li je dete bilo u prošlosti izloženo zlostavljanju drugih osoba?
- Da li bilo ko od roditelja ili šire porodice ima podatak u anamnezi o seksualnoj zloupotrebi?
- Da li počinilac ima pristup detetu?
- Da li su roditelji u stanju da zaštite dete?

4. Da li dete pati od ozbiljnih emocionalnih ili problema u ponašanju?

- Ako pati, koji su to problemi?
- Da li je dete zaostalo u razvoju?
- Kakav odnos ima dete sa svojim vršnjacima?
- Kako se dete snalazi u školi?
- S kojim snagama raspolaže dete?

* ZZD = Zlostavljanje/zanemarivanje deteta

5. Kakav je stav roditelja prema detetu?

- Da li je roditelj uznemiren zbog ponašanja deteta?
- Da li roditelj govori o detetu sa toplinom i pažnjom?
- Da li je roditelj ljutit, frustriran ili ima preteći stav prema detetu?
- Da li roditelj pokazuje zabrinutost zbog bola deteta?
- Da li roditelj ima razumna očekivanja od deteta?
- Da li je roditelj koji nije počinio prekršaj spreman i u stanju da zaštititi dete?

6. Kakve stavove ima roditelj u vezi sa disciplinovanjem deteta?

- Da li roditelj brani svoje pravo da primenjuje nasilno disciplinovanje?
- Kako roditelj disciplinuje dete?

7. Kakav je karakter odnosa roditelj – dete?

- Da li dete pokazuje znake snažne privrženosti prema roditelju?
- Da li su roditelj i dete u sukobu?
- Da li se dete plaši jednog ili oba roditelja?
- Da li dete mora često da se disciplinuje?

8. Kakve su snage i slabosti roditelja i porodice kao celine?

- Da li su roditelji zaposleni?
- Da li roditelj zloupotrebljava supstance?
- Da li postoji porodično nasilje?
- Da li je jedan od roditelja mentalno oboleo ili emocionalno uznemiren?
- Da li roditelj ima kriminalnu prošlost?
- Da li je roditelj u stanju da zadrži posao, vodi domaćinstvo, vodi računa o deci, itd.?
- Da li su roditelji sposobni da rešavaju probleme?
- Da li roditelji poriču postojanje problema?
- Da li je porodična jedinica stabilna, povezana i da li pruža podršku članovima porodice?
- Kakav je kvalitet bračnih odnosa?
- Da li porodica prolazi kroz krizu? Ako je to slučaj, šta se dešava?
- Koje su vrednosti značajne za porodicu?
- Da li postoji podatak o zloupotrebi/zanemarivanju roditelja u njegovom/njenom detinjstvu?
- Da li je u porodici došlo do gubitka člana porodice zbog smrti, razvoda ili smeštaju u neku instituciju?

9. Kakav je odnos porodice sa društvenom zajednicom, prijateljima i rođacima?

- Kakav je ekonomski status porodice?
- Da li porodica ima prijatelje i rođake koji podržavaju članove porodice?
- Da li članovi porodice učestvuju u aktivnostima škole i/ili društvene zajednice?
- Da li je porodica izolovana?

- Da li su članovi porodice u stanju da uspostavljaju pozitivan odnos sa školom, lekarima, savetnicima, itd.?
- Da li je porodica voljna da prihvati pomoć?

10. Koje usluge je potrebno pružiti porodici?

- Koje usluge je porodica primala u prošlosti i sa kakvim rezultatom?
- Koje usluge je porodica spremna da prihvati?
- Da li ove usluge pružaju zaštitu detetu od ZZD, ako dete ostane u kući?

11. Kako je porodica reagovala na intervenciju službe za zaštitu deteta (CSR)?

- Da li postoji ljutnja, da li porodica saraduje, itd.?
- Da li je intervencija CSR delovala porazno na porodicu?

12. Koji su uzroci ZZD, ukoliko ono postoji?

- Kakva veza postoji između ZZD i činilaca rizika utvrđenih u toku procesa procene?
- Da li plan o tretmanu zahvata i osnovne uzroke?
- Kakav je proces u pitanju do koga dolazi u incidentima zloupotrebe, tj. da li imamo adekvatnu sliku o lancu događaja koji dovode do incidenata zloupotrebe/zanemarivanja?

Ishod početne procene

Prikupljeni podaci i rezultati početne procene razmatraju se na sastanku stručnog tima centra i donosi se odluka o daljim postupcima, i to:

1. Postoji potreba za zaštitom deteta od zlostavljanja/zanemarivanja

Ovakva odluka se donosi kada je dete pretrpelo povrede, fizičke i mentalne, usled zlostavljanja i zanemarivanja, ili okolnosti slučaja ukazuju da je dete ugroženo i postoji razuman povod da se veruje da može doći do povređivanja datog deteta ili druge dece u porodici, ukoliko ih ima.

U tom slučaju **CSR preuzima dalju koordinaciju planiranja, sprovođenje mera zaštite i usluga i praćenje deteta i porodice, ali uz saradnju sa svim drugim službama u zajednici. Određuje se osoba iz CSR koja će biti ključna osoba za dete i porodicu u daljem procesu zaštite (tzv. voditelj slučaja).** To može biti ista osoba koja je bila voditelj početne procene, ali se može odrediti i druga osoba iz centra, zavisno od situacije.

2. Ne postoji potreba za zaštitom deteta od zlostavljanja i zanemarivanja, ali dete i porodica imaju potrebe za drugim vidovima podrške i pomoći

Ovakva odluka se donosi ako dete nije pretrpelo povredu niti postoji razuman povod da se veruje da do povređivanja deteta/dece u porodici može doći, ali je stanje deteta ili porodice takvo da je malo verovatno da će dete moći dostići adekvatan optimalan nivo

zdravlja i razvoja ili će zdravlje i razvoj deteta biti pogoršani bez obezbeđivanja posebnih usluga raznih službi – zdravstvenih, obrazovnih, socijalnih, pravnih i drugih.

U tom slučaju se sa stručnjacima drugih službi dogovara strategija daljih aktivnosti, odnosno, koja služba će biti vodeća u daljem procesu pružanja podrške i pomoći detetu i porodici.

3. Ne postoji potreba za zaštitom deteta niti za drugim uslugama – slučaj se „zatvara” u CSR.

4. SLOŽENA ILI PRODUBLJENA PROCENA

Složena procena se preduzima kada težina zlostavljanja i zanemarivanja, karakteristike deteta i porodice, prisustvo brojnih rizika i neadekvatna saradnja porodice zahtevaju produbljeniji uvid i koordinaciju postupaka procene i intervencija tokom dužeg vremenskog perioda.

Složena procena je multidisciplinarna i interresorska, odnosno uključuje, po pravilu, i stručnjake iz različitih sistema: socijalnog, zdravstvenog, obrazovnog i pravnog sistema, i policije, pored stručnjaka centra za socijalni rad. Ona može uključivati i razne vidove specijalizovanih procena.

Postupak složene procene **treba da se završi za najviše 30 dana**, osim u izuzetnim slučajevima, ako je unapred dogovoren duži rok.

Odluka o preduzimanju složene procene donosi se na konferenciji slučaja koju saziva i koordinira voditelj slučaja.

VAŽNO!

Sprovođenje postupka složene procene ne treba da zaustavi potrebne intervencije, mere i usluge koje se pružaju na osnovu rezultata početne procene.

5. SPECIJALIZOVANE PROCENE

Specijalizovana procena se preduzima kada je potrebna primena specijalizovanih metoda procene radi sveobuhvatnog i produbljenog sagledavanja stanja i potreba deteta i planiranja dugoročnih mera zaštite. Ona je neophodna u svim slučajevima kod kojih ima elemenata krivičnog dela prema maloletniku.

Najčešća specijalizovana procena koja se traži jeste procena službi za mentalno zdravlje, koja može da odgovori na sledeća pitanja:

- prisustvo, vrsta, stepen i hronicitet poremećaja mentalnog zdravlja deteta ili roditelja/staratelja;

- potreba za psihološko-psihijatrijskim tretmanom deteta ili roditelja/ staratelja;
- posledice (efekti) zlostavljanja i/ili zanemarivanja na mentalno zdravlje i razvoj deteta;
- sposobnost roditelja/staratelja da odgovori na razvojne potrebe deteta s obzirom na stanje njegovog mentalnog zdravlja.

VAŽNO!

Pri upućivanju zahteva za specijalizovanu procenu treba jasno naznačiti kakva vrsta procene se traži, odnosno, na koja pitanja ona treba da pruži odgovor.

IV. INTERVENCIJE

Pod intervencijama u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, u najširem smislu, podrazumevaju se aktivnosti na:

- otkrivanju, identifikovanju i potvrđivanju slučajeva zlostavljanja
- ispitivanju stepena disfunkcionalnosti, snaga i resursa deteta, njegove porodice i šire društvene zajednice;
- planiranju, sprovođenju i evaluaciji određenih oblika mera zaštite i tretmana namenjenih detetu, porodici i društvu.

1. VRSTE I KONCEPTI INTERVENCIJA

Moguće je razlikovati sledeće vrste intervencija:

- prema sistemu u kome se sprovode (primarno pravne/primarno socijalne/primarno medicinske/primarno obrazovne intervencije)
- prema pristupu (intradisciplinarni i interdisciplinarni)
- prema uzrastu klijenta (dete/adolescent/odrasli)
- ulozi u nasilju (žrtva/počinitelj/svedok)
- vrsti zlostavljanja (fizičko/seksualno itd.)
- nivou terapijskog zahvata (krizne intervencije/savetovanje/terapija).

1. 1. Tradicionalni pristup intervencijama

Zavisno od oblasti delovanja ka kojima je intervencija upućena tradicionalno se razlikuju:

- *primarno medicinske intervencije* – usmerene ka dijagnostici i terapiji fizičkih i psihosocijalnih posledica zlostavljanja kod žrtve, počinioca i svedoka. Obavljaju se u medicinskim ustanovama (od domova zdravlja i savetovališta, preko klinika, bolnica, instituta, različitih specijalizovanih ustanova medicinske zaštite do rehabilitacionih centara)
- *primarno pravne intervencije* – odnose se na kažnjavanje počinioca i zaštitu dečjih prava i interesa; sprovode ih ustanove pravnog sistema (od policije, javnih tužilaštava, pravosuđa, do zatvora)
- *primarno socijalne intervencije* – pokrivaju oblast socijalne zaštite deteta i porodice u ustanovama socijalne zaštite (centri za socijalni rad i savetovališta, ustanove za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja, centri za porodični smeštaj, domovi za decu ometenu u razvoju, zavodi za vaspitanje dece i omladine, vaspitno popravni i kazneno popravni domovi)

Intervencije bi u jednom širem, celovitom smislu, međutim, mogle da obuhvate (pored medicinskih, pravnih i socijalnih) i obrazovne aspekte, koji se odnose na pružanje podrške zlostavljanom detetu i njegovoj porodici u prirodnom okruženju vrtića, škole ili neke druge vaspitno-obrazovne ustanove.

1. 2. Savremeni pristup intervencijama

Savremena stručna doktrina preporučuje multidisciplinarnost, multimodalnost i celovitost u intervenisanju kod zlostavljanja i zanemarivanja dece, što znači da treba raditi ne samo na unapređenju intervencija unutar gore pomenutih sistema zaštite, već i na planu međusistemske koordinacije i saradnje.

Najvažnije promene koje su dovele do promena u konceptu intervencija su:

- Pomeranje fokusa* – sa najuočljivijih i najtežih slučajeva (fizičkog i seksualnog zlostavljanja) na suptilnije oblike (psihičko zlostavljanje i zanemarivanje) za koje su istraživanja pokazala da ostavljaju sa sobom jednako teške posledice, i
- Širenje fokusa* – sa različitih oblika nasilja u porodici na nasilje u širim društvenim okvirima (institucionalno nasilje, beskućnici, ulična deca, dečja pornografija).

Promena u konceptu intervencija

- Pojačava se osetljivost za potrebe i prava deteta (dete se doživljava prevashodno kao subjekt a manje kao objekt zaštite);
- Pored neposredne zaštite zlostavljanog deteta, strategije intervencija se sve više okreću pružanju podrške njegovoj disfunkcionalnoj, multiproblemskoj porodici;
- Porastom uvida u odgovornost društva za pojavu zlostavljanja, strategije intervencija se sve više upućuju ka saniranju društvenih činilaca kao što su manjak resursa, socijalna izolacija i siromaštvo. (Ovde je važno napomenuti da siromaštvo ne znači samo materijalno lišavanje, već i oskudno obrazovanje, i oskudne mogućnosti zapošljavanja, lečenja, kvalitetnog provođenja slobodnog vremena i dr.);
- Više pažnje se posvećuje počinocima zlostavljanja, na primer, primenom intervencija za vreme izdržavanja kazne.

Promena u metodama intervencija

- Uvodi se učešće deteta i porodice u donošenju odluka, izboru i evaluaciji tretmana;
- Izbegava se automatizam u donošenju mera (kao što su, recimo, izdvajanje deteta iz porodice), koji je u prošlosti primenjivan, ali je često bivao kontraproduktivan;
- Neguje se multidisciplinarni pristup i razvija mreža stručne pomoći u lokalnoj zajednici;
- Jača interes za kreiranje socijalne politike i nacionalne strategije zaštite od zlostavljanja, a njena koordinacija sa najviših nivoa društvenog upravljanja postaje prioritetan društveni zadatak.

2. CILJEVI I OSNOVNI PRINCIPI INTERVENCIJA

Ciljevi intervencija su da se postigne:

- prekid zlostavljanja
- obezbeđivanje sigurnosti (bezbednosti), verovanja detetu i uvažavanja deteta, kao i uslova za nesmetano funkcionisanje i razvoj deteta u porodici
- smanjenje rizika od ponavljanja zlostavljanja

- saniranje posledica zlostavljanja – integracija traumatskog iskustva
- promena porodičnih odnosa (poželjno očuvanje porodice uz poboljšanje njenog funkcionisanja)
- odgovornost počinioca za zlostavljanje
- praćenje i evaluacija toka i ishoda intervencija

Osnovni principi intervencija na kojima intervencije treba da se zasnivaju:

- pružiti intervencije i detetu i porodici
- koncipirati ih i sprovoditi u najboljem interesu psihosocijalnog razvoja deteta i porodice
- blagovremeno započeti intervencije, što povećava šanse za njihov povoljan ishod
- zaštititi dete i porodicu od sekundarnih posledica zlostavljanja, koje mogu nastati usled nedostatka ili neadekvatnosti intervenisanja.

3. SADRŽAJ INTERVENCIJA

Zlostavljanoj deci se može ponuditi:

- emocionalna nega i zaštita od zlostavljanja
- privremeni smeštaj
- kratkoročna (simptomatska) terapija ili dugoročna (razvojna) terapija
- grupna terapija (npr. za prorađivanje traumatskog doživljaja zlostavljanja ili za postizanje kontrole besa)
- logopedska ili okupaciona terapija
- dopunski časovi u školi, mentorstvo ili pak dnevni boravak (namenjen školskim i emocionalnim potrebama deteta)

Porodici se može ponuditi:

- podrška u porodičnom domu (npr. u vođenju domaćinstva ili trening kontrole ponašanja)
- trening roditeljstva
- dnevni boravak
- bračna, porodična, individualna ili grupna terapija
- tretman zavisnosti od alkohola ili droga

Društvene intervencije obuhvataju:

- edukaciju u zajednici
- porodične sastanke i klubove, komunikaciju sa širom porodicom
- kontinuiranu podršku detetu i porodici od policije, suda ili patronažne službe.

4. INTERVENCIJE SA PORODICAMA U SLUČAJU ZANEMARIVANJA DETETA/DECE

Kao primer savremenog, celovitog pristupa, opisaćemo detaljnije intervencija sa porodicama u slučaju zanemarivanja deteta.

Poseban značaj intervencija sa ovim porodicama jeste u tome što zanemarivanje deteta predstavlja najčešći vid zloupotrebe deteta, koji često prethodi ili se javlja udruženo sa drugim vidovima zloupotrebe deteta. Blagovremene i adekvatne intervencije mogu sprečiti dalji razvoj zloupotrebe deteta i stvoriti uslove za bezbedan i neometan razvoj deteta.

Rana intenzivna intervencija sa zanemarujućim porodicama, u najranijem mogućem trenutku života deteta, od najvećeg je značaja. Ona može da ograniči štetno dejstvo zanemarivanja na decu, i spreči veoma skupe, i često neefikasne mere zaštite i tretmana u budućnosti.

4. 1. Smernice za rad sa zanemarujućim porodicama

U radu sa porodicama koje zanemaruju decu koristite sledeće strategije:

1. Uspostavite **dobar odnos** sa porodicom – to je preduslov za postizanje bilo kakve promene. Sledeći postupci mogu biti korisni:

- U početku, stupajte u **čest ali kratak kontakt** s porodicom. Što su kontakti češći, tim će verovatnije doći do uspostavljanja odnosa sa vama. Brojni kratkotrajni kontakti u početku od 10 do 15 minuta za isporuku nekih papira ili poruka, omogućiće porodici da vas upozna u početnoj, manje intenzivnoj interakciji. To će takođe pomoći da se suzbije snažna usamljenost i izolacija koju doživljava većina ovakvih porodica.
- Omogućite im da nešto **konkretno dobiju**. U početnom kontaktu je važno da roditelj stekne osećaj da nešto dobija iz ovog odnosa. Zanemarujući roditelj je često nezreo i usmeren samo na sebe. Konkretna pomoć ne znači preuzimanje sveukupne odgovornosti za roditelja, ali znači pružanje pomoći u specifičnim zadacima. Ako možete da sredite za gradski prevoz, uključivanje struje, pregovor sa gazdom, obezbedite odeću ili nameštaj, zadovoljićete njihove potrebe i steći poverenje za buduće, manje konkretne intervencije.
- Zadovoljite njihovu potrebu da **budu nešto posebno**. Roditelji koji zanemaruju često su bili zanemarivani kao deca. Nikada nisu imali prilike da se o njima neko brine i stoga ne znaju kako da vode brigu i pružaju je drugima. Roditelji koji zanemaruju retko su, ako ikada, bili centar brižne pažnje. Kada roditelj može slobodno da iznese svoja osećanja i oseti da je druga osoba iskreno zainteresovana i da ga sluša, ovo povećava vezivanje. Ako, na primer, ne dozvolite da vas prekidaju kad ste u kancelariji sa njima, to će najbolje preneti poruku poštovanja prema porodici, poruku kojom kažete da vam je do njih stalo.
- **Razgovarajte o osećanjima** – deljenje osećanja o vašoj zabrinutosti za decu u porodici može predstavljati veoma snažan način da izgradite odnos i uspostavite vezu sa porodicom kada se to učini na odgovarajući način.

2. Napravite **plan** za zadovoljavanje individualnih potreba svakog člana porodice
 - Pružite porodici konkretne usluge kojima se pomaže da se iz njihovih života uklone stresori. To mogu biti neformalne ili formalne usluge.
 - Pronadite sredstva da se pomogne odgajanju dece u porodici.
 - Obezbedite usluge koje će se baviti razvojnim smetnjama dece.
 - Obezbedite usluge koje će se baviti nedostacima roditelja i zlostavljanjem i/ili zanemarivanjem iz njihovog detinjstva.

3. Usmerite porodicu ka sistemima **podrške** porodici
 - Saznajte nešto o **postojećim sistemima** podrške porodici, utvrdite koliko vremena provode sa njima i koje informacije i pomoć dobijaju od njih. Ohrabrite i podržite porodicu da održava kontakt sa osobama koje ih podržavaju.
 - Utvrdite **koje usluge** su već koristili ili za kakve usluge već znaju. Porodice sa zanemarivanjem često neće govoriti o stvarima koje su već probali kada date neke preporuke. Oni se mogu pasivno saglasiti da to zvuči dobro i zatim propustiti da to urade.
 - **Ohrabrite ih** da koriste postojeće sisteme ljudi, i pomozite im da procene koja zajednica ili odnos mogu da imaju negativan uticaj na porodicu. Usmerite čvrsto i roditelje i njihove sisteme podrške na pozitivne akcije.

4. **Jačajte kapacitete** porodice da se menja u pozitivnim smislu
 - Postavljajte **minimalne zahteve** roditeljima koji zanemaruju decu. Preuranjeni zahtevi koje one nisu u stanju da ispune mogu da unište uspostavljeni odnos. Pronadite manje zadatke koje porodica može da uradi a zatim podržavajte roditelje da postupno preuzimaju dodatne odgovornosti.
 - Učvrstite, priznanjem, ohrabrivanjem i pohvalom pozitivnih akcija, **uspehe** koje porodica postiže. U tipove akcija koje treba primetiti i podržati spadaju:
 - korišćenje sistema podrške od strane roditelja
 - pozitivne interakcije sa detetom
 - poboljšanje funkcionisanja roditelja time što se brine za dete ili za sebe
 - **Ne očekujte** brzu nego sporu i postupnu promenu. Imajte na umu da će dolaziti do vraćanja na staro zbog stalnog prisustva stresa i potrebe roditelja da se polako menjaju.

5. Usredsredite se na izgradnju **pozitivne interakcije** između roditelja i deteta:
 - Usmerite roditelje ka pronalaženju i upražnjavanju **prijatnih aktivnosti** sa detetom, u prošlosti i sadašnjosti;
 - Pomozite roditelju da nađe **efikasnije načine disciplinovanja** ili rešavanja teškoća i na taj način smanji negativnu i prinudnu interakciju sa detetom;
 - Primerom pokažite roditeljima **ponašanje** koje treba da koriste u odnosu sa decom. Ono obuhvata:
 - davanje jasnih, jednostavnih i pozitivnih uputstava;
 - pohvaljivanje i učvršćivanje pozitivnog ponašanja;
 - izbegavanje prinudujućeg ili zahtevnog ponašanja.

6. Vodite računa o svojim **interakcijama** sa porodicom

Porodice koje su doživljavale mnoge neuspehe često su osetljive i na najmanje kritike ili osude. Učinite svestan napor da vodite računa o svom ponašanju:

- budite taktični i otvoreni u razgovoru sa roditeljima o bilo kojim problemima;
- budite realni u svojim očekivanjima time što ćete biti strpljivi;
- primetite i pokažite u pozitivnom smislu roditeljima sve male promene do kojih dode; pokažite im da verujete da mogu da uspeju;
- iskoristite snage porodice i podučite ih da sami za sebe obavljaju zadatke uz pružanje mnogo podrške i ohrabrenja;
- izbegavajte u svakom trenutku ocenjivanje i okrivljavanje;
- učinite svestan napor da ne budete uvučeni u porodični ciklus zavisnosti i bespomoćnosti;
- smanjite svoja očekivanja za postizanje eventualnog cilja i pomozite roditeljima da smanje svoje ciljeve i izbegnu potencijalni neuspeh koji ih može navesti da opet skliznu u stanje beznadežnosti i bespomoćnosti.

7. Koristite **profesionalnu** podršku

Zanemarujuće porodice su možda najteže porodice za rad zbog sporosti u nastajanju promena i osećanju beskorisnosti kojima mogu da vas ugroze. Zadatak je suviše veliki za jednu osobu i može vas izložiti neuspehu.

Stoga je važno da se udružite sa drugim stručnjacima u zajednici u pružanju podrške porodici i rešavanju problema porodice.

Najzad, **prihvatite činjenicu da nekim roditeljima ne možete pomoći**. Ponekad će se desiti da se jedina pomoć koju možete pružiti sastoji od pružanja usluga deci, nezavisno od roditelja.

4. 2. **Zamke u radu sa porodicama sa zanemarivanjem**

Rad sa zanemarujućim porodicama je težak i izazovan. Uobičajene greške koje stručnjaci prave u tom radu su sledeće:

1. očekivanje neposrednih rezultata i/ili znatnih promena u toku kratkog vremenskog perioda;
2. neuviđanje količine vremena, energije i snage potrebnih za rad sa ovakvom vrstom porodice;
3. usmeravanje na pokušaj da se izmeni ponašanje pre uklanjanja stresora kojima je porodica izložena;
4. okrivljavanje roditelja za životne uslove umesto saosećajnog shvatanja dinamike njihove situacije.

VAŽNO!

Postoje porodice u kojima socijalne intervencije nije moguće uspešno sprovesti.

One porodične situacije koje su teže i predstavljaju rizik zbog neposredne ozlede ili kumulativnog dejstva zbog zanemarivanja, opravdavaju primenu porodičnopravnih mera zaštite u vidu oduzimanja deteta od roditelja i privremeno poveravanje drugom licu, ili pokretanje sudskog postupka za lišenje roditelja roditeljskog prava. Takva pravna intervencija se mora zasnivati na temeljnoj proceni porodice i jasno dokumentovanim naporima socijalnog radnika da se pomogne porodici da dođe do promena, pre pokušaja da se izmeste deca. Jedini izuzetak jeste kada radnik jasno dokaže da postoji znatan rizik od neposrednog ozleđivanja deteta ukoliko ono ostane kod kuće u kom slučaju treba hitno preduzeti neodložnu intervenciju.

V. INTERVENCIJE CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Kao organ starateljstva i kao osnovna služba socijalne zaštite u lokalnoj zajednici, centar za socijalni rad je ovlašćen da obezbedi pomoć i podršku svoj deci kojoj je, usled zlostavljanja ili zanemarivanja, ugrožen život, zdravlje i razvoj.

Svako ko posumnja da je dete ugroženo, nezavisno od toga da li su povrede ili oštećenja neposredno prisutni ili je dete pod rizikom od mogućeg oštećenja zdravlja i razvoja, ima pravo i obavezu da podnese prijavu. Pored CSR, policija ima ovlašćenja⁶ da reaguje u ovim situacijama, pa je prijavu moguće uputiti i policiji, koja će dalje sa CSR razmotriti korake koje treba preduzeti.

Zdravstvene, socijalne, vaspitne, obrazovne i druge ustanove, organizacije i građani, takode, imaju pravo i obavezu da upute prijavu. U određenim slučajevima policija, tužilaštvo i/ili sud obaveštava CSR o svojim saznanjima da dete ima potrebu za zaštitom. Kada stručnjak neke od navedenih službi prijavljuje slučaj centru, poželjno je da pre podnošenja prijave prodiskutuje sa porodicom deteta svoju zabrinutost za dete, da zatraži potrebne informacije od roditelja i da ih obavesti da će slučaj prijaviti CSR, što je postupak koji se sprovodi samo u slučajevima kada takav razgovor neće povećati rizik od povrede kod deteta.

1. PRIJEM I OTVARANJE SLUČAJA U CENTRU ZA SOCIJALNI RAD

Koraci kod prijema i otvaranja slučaja

- Prijem prijave
- Razmatranje prihvatljivosti prijave
- Provera da li je slučaj ranije bio na evidenciji CSR
- Otvaranje slučaja i prosleđivanje prijave radniku zaduženom za procenu

1. 1. Prijava

Centar za socijalni rad započinje rad na slučaju od trenutka kada je prijava ili zahtev za informacijom ili uslugom dospao u centar. Prijave ili zahtevi mogu biti pisani ili usmeni, uključujući i razgovor telefonom. Prijemni radnik (trijažer) u centru za socijalni rad prihvata informacije iz prijave i donosi odluku da li će podnosioca prijave ili zahteva uputiti na druge službe u zajednici ili će dalje razmatrati informacije.

⁶ Policijska ovlašćenja, vrste, principi i opšti uslovi za primenu policijskih ovlašćenja utvrđena su u čl. 30-109. Zakona o policiji („Sl. glasnik RS”, br. 101/05)

Ukoliko proceni da je za postupanje po prijavi nadležan CSR, prijemni radnik obaveštava podnosioca prijave o nadležnostima CSR i ukratko opisuje proceduru koja se pokreće posle prijave. Potrebno je da prijemni radnik ohrabri podnosioca prijave da se predstavi i pruži informacije o svom odnosu sa detetom kako bi se omogućio dodatni razgovor sa podnosiocem prijave ukoliko je to potrebno.

Prijemni radnik procenjuje validnost prijave zlostavljanja i zanemarivanja i, shodno situaciji, angažuje podnosioca prijave za pomoć u planiranju bezbednosti deteta ukoliko je to adekvatno.

Ukoliko podnosilac prijave odbija ili nije u stanju da pruži sve tražene informacije, prijemni radnik će nastojati da prikupi što je moguće više informacija o okolnostima u kojima se dete nalazi. Prijemni radnik informiše podnosioca prijave da CSR ne saopštava identitet podnosioca prijave, sem u slučaju saglasnosti podnosioca prijave ili sudskog zahteva za izvorom informacija.

Sve prijave ili zahteve prijemni radnik dokumentuje u vidu službene beleške sa sledećim podacima:

- **Datum i vreme prijave**
- **Podaci za identifikaciju deteta, porodice i mogućeg počinioca:**
 - a) **Za dete:** Ime, adresa, broj telefona, uzrast, pol, naziv predškolske ustanove ili škole koju dete pohađa (ukoliko je poznato) i trenutno mesto boravka;
 - b) **Za roditelja/e:** Ime(na), adrese, brojevi telefona kod kuće i na poslu;
 - c) **Za drugu decu u domaćinstvu:** Ime(na), adresa, broj telefona, uzrast, pol, naziv predškolske ustanove ili škole koju dete pohađa (ukoliko je poznato) i trenutno mesto boravka;
 - d) **Za mogućeg počinioca:** Ime(na), adrese, brojevi telefona kod kuće i na poslu;
- **Izvor informacija/podnosilac prijave:**
 - a) ime, adresa, broj telefona, zanimanje, ustanova u kojoj je zaposlen/a
 - b) u kakvom je odnosu sa detetom/ porodicom deteta
 - c) podaci o drugim osobama koje imaju ili mogu imati saznanja o situaciji koja je dovela do prijave
 - d) podaci o drugim službama i ustanovama koje imaju kontakt sa porodicom deteta (škole, zdravstveni centri, službe za zaštitu mentalnog zdravlja, policija i sl.)
- **Vrsta zabrinutosti i/ili specifičan zahtev:**
 - a) opis razgovora i detalji poziva
 - b) šta se i kada dogodilo
 - c) ko je uključen u događaje
 - d) da li dete/deca ima sada povrede; opis povrede

- e) ko je, kada i gde poslednji put video dete/decu i u kom stanju
- f) koji rizici postoje u porodici (nasilje u porodici, fizički/mentalno ometeno dete i/ili roditelj, zloupotreba supstanci i sl.)
- g) ko još ima saznanja o situaciji deteta i porodice
- h) druge dodatne informacije, uključujući i neposredan razlog za prijavu

1. 2. Razmatranje prihvatljivosti prijave

1. 2. 1. Prijemna (trijažna) procena

Razmatranje prihvatljivosti prijave podrazumeva da prijemni radnik CSR **razjasni sa podnosiocem** (stručnjakom iz druge ustanove, roditeljem deteta ili drugim licem):

- uočene događaje ili okolnosti zbog kojih postoji zabrinutost za dete, uključujući i pokazatelje zlostavljanja i zanemarivanja deteta;
- kada i na koji način je došlo do saznanja o događajima ili okolnostima koji izazivaju zabrinutost za dete;
- koje nezadovoljene potrebe deteta i porodice ugrožavaju njihov razvoj i blagostanje.

Svrha ovog postupka je razjašnjavanje da li postoji sumnja na zlostavljanje i/ili zanemarivanje, koliko je ona osnovana i da li jedno ili više dece u porodici ima potrebu za hitnom zaštitom.

Kao rezultat procesa razjašnjavanja, podnosiocu prijave i prijemnom radniku centra za socijalni rad treba da bude jasno koji je sledeći korak posle prijave i ko će ga preduzeti, ili, u drugom slučaju, da ne treba preduzimati nikakve dalje akcije.

Razgovor sa podnosiocem prijave se dokumentuje u vidu službene beleške, koja se uz pisanu prijavu prilaže u postojeći ili novootvoreni dosije korisnika ili u poseban registar. Stručnjaci drugih službi koji su telefonom obavestili CSR o mogućem zlostavljanju i zanemarivanju treba da podnesu svoju prijavu i u pisanom obliku. Neophodno je da prijemni radnik CSR upozna stručnjaka iz druge službe o sadržaju pisane prijave, tj. o **informacijama koje prijava treba da sadrži**. To su:

- ime, adresa i godine deteta;
- ime i adresa roditelja ili staratelja deteta;
- vrsta, stepen i prepoznati znaci zlostavljanja/zanemarivanja;
- ranija saznanja o pokazateljima zlostavljanja ili zanemarivanja;
- druge informacije koje mogu pomoći u ustanovljavanju uzroka teškoća deteta i o identitetu nasilnika.

1. 2. 2. Provera da li je slučaj ranije bio na evidenciji CSR

Prijemni radnik CSR preduzima postupak provere da li je slučaj već ranije bio na evidenciji aktuelnog (ili nekog drugog) centra, nezavisno od vrste usluga i mera koje su dete ili porodica koristili.

Potrebno je obaviti i razgovor sa stručnjacima drugih službi, ukoliko se pretpostavlja da oni imaju neka saznanja o detetu i porodici, da bi se donela odluka o početku procesa ispitivanja.

Prijem, razmatranje prihvatljivosti prijave i provera postojećih informacija u CSR **traju najduže 1 radni dan** i mogu imati jedan od tri moguća ishoda:

- otvaranje slučaja u CSR
- odbacivanje prijave i/ili upućivanje na druge službe u zajednici
- preduzimanje neodložne intervencije (CSR samostalno ili sa policijom)

Osim u slučaju anonimnih prijava, CSR **obezbeđuje povratnu informaciju** podnosiocu prijave u roku od 7 dana od dana podnošenja prijave. Povratna informacija podrazumeva pisano obaveštenje CSR podnosiocu prijave o preduzetim merama i donetim odlukama u vezi sa okolnostima i situacijom koji su izazvali zabrinutost za dete, uz poštovanje privatnosti i poverljivosti podataka.

1. 3. Otvaranje slučaja i prosleđivanje prijave zaduženom radniku

Osnovni kriterijum za donošenje odluke o otvaranju slučaja i daljoj proceni jeste postojanje podatka da je došlo do određenog događaja (incidenta) ili situacije koja odgovara stručnim i zakonskim određenjima zlostavljanja i zanemarivanja. Intervencija centra za socijalni rad je opravdana ukoliko su istovremeno prisutna dva osnovna kriterijuma:

- dete ima potrebu za zaštitom, i
- roditelji/staratelji ne žele ili nisu u stanju da pruže potrebnu zaštitu detetu.

Intervencije socijalnih službi treba da se zasnivaju na jasnim saznanjima da je dete povređeno usled zlostavljanja i zanemarivanja, ili da okolnosti slučaja ukazuju da postoji razuman povod da se veruje da povrede mogu nastati. U određenim slučajevima je već u ovoj fazi rada potrebno preduzeti neodložne intervencije za zaštitu deteta (vidi odeljak „Neodložne intervencije”), koje se odvijaju posle hitnog razmatranja strategije zaštite između CSR, policije i, ukoliko je to odgovarajuće, drugih službi.

U svim slučajevima kada centar za socijalni rad dođe do saznanja da postoji sumnja da je prema detetu učinjeno krivično delo, potrebno je da o tome što ranije obavesti javno tužilaštvo i policiju. Potrebno je, takođe, da CSR i policija razmotre zajedničke korake u ranoj fazi rada na slučaju i da usaglase postupke. Posle razmene podataka i mišljenja, može se doći i do zaključka da se interes deteta uspešnije može obezbediti intervencijom centra za socijalni rad nego policije.

CSR će, na zahtev, pružiti pomoć policiji i/ili istražnim organima u ispitivanju deteta za koje postoji prijava da je zlostavljano od strane trećeg lica⁷.

⁷ Prisustvo predstavnika organa starateljstva u primeni policijskih ovlašćenja prema maloletniku uređeno je odredbom člana 38. Zakona o policiji.

Ukoliko je to potrebno, CSR će, pored mera koje neposredno preduzima, uputiti dete i porodicu na korišćenje određenih usluga drugih službi u zajednici.

Donošenje odluke o otvaranju slučaja prati i zaduživanje jednog od stručnih radnika CSR za **voditelja slučaja**.

1. 4. Kada se slučaj ne otvara

Kada prijemni radnik, tokom razgovora sa podnosiocem prijave, utvrdi da podaci ne odgovaraju kriterijumima za stanja i okolnosti u kojima CSR preduzima mere za zaštitu deteta i pruža usluge porodici i detetu, on će podnosioca uputiti na nadležne službe u zajednici. Ako podnosilac insistira na prijemu prijave u CSR ili ako je prijava upućena poštom, a CSR nije nadležan za postupanje, on će zaključkom prijavu odbaciti i uputiti podnosioca na druge službe u zajednici koje su nadležne da obezbede određene usluge detetu i porodici.

Slučaj se neće otvoriti u CSR, ali će prijemni radnik belešku o razgovoru, uz prijavu, zavesti u Registar u sledećim situacijama:

- identifikacioni podaci deteta i mesto na kome se dete nalazi su nepoznati i ne mogu se utvrditi (CSR treba da učini svaki napor da prikupi podatke o mestu na kome se dete nalazi od podnosioca prijave i drugih odgovarajućih službi i izvora informacija);
- podnosilac prijave saopštava uopšten doživljaj zabrinutosti za dobrobit deteta, ali nije u stanju da specifikuje informacije koje ukazuju da dete ima potrebu za zaštitom ili uslugama;
- prijava se odnosi na okolnosti životnog stila porodice koje nisu povezane sa situacijama koje ugrožavaju dobrobit deteta;
- dete je bilo fizički kažnjeno ali nisu nastale povrede, modrice, ožiljci i drugi tragovi, niti je prisutna situacija na osnovu koje se može zaključiti da je dete izloženo kontinuiranom ili neposrednom riziku.

U situacijama kada je žrtva zlostavljanja starija od osamnaest godina, slučaj se prosleđuje ekipi CSR za zaštitu odraslih i starih lica ili lica ometenih u razvoju i obaveštava se policija.

Prijave partnerskog nasilja u situacijama kada se radi o osobi mladoj od osamnaest godina koja je u braku, prosleđuju se ekipi Centra za zaštitu odraslih osoba i obaveštava se policija.

2. POČETNA PROCENA

Koraci:

- Uspostavljanje kontakta sa detetom i porodicom
- Procena rizika u kome se dete nalazi
- Procena povrede koja je naneta detetu ili deci u porodici
- Obezbeđivanje hitnih usluga i mera za zaštitu deteta

- Identifikovanje resursa koji mogu biti upotrebljeni da se dete zaštiti u porodici
- Odluka da li je slučaj otvoren za dalje mere i usluge CSR ili se upućuje na druge službe
- Konferencija slučaja

Postupak početne procene se sprovodi u CSR u saradnji sa drugim relevantnim službama u zajednici. Početnu procenu vodi radnik CSR zadužen kao voditelj slučaja, uz pomoć i kontrolu stručnog tima.

Početna procena obuhvata: 1) procenu rizika, 2) procenu stanja i 3) procenu potreba deteta.

Početna procena **traje najviše sedam radnih dana** i predstavlja **osnovu za određivanje smera rada** sa detetom i porodicom radi pružanja adekvatnih i uvremenjenih usluga.

2. 1. Uspostavljanje kontakta sa detetom i porodicom

Poželjno je da se odluka o osnovnom smeru rada, kao rezultat procesa procene, donosi uz aktivno učešće i saradnju deteta i porodice. Ovaj zahtev je ograničen sposobnostima roditelja, drugih članova porodice i deteta za donošenje pozitivnih i konstruktivnih odluka, i zakonskim normama. Pravilo je da se razgovor sa detetom za koje postoji sumnja da je ugroženo, vodi odvojeno od razgovora sa roditeljem/ima.

Proces početne procene uključuje sledeće postupke:

- opservaciju i razgovor sa detetom (u skladu sa uzrastom i komunikacionim sposobnostima deteta) i članovima porodice;
- prikupljanje i analiziranje pristupačnih informacija iz različitih izvora (uključujući postojeću dokumentaciju u CSR, zdravstvene, obrazovne i druge ustanove);
- pribavljanje relevantnih podataka od stručnjaka drugih službi i drugih lica koja su u kontaktu sa detetom i porodicom.

2. 2. Procena rizika u kome se dete nalazi

Procena rizika se odvija na osnovu Matrice za procenu rizika. U okviru početne procene značajno je definisati sledeće:

- Da li je dete ugroženo (nezavisno od toga da li je ugroženost nastala usled sukoba u porodici, zlostavljanja i zanemarivanja, nepovoljnog zdravstvenog, socijalnog ili materijalnog položaja porodice, ili drugih okolnosti koje dete ometaju da dostigne optimalan nivo zdravlja i razvoja bez intervencije socijalnih i drugih službi u zajednici)?
- Koji rizici po dete se mogu identifikovati na osnovu početne procene?
- Koji resursi se mogu upotrebiti da se dete zaštiti u porodici?
- Da li ima razumnog osnova za sumnju da postoji ozbiljna opasnost za oštećenje zdravlja i razvoja deteta?
- Koje usluge i mere zaštite se mogu pružiti detetu i porodici na osnovu dosadašnjih podataka i zaključaka početne procene?

2. 3. Zaključak nakon početne procene

- ne postoji potreba za daljom intervencijom CSR (slučaj se zatvara i/ili upućuje na korišćenje usluga drugih službi u zajednici)
- postoji potreba za neodložnom intervencijom
- postoji potreba za daljom intervencijom CSR.

2. 4. Konferencija slučaja

Ako zaključak sa panela na kom se razmatra početna procena bude postojanje potrebe za daljom intervencijom u zaštiti deteta, CSR će sazvati **Konferenciju slučaja** (*konferencija za planiranje usluga i mera zaštite deteta*).

Konferenciju slučaja zakazuje i koordinira voditelj slučaja, osim ukoliko nije dogovoreno drugačije.

Na konferenciju slučaja se pozivaju i treba da učestvuju:

- stručnjaci iz drugih ustanova (zdravstvenih, obrazovnih, dečjih, policije i dr.) i osobe koje dobro poznaju dete ili porodicu;
- roditelji deteta, odnosno, zavisno od okolnosti slučaja, samo nenasilni roditelj;
- dete i druga deca iz porodice (ukoliko je to prikladno);
- stručnjaci koji mogu biti uključeni u budući rad sa detetom.

Na konferenciji slučaja donose se odluke o strategijama i merama koje je potrebno preduzeti da bi se obezbedila zaštita deteta:

- odluke u odnosu na početnu procenu:
 - početna procena je dovoljna i prelazi se na planiranje usluga, ili
 - utvrđena je potreba za sveobuhvatnom, po pravilu složenom procenom, koja uključuje stručnjake različitih sistema;
- razmatranje i planiranje usluga i mera za zaštitu deteta, ili drugih potreba deteta.

Proces planiranja usluga i mera treba da obezbedi:

- osmišljen plan za zaštitu deteta (utvrđeno ko će da radi, šta i do kada);
- imenovanog odgovornog stručnjaka i osnovni tim za sprovođenje i koordiniranje plana zaštite deteta;
- identifikovanje daljih potreba za procenom;
- utvrđen rok (datum) konferencije za reviziju;
- rezervni plan, ukoliko se dogovorene mere zaštite ne mogu sprovesti.

3. MERE ZA ZAŠTITU DETETA

Osnovne mere za zaštitu deteta koje sprovodi CSR su:

- **Mere usmerene na jačanje pozitivnih porodičnih snaga:**
 - upozoravanje roditelja na nedostatke u vršenju roditeljskog prava,

- pružanje materijalne, pravne ili stručno-savetodavne podrške i pomoći detetu i roditeljima i/ili upućivanje na usluge drugih odgovarajućih ustanova

- **Zbrinjavanje deteta van porodice**

3. 1. Mere usmerene na jačanje pozitivnih porodičnih snaga (preventivni ili korektivni nadzor)

Ugroženost deteta u meri koja je „dovoljna” da izazove intervenciju organa starateljstva može biti posledica teškoća u roditeljskom funkcionisanju, koje se mogu manifestovati u neadekvatnom ili neuspešnom ostvarivanju zaštitne i vaspitne funkcije roditelja. U ovoj fazi organ starateljstva je dužan da:

- 1) **upozori** roditelje na nedostatke u **vršenju roditeljskog prava**;
- 2) da im pruži potrebnu **stručnu i drugu pomoć** u cilju pravilnog odgajanja deteta, i/ili
- 3) da ih **uputi** da se sami, ili sa detetom, obrate određenom savetovalištu, zdravstvenoj, socijalnoj, vaspitnoj ili drugoj odgovarajućoj ustanovi specijalizovanoj za posredovanje u porodičnim odnosima.

U postupku donošenja rešenja kojim se izriče **mera upozorenja ili upućivanja na korišćenje usluga** odgovarajuće stručne institucije (čl. 80. i čl. 341. st. 2. Porodičnog zakona), roditelju se, pored navođenja obaveza koje se tiču njegovog ponašanja, predočavaju i posledice za slučaj nepridržavanja tih obaveza.

3. 2. Zbrinjavanje deteta van porodice

Odluke o zbrinjavanju deteta van porodice donose se ako se, nakon početne procene (ili praćenja efekata izrečene mere korektivnog nadzora), konstatuje da su život i zdravlje deteta ozbiljno ugroženi prilikama u porodici u kojoj živi i da je u najboljem interesu deteta da bude izdvojeno iz ugrožavajuće sredine.

Odluku o zbrinjavanju deteta van porodice mogu doneti:

- 1) organ starateljstva
- 2) parnični sud.

Organ starateljstva odluku o zbrinjavanju deteta van porodice smeštajem u drugu porodicu ili ustanovu socijalne zaštite donosi, po pravilu, **uz saglasnost roditelja** (član 114. Porodičnog zakona). Pri tome roditelj/i i dalje zadržava/ju odgovornost za čuvanje, podizanje i vaspitavanje deteta, s tim što ovlašćenje za neposredno čuvanje, podizanje i vaspitavanje prenose na drugo lice – hranitelja (čl. 119. i 120. Porodičnog zakona). U slučaju spora o pitanjima koja bitno utiču na život deteta i/ili o načinu održavanja ličnih odnosa deteta sa roditeljima tokom trajanja hraniteljskog smeštaja, odlučuje parnični sud (čl. 261-273. Porodičnog zakona).

Odluku o zbrinjavanju deteta van porodice, **bez saglasnosti roditelja**, organ starateljstva donosi samo u situaciji koja zahteva neodložnu intervenciju, odnosno ako su život i zdravlje deteta neposredno ozbiljno ugroženi postupcima ili propustima roditelja. Zbrinjavanje deteta van porodice, a bez saglasnosti roditelja, podrazumeva sledeće:

- pokretanje postupka radi privremene starateljske zaštite deteta pod roditeljskim staranjem,
- donošenje odluke o postavljanju privremenog staratelja,
- određivanje obima ovlašćenja privremenog staratelja,
- plan staranja,
- donošenje odluke o zbrinjavanju deteta u drugu porodicu (srodničku/nesrodničku) ili u ustanovi socijalne zaštite, i
- pokretanje odgovarajućeg sudskog postupka radi donošenja konačne odluke o vršenju, odnosno lišenju roditeljskog prava i/ili zaštiti prava deteta, uključujući i odluku o merama zaštite od nasilja u porodici.

Odluke o izboru privremenog staratelja, planu staranja, obimu ovlašćenja i smeštaju deteta treba da budu obuhvaćene istim aktom - rešenjem, koje se donosi na osnovu čl. 132. i 125. Porodičnog zakona. Postupak do donošenja rešenja o **privremenom staratelju** vodi se kao hitan. To znači da se rešenje donosi odmah, a najkasnije u roku od trideset dana od dana kada je centar za socijalni rad obavešten o postojanju potrebe za starateljskom zaštitom maloletnog deteta. Ali, ako okolnosti slučaja to nalažu, odluku o izmeštanju deteta iz ugrožavajuće porodične sredine centar za socijalni rad će doneti i pre pokretanja postupka, odnosno pre donošenja rešenja o privremenom staratelju, a najkasnije u roku od 24 sata od trenutka kada je obavešten o potrebi neodložne zaštite ličnosti, prava i interesa deteta, u obliku privremenog zaključka o **obezbeđenju smeštaja**, u smislu člana 332. stav 2. Porodičnog zakona i pod uslovima propisanim u članu 282. Zakona o opštem upravnom postupku.

Odlukom o privremenom starateljstvu nad detetom o kome su se do tada starali roditelji ali na neodgovarajući način, roditelju/ima se privremeno ograničava mogućnost vršenja roditeljskog prava. S obzirom da je reč o ozbiljnom ograničenju ljudskih prava, odluka organa starateljstva ima privremeno dejstvo, a organ starateljstva obavezu da **odmah** pred nadležnim parničnim sudom pokrene postupak za donošenje odluke o daljem vršenju ili lišenju roditeljskog prava.

Zavisno od utvrđenog najboljeg interesa deteta, **sud u ovom postupku može odlučiti da:**

- roditelja **delimično liši** roditeljskog prava, tako što će ga:
 - lišiti prava na čuvanje, podizanje i vaspitavanje deteta (član 82. stav 3. Porodičnog zakona);
 - lišiti prava na održavanje ličnih odnosa sa detetom (član 82. stav 4. Porodičnog zakona);
- **ograniči** održavanje ličnih odnosa roditelja sa detetom na kontrolisane uslove, na

- primer, posebna prostorija, prisustvo ili nadzor određenog stručnog ili drugog lica (član 61. st. 2. i 3. Porodičnog zakona);
- roditelja potpuno liši roditeljskog prava (član 81. Porodičnog zakona);
 - roditelju izrekne jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici (član 81. stav 5, član 82. stav 5. i član 198. Porodičnog zakona).

U slučaju lišenja prava roditelja na čuvanje i podizanje, odnosno vaspitavanje deteta, te u slučaju potpunog lišenja roditeljskog prava, detetu će, po okončanju sudskog postupka, centar za socijalni rad postaviti staratelja kao detetu lišenom roditeljskog staranja (član 124. u vezi sa čl. 113. stav 3. Porodičnog zakona).

Lišenje roditeljskog prava ne znači automatski zabranu kontakata deteta sa roditeljem. Ovo je pitanje o kom će sud posebno odlučivati, iz ugla prava i najboljeg interesa deteta, imajući u vidu okolnosti svakog konkretnog slučaja. Mogućnost očuvanja porodičnih veza realizacijom prava deteta na održavanje ličnih odnosa sa roditeljem ili drugim bliskim srodnicima, koje proističe iz prava na porodični život (član 2. Porodičnog zakona i član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima), pretpostavka je ponovne integracije porodice u budućem vremenu.

4. NEODLOŽNA INTERVENCIJA

4. 1. Cilj neodložne intervencije

Cilj neodložne intervencije je da se osigura bezbednost deteta, i ona se preduzima ako su život i zdravlje deteta neposredno ugroženi i/ili ako postoji razuman povod da se veruje da će nepreduzimanjem hitnih mera zaštite život ili zdravlje deteta biti neposredno ozbiljno ugroženi.

Neodložna intervencija koja podrazumeva izdvajanje deteta iz ugrožavajuće sredine preduzima se ukoliko na drugi način (udaljavanjem nasilnika⁸, obezbeđenjem neposredne kontrole) nije moguće osigurati bezbednost deteta.

Neodložna intervencija može biti neophodna:

- (1) posle prve prijave zlostavljanja ili zanemarivanja, ili
- (2) u bilo kojoj fazi procesa zaštite, odnosno rada sa detetom i porodicom.

4. 2. Nadležnost i postupak

Služba koja je u prvom kontaktu sa detetom, na osnovu prve procene da su život i zdravlje deteta neposredno ozbiljno ugroženi i da je neophodno hitnom akcijom osigurati bezbednost deteta, dužna je da bez odlaganja o tome izvesti centar za socijalni

⁸ Meru hitne intervencije usmerenu prema nasilniku – zadržavanje i privremeno ograničenje slobode kretanja, preduzima policija ako ugrožavanje nije moguće drukčije otkloniti, na način i pod uslovima utvrđenim u čl. 53-58. Zakona o policiji. Pod uslovima iz člana 142. stav 2. tačka 1, 2. i 3. ZKP, osumnjičenom za nasilje u porodici sud može odrediti i pritvor.

rad na **čijoj teritoriji dete ima prebivalište**. Ako je ovaj podatak nepoznat službi prvog kontakta, ili ako se dete nalazi u neposrednoj ozbiljnoj opasnosti van mesta svog prebivališta, a može se očekivati da će se, zbog vremena potrebnog za dostavljanje obaveštenja nadležnom centru, osujetiti ili ozbiljno ugroziti mogućnost preduzimanja hitne akcije, informacija o potrebi preduzimanja neodložnih mera zaštite deteta dostaviće se **najbližem centru** za socijalni rad - onom na čijoj se teritoriji dete zateklo.⁹

Po realizaciji mera neodložne intervencije, CSR na čijoj se teritoriji dete nalazi obavestiće o tome CSR na čijoj teritoriji dete ima prebivalište, koji će nastaviti dalji rad na zaštiti deteta.

Neodložna intervencija podrazumeva **brzu razmenu informacija**, uključujući, ako je to korisno, **konsultativni sastanak**, radi donošenja odluke o strategiji delovanja CSR, policije i drugih službi, ukoliko je to neophodno.

Osnov za preduzimanje neodložne intervencije je **neposredni rizik** od ugrožavanja zdravlja i života deteta, i podrazumeva da će voditelj slučaja u CSR organizovati akciju za zaštitu deteta po saznanju o postojanju neposrednog rizika u najkraćem mogućem roku.

Neposredna pretnja detetu od nastanka povrede ili oštećenja postoji u sledećim slučajevima:

- prisutne su teške povrede usled fizičkog zlostavljanja, ili je roditelj svojim činjenjem mogao dovesti do teških povreda deteta (npr. dete bačeno na zid iako nisu nastale teške povrede, dete mučeno, surovo kažnjavano, situacije u kojima je dete povređeno ili moglo biti povređeno oružjem);
- zdravstveno stanje deteta zahteva hitan medicinski tretman koji roditelj, odnosno druga osoba koja se stara o detetu ne želi ili nije u stanju da obezbedi, ili roditelje nije moguće pronaći;
- dete je pod rizikom od povrede ili oštećenja od strane roditelja ili staratelja koji je u psihotičnom stanju ili je agresivan usled teške mentalne bolesti, poremećaja ličnosti, upotrebe droge ilil alkohola (roditelj, odnosno druga osoba koja se stara o detetu, saopštava da trenutno nije u stanju da se na primeren način stara o detetu, ili da misli da može povrediti dete, ili o tome saopštavaju druge osobe iz okruženja deteta; roditelj/i izgleda/ju kao da ne shvata/ju realnost i nisu u stanju da zadovolje osnovne potrebe deteta);
- dete mlađe od šest godina ostavljeno bez adekvatnog nadzora (član 69. stav 3. Porodičnog zakona) ili u potencijalno opasnim okolnostima (npr. deca mlađa od dvanaest godina brinu o sasvim maloj deci i bez ustanovljenog načina za reagovanje u kriznoj situaciji, stan/kuća su u takvom stanju da predstavljaju direktnu pretnju za nastajanje teških povreda, kao gole električne instalacije, neobebeđeni prozori lako dostupni detetu ili velika opasnost od požara);

⁹ Mesna nadležnost zasniva se na odredbama člana 330. Porodičnog zakona, čl. 51-54. Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, i člana 21. st. 4. i 5. Zakona o opštem upravnom postupku.

- postoji razumna sumnja da će dete pretrpeti odmazdu ili ucenu roditelja, ili da će roditelj pobeći sa detetom i svoj bes i nelagodnost izazvan prijavljivanjem i istragom usmeriti prema detetu (takva informacija može se dobiti razmatranjem ranijeg ponašanja i izjava roditelja ili njihovog ponašanja tokom istrage, ili izjavama drugih osoba koje poznaju tu porodicu).

4. 3. Mere neodložne intervencije

U zavisnosti od stanja deteta i okolnosti, mere neodložne intervencije razlikuju se prema tome da li se preduzimaju u situaciji kada je:

- dete zlostavljano/grubo zanemarivano od strane roditelja
- osumnjičeni počinitelac nije roditelj deteta
- dete zlostavljano/zanemareno u hraniteljskoj porodici
- dete zlostavljano/zanemareno u ustanovi u kojoj duže ili kraće boravi

4. 3. 1. Mere koje se preduzimaju kada roditelj zlostavlja/grubo zanemaruje dete

U situaciji kada su život, zdravlje i bezbednost deteta neposredno ili ozbiljno ugroženi postupcima ili propuštanjem roditelja, hitna intervencija podrazumeva:

- 1) donošenje odluke o privremenom starateljstvu nad detetom i postavljanje privremenog staratelja (član 132. Porodičnog zakona);
- 2) donošenje odluke o privremenom zbrinjavanju deteta u drugu porodicu ili ustanovu (član 125. stav 3. Porodičnog zakona);
- 3) pokretanje odgovarajućih sudskih postupaka (podnošenje tužbe za vršenje ili lišenje roditeljskog prava i, ako to okolnosti nalažu, krivične prijave, član 80. stav 3. Porodičnog zakona).

1) Privremena zaštita deteta postavljanjem privremenog staratelja

Ako razlozi bezbednosti deteta nalažu da se roditeljima bez odlaganja obustavi pravo na neposredno čuvanje i podizanje deteta, CSR može doneti odluku o privremenom starateljstvu nad detetom (član 132. stav 1. Porodičnog zakona). Odlukom o privremenom starateljstvu odlučuje se istovremeno i o postavljanju staratelja i smeštaju, odnosno izmeštanju deteta iz ugrožavajuće sredine (član 125. stav 3. Porodičnog zakona). Ova odluka, kao hitna interventna mera, donosi se bez odlaganja (najdalje u roku od 24 sata), u skraćenom postupku, u smislu čl. 131. Zakona o opštem upravnom postupku, ako su ispunjeni sledeći uslovi:

- ako je dete u ozbiljnoj i neposrednoj opasnosti pa je potrebno hitno ga izdvojiti iz ugrožavajuće porodične ili druge sredine, ili
- ako je dete na bolničkom lečenju ili na drugom bezbednom mestu, a postoji razuman povod da se veruje da bi se otpuštanjem i predajom deteta na neposredno staranje roditelju/ima (povodom njihovog zahteva) dete izložilo neposrednoj opasnosti, odnosno da bi roditelj/i nastavili da dalje ozbiljno ugrožavaju njegov život ili zdravlje, i
- ako su okolnosti koje nalažu hitno izdvajanje/oduzimanje deteta od roditelja utvrđene (potpuno dokazane) ili bar učinjene verovatnim.

Izricanje navedene mere, u skraćenom postupku, pravda se neophodnošću preduzimanja hitne zaštite života i zdravlja deteta, jer briga za zdravlje, opstanak i razvoj deteta predstavlja opšti interes.¹⁰ Postojanje okolnosti koje nalažu preduzimanje mere hitnog obustavljanja prava roditelja na neposredno staranje o detetu, u datoj situaciji, procenjuje nadležni CSR.

Donošenje rešenja o privremenom starateljstvu nad detetom u skraćenom postupku (obrazac u prilogu br. 3) znači odstupanje od jednog od osnovnih načela procesnog prava – načela saslušanja stranke. Ovo odstupanje uslovljeno je javnim interesom koji se ogleda u obavezi zaštite života i zdravlja deteta, odnosno obezbeđenja njegovog prava na život, opstanak i razvoj. Zato je i dejstvo ove mere vremenski ograničeno - privremeno. Pod istim uslovima može se, u smislu člana 204. Zakona o opštem upravnom postupku, doneti i **usmeno rešenje**. Cilj mere je da se opasnost otkloni ili povređivanje zaustavi i osigura bezbednost deteta¹¹ dok se ne sprovedu odgovarajući postupci i prikupe podaci potrebni za utvrđivanje (dugoročno) najboljeg interesa deteta i izbor onih mera zaštite kojima će se obezbediti uslovi za dalji nesmetan razvoj deteta.

Roditelji imaju pravo da budu obavešteni i da učestvuju u ovom postupku. Ukoliko je pre donošenja rešenja o privremenom starateljstvu i smeštaju deteta (u datom roku od 24 sata od saznanja) moguće obezbediti učešće roditelja, organ starateljstva koji vodi postupak saslušaće roditelje na okolnosti relevantne za predmet postupka. **Ako učešće roditelja nije moguće obezbediti, rešenje će se doneti i bez njihovog izjašnjenja.**

Pre donošenja odluke detetu se mora omogućiti da izrazi svoje mišljenje, želje i predloge (član 65. Porodičnog zakona). Razgovor sa detetom obavlja se, po pravilu, bez prisustva roditelja, na prikladnom mestu i uz prisustvo određenog stručnog lica (psihologa CSR ili školskog psihologa), kao i lica koje dete samo izabere (čl. 266-268 Porodičnog zakona). Ovakve odluke, kojima se dira u prirodna roditeljska prava i porodičnu autonomiju, nije lako doneti, pa je neophodno da postoji dobra razmena informacija među svim stručnjacima uključenim u slučaj, i moraju biti zabeležene sve radnje i sve interne odluke (dokumentacija je važna zbog eventualnih žalbi roditelja ili drugih lica).

U dispozitivu rešenja koje se donosi u skraćenom postupku organ starateljstva navešće jasno i izričito da **žalba izjavljena na rešenje ne zadržava njegovo izvršenje**.¹² U obrazloženju rešenja, takođe, jasno moraju biti navedeni razlozi hitnosti.

¹⁰ Pravo deteta na život, opstanak i razvoj i zaštitu od zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja, utvrđeno je čl. 6. i 19. Konvencije UN o pravima deteta.

¹¹ Kada je život deteta ugrožen ili mu preči neposredna opasnost od ozbiljnih oštećenja zdravlja i razvoja (slučajevi u kojima je potrebna neodložna intervencija) policija pruža pomoć centru za socijalni rad kako bi se u što kraćem roku osigurala bezbednost deteta (čl. 3. i 16. Zakona o policiji). Ako okolnosti slučaja zahtevaju hitan smeštaj deteta i pre nego što je o tome obavešten CSR, takav smeštaj može neposredno realizovati i policija, o čemu će obavestiti CSR, a ovaj će odgovarajuću odluku o privremenom starateljstvu i smeštaju doneti najdalje u roku od 24 sata od prijave.

Kada donese odluku o privremenom starateljstvu nad detetom, organ starateljstva dužan je da odluči i o tome **ko će biti privremeni staratelj i ko će preuzeti obavezu dalje nege i čuvanja deteta**. Izbor druge osobe/porodice ili ustanove u kojoj će dete biti zbrinuto donosi se na osnovu svestranog razmatranja okolnosti svakog pojedinačnog slučaja, kao i mogućnosti izbora onog oblika porodične zaštite deteta koji u najvećoj meri odgovara potrebama deteta i datim uslovima (čl. 6. i 62. Porodičnog zakona).

Ali, ako okolnosti slučaja to nalažu, odluku o izmeštanju deteta iz ugrožavajuće porodične sredine centar za socijalni rad će **doneti i pre pokretanja upravnog postupka, odnosno pre donošenja rešenja o predaji deteta privremenom staratelju** radi smeštaja (u smislu člana 125. stav 3. Porodičnog zakona), i preduzimanja daljih mera zaštite (član 132. stav 3. Porodičnog zakona), i to **najkasnije u roku od 24 sata od trenutka kada je obavешten o potrebi neodložne zaštite** ličnosti, prava i interesa deteta - u obliku **privremenog zaključka o obezbeđenju smeštaja**, u smislu člana 332. stav 2. Porodičnog zakona i pod uslovima propisanim u članu 282. Zakona o opštem upravnom postupku (Obrazac br. 4 u Prilogu).

2) Pokretanje postupka za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava

U slučaju kada roditelj zlostavlja/grubo zanemaruje dete, što je urodilo štetnom posledicom, kao i u slučaju kada postoji opasnost od nastupanja štetne posledice jer i pored preduzetih mera podrške, roditelj/i nastavlja/ju da svojim ponašanjem¹³ dovode u rizik zdravlje ili razvoj deteta (opasnost od zloupotrebe ili opasnost od grubog zanemarivanja), istovremeno sa određivanjem privremenog starateljstva nad detetom, organ starateljstva (ili javni tužilac¹⁴) podneće nadležnom sudu **tužbu za delimično ili potpuno lišenje roditelja roditeljskog prava, odnosno za određivanje jedne ili više mera zaštite od nasilja u porodici**.

3) Podnošenje krivične prijave

Ako u postupanju roditelja postoje elementi krivičnog dela, protiv njih će organ starateljstva/policija podneti krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. Podnosilac će u prijavi navesti dokaze koji su mu poznati i preduzeće mere da bi se sačuvali tragovi krivičnog dela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično delo i drugi dokazi (član 222. Zakona o krivičnom postupku).

¹² Žalba izjavljena na ređenje doneto u skraćenom postupku, u smislu čl. 131. stav 1. tačka 4. Zakona o opštem upravnom postupku, s obzirom da se radi o preduzimanju hitnih mera, ne odlaže izvršenje (član 221. stav 2. ZUP).

¹³ Ove mere mogu biti preduzete i kada roditelj nije neposredni zlostavljač, ali je svojim svesnim/namernim ili neodgovornim ponašanjem omogućio da do zlostavljanja/zloupotrebe deteta dođe.

¹⁴ Ovlašćenje za pokretanje postupka za lišenje roditeljskog prava, prema odredbi člana 264. stav 2. Porodičnog zakona, osim organa starateljstva, ima i javni tužilac. U praksi, javni tužilac ovakav predlog podnosi u slučajevima kriminalnog ponašanja roditelja, pre ili nakon podizanja optužnice.

4. 3. 2. Mere neodložne intervencije u situaciji kada osumnjičeni počinitelj nije roditelj deteta

Ako su život i zdravlje deteta neposredno ozbiljno ugroženi postupcima lica koje nije roditelj (ili usvojitelj) deteta, hitne mere za osiguranje bezbednosti deteta preduzeće roditelj/i (sam/i ili uz pomoć policije), a ako on/i iz bilo kog razloga nisu u mogućnosti da samostalno ili neposredno osiguraju bezbednost deteta, mere za osiguranje bezbednosti deteta preduzeće organ starateljstva uz (prethodnu ili naknadnu) saglasnost roditelja. Ako je u pitanju dete bez roditeljskog staranja, mere hitne intervencije preduzimaju se uz saglasnost staratelja.

U ovim situacijama CSR obavezno obaveštava policiju (ako to nije učinio roditelj ili služba prvog kontakta), i pruža pomoć roditelju u daljem zbrinjavanju deteta. Ukoliko podaci ukazuju da je do zlostavljanja deteta došlo zbog propusta roditelja (svesnog i namernog), CSR otvara postupak za osiguranje bezbednosti deteta primenom neodložnih mera koje podrazumevaju ograničenje roditelja u vršenju roditeljskog prava. Meru hitne intervencije usmerene prema nasilniku – lišenje slobode (hapšenje) osumnjičenog, preduzima policija, pod uslovima i na način propisan u članu 142. stav 2. tačke 1, 2. i 3. ZKP.

Mere neodložne intervencije koje organ starateljstva može preduzeti u situaciji sumnje da dete zlostavlja lice koje nije roditelj, a roditelj nije u mogućnosti da osigura bezbednost deteta, su sledeće:

- 1) smeštaj deteta u drugu porodicu ili ustanovu;
- 2) podnošenje krivične prijave.

1) Smeštaj deteta u hraniteljsku porodicu ili ustanovu socijalne zaštite

Smeštaj deteta u hraniteljsku porodicu ili ustanovu socijalne zaštite, kao hitnu interventnu meru, organ starateljstva preduzima na osnovu procene da je u konkretnoj situaciji to jedini način za osiguranje bezbednosti deteta. Odluka se donosi bez odlaganja, a najdalje u roku od 24 sata od saznanja o postojanju potrebe. Ako je za primenu ove mere nemoguće pribaviti prethodnu saglasnost roditelja (npr. roditelji na radu u inostranstvu, na nepoznatoj adresi i sl.), odluka o smeštaju doneće se bez ove saglasnosti, u skraćenom postupku u smislu čl. 131. st. 1. tač. 4. Zakona o opštem upravnom postupku, a detetu će, do preuzimanja vršenja roditeljskog prava od strane roditelja, organ starateljstva postaviti privremenog staratelja, u smislu člana 132, ili staratelja, u smislu čl. 124. i 125, a u vezi sa članom 113. Porodičnog zakona. O učešću deteta u postupku videti odredbe prethodne tačke: Zlostavljanje/grubo zanemarivanje deteta od strane roditelja.

2) Podnošenje krivične prijave

Ako u radnji ili propuštanju kojim je doveden u opasnost život ili zdravlje deteta postoje elementi krivičnog dela ili prekršaja, služba prvog kontakta je u **obavezi** da podnese krivičnu prijavu policiji ili nadležnom javnom tužilaštvu, odnosno

prekršajnu prijavu nadležnom sudiji za prekršaje. U slučaju podnošenja krivične prijave podnosilac će u prijavi navesti dokaze koji su mu poznati i preduzeće mere da bi se sačuvali tragovi krivičnog dela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično delo i drugi dokazi (član 222. Zakonika o krivičnom postupku).

4. 3. 3. Ako je dete zlostavljano/zanemareno u hraniteljskoj porodici

Neodložna zaštita deteta zbrinutog u hraniteljsku porodicu u osnovi se ne razlikuje od procesa zaštite koji se promenjuje prema deci čiji je razvoj ugrožen prilikama u sopstvenoj porodici. Mere zaštite koje se mogu primeniti prema roditeljima, primenjuju se i u odnosu na hranitelje u meri u kojoj je to u skladu sa njihovom ulogom i ovlašćenjima (videti čl. 119. i 120. Porodičnog zakona). To znači da se dete izmešta iz porodice iz istih razloga kao kada je reč o roditeljskoj porodici:

- objektivno stanje ugroženosti deteta, bilo u fizičkom, psihološkom ili vaspitnom pogledu;
- visok stepen rizika koji se ne može otkloniti primenom drugih mera zaštite deteta u okviru iste porodice.

Za preduzimanje ovih mera potrebna je saglasnost roditelja, ukoliko su oni dostupni, a ako je dete pod starateljstvom, traži se saglasnost staratelja.

Prema hranitelju ili članovima hraniteljske porodice mogu se preduzimati sve mere koje podrazumevaju utvrđivanje građanskopravne odgovornosti za nasilje u porodici (član 197. stav 3. tačka 2. Porodičnog zakona), kao i krivične i materijalne odgovornosti za nastalu situaciju.

Nosilac procesa zaštite je uputni CSR, s tim što se prijava može podneti i CSR na čijem se području nalazi hraniteljska porodica, koji je ovlašćen da, u hitnim situacijama, preduzme neodložnu intervenciju.

4. 3. 4. Ako je dete zlostavljano/zanemareno u ustanovi u kojoj duže ili kraće boravi

Ako su život i zdravlje deteta koje se nalazi na smeštaju u ustanovi socijalne zaštite, zdravstvenoj, vaspitnoj ili drugoj ustanovi, školskom internatu ili skloništu za decu žrtve nasilja, neposredno ugroženi postupanjem radnika te ustanove, posetilaca ili nekog od korisnika smeštenih u istoj ustanovi, neodložna intervencija radi osiguranja bezbednosti deteta preduzeće se u skladu sa **posebnim protokolom** koji se u ustanovi primenjuje radi zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Poseban protokol o postupanju u hitnim situacijama primenjuje se i kada se zlostavljanje/zloupotreba deteta dešava u školi, odnosno drugoj ustanovi za dnevni boravak dece i omladine.

4. 4. Razmatranje perspektive dugoročnog obezbeđenja potreba deteta

Ako je tokom neodložne intervencije doneto rešenje o hitnom smeštaju u instituciju, u što kraćem roku (najduže 7 radnih dana) razmatraju se perspektive smeštaja deteta, da bi se potom krenulo u proceduru nalaženja trajnijeg rešenja za dete u prirodnoj porodici ili van nje.

CSR zakazuje **konferenciju slučaja**, na kojoj, zajedno sa drugim službama koje su prethodno pružale usluge detetu i porodici, razmatra i procenjuje okolnosti, potrebe i karakteristike deteta, roditelja i porodice kao celine, da bi se službe i stručnjaci usaglasili oko plana zaštite, odnosno koraka i intervencija koje su potrebne za dugoročno osiguranje bezbednosti i uslova za neometan, pravilan razvoj deteta.

5. PRAĆENJE I EVALUACIJA DETETA I PORODICE

Plan zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja treba da sadrži i plan praćenja i evaluiranja (procene) adekvatnosti planiranih, odnosno preduzetih mera, uključujući i rokove ponovne procene.

Evaluacija se sprovodi u **dogovorenim rokovima** (tri do šest meseci po završetku procene) i **na definisan način**. Ukoliko okolnosti nalažu, može se i pre dogovorenog roka zakazati i održati Konferencija na kojoj će se (vanredno) evaluirati rezultati preduzetih aktivnosti i doneti odgovarajuće odluke.

Evaluacija podrazumeva razmatranje rezultata usluga i mera koje su preduzete na osnovu plana, kroz tri osnovne faze:

- 1) pružene usluge i mere (meri se da li su usluge pružene po planu, što može voditi ispunjenju cilja);
- 2) ishodi pruženih usluga i mera (mere se promene u funkcionisanju deteta, roditelja i porodice);
- 3) uskladenost promena sa ciljem (promena treba da bude u skladu sa ciljem stalnosti/stabilnosti uslova i okruženja i treba da vodi boljem funkcionisanju, odnosno promenama u statusu deteta na način koji obezbeđuje njegovu dobrobit, npr. dete je u stabilnom porodičnom okruženju, ili dete je promenilo tri porodice).

Stručnjaci koji učestvuju u ovom procesu zaključke donose na osnovu razmatranja konkretnih podataka o napretku deteta i porodice:

- Koji zadaci i koraci su ispunjeni u planu usluga i mera?
- Kakav napredak je postignut u odnosu na ciljeve koji su ustanovljeni u planu usluga i mera?
- Da li je dete sada bezbedno?
- Koje promene su nastale u uslovima, okolnostima i ponašanju deteta i članova porodice?
- Koji rizici su neposredno prisutni?

- Da li su zadovoljene potrebe deteta? Koje nisu?
- Ukoliko postoje prepreke u ispunjavanju postavljenih zadataka i dostizanju ishoda, na koji način mogu biti otklonjene ili umanjene?

Rezultati konferencije za procenu napretka mogu biti sledeći:

- vraćanje postupka na prethodne faze procene i planiranja novih usluga i mera
- nastavljnje rada na preduzimanju planiranih mera zaštite
- donošenje odluke o „zatvaranju” slučaja.

VI. ULOGA PRAVNOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Uloga pravnog sistema u Srbiji u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja ostvaruje se putem:

- fizičke zaštite dece, putem sprečavanja nasilja prema njima (policija);
- otkrivanja i prikupljanja podataka o krivičnim delima na štetu dece i njihovim učiniocima (policija i javno tužilaštvo);
- sprovođenja postupaka privremene starateljske zaštite ličnosti, prava i interesa deteta (CSR);
- donošenja odluka o vršenju ili lišenju roditeljskog prava i određivanja mera zaštite od nasilja u porodici (parnični sud, u saradnji sa CSR);
- određivanja mera zaštite od nasilja u porodici (sud, u saradnji sa organom starateljstva i drugim službama);
- pokretanja krivičnog postupka, sprovođenja istrage i suđenja za krivična dela čije su žrtve maloletna lica (javni tužilac, istražni sudija, sud).

1. SISTEM PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE

1. 1. Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava

Porodični zakon Republike Srbije propisuje mere preventivne zaštite deteta u porodici, kao i sankcije za slučajeve težeg narušavanja prava deteta vezanih za njegov razvoj u okrilju porodice.

Organ starateljstva ima ovlašćenja opšteg nadzora nad vršenjem roditeljskog prava i u tom smislu zakonom je propisano njegovo pravo i obaveza da preduzme sve mere pravne zaštite kada su ugrožena prava i najbolji interes deteta.

Institut nadzora nad vršenjem roditeljskog prava predstavlja pravni standard koji je definisan:

- potrebom za zaštitom ličnosti, prava i interesa deteta, i
- odgovarajućom merom porodičnopravne zaštite.

Reagovanje CSR je uslovljeno povredom standarda roditeljske odgovornosti i njime je obuhvaćen niz različitih oblika ugrožavanja i različitih stepena povrede prava koji se odnose na fizički, seksualni i psihički integritet deteta i uslova za njegov razvoj. U vezi s tim, nadležnosti CSR obuhvataju:

- **preventivni nadzor** nad vršenjem roditeljskog prava koji se realizuje donošenjem odluka kojima se omogućava roditeljima da vrše roditeljsko pravo (član 79. Porodičnog zakona);

- **korektivni nadzor** nad vršenjem roditeljskog prava koji se sprovodi donošenjem odluka kojima se roditelji ispravljaju u vršenju prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava. Korektivni nadzor obuhvata sledeće mere: 1) **upozoravanje roditelja** na nedostatke u vršenju roditeljskog prava, 2) **upućivanje na razgovor** u porodično savetovalište ili u ustanovu specijalizovanu za posredovanje u porodičnim odnosima, te 3) **pokretanje sudskih postupaka** za zaštitu prava deteta, za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, odnosno za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici (čl. 80. i 341. Prodičnog zakona);
- privremenu zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta kroz institut **privremenog starateljstva**, što podrazumeva obustavu prava roditelja na vršenje roditeljskog prava postavljanjem detetu privremenog staratelja i donošenjem odluke o izmeštanju deteta iz ugrožavajućeg porodičnog okruženja i smeštaju deteta u drugu (srodničku ili hraniteljsku) porodicu, odnosno odgovarajuću ustanovu (čl. 132, 125. i 332. Porodičnog zakona);

Osnov za primenu mere privremene starateljske zaštite, koja podrazumeva i izdvajanje deteta iz porodice, obuhvata sve teže oblike zlostavljanja deteta, bilo da do njih dolazi određenim postupcima roditelja ili njihovim propuštanjem. Bitni elementi su:

- objektivno stanje ugroženosti deteta (u fizičkom, psihološkom ili vaspitnom pogledu);
- visoki stepen rizika koji se ne može izbeći drugim merama zaštite deteta u okviru porodice.

1. 2. Lišavanje roditeljskog prava

Lišenje roditeljskog prava je mera porodičnopravne zaštite koju izriče parnični sud. Lišenje roditeljskog prava može biti potpuno i delimično.

Osnovi za potpuno lišenje roditeljskog prava su zakonom definisani kao: „zloupotreba roditeljskog prava” i „grubo zanemarivanje roditeljskih dužnosti”. Zajednička obeležja koja čine bitne elemente ovih pojmova su:

- da ponašanje roditelja uzrokuje najviši stepen rizika za život i razvoj deteta;
- da je to ponašanje svesno i skrivljeno.

Zloupotrebom roditeljskog prava smatraju se pre svega: fizičko, seksualno ili emocionalno zlostavljanje deteta, korišćenje za rad kome dete nije fizički doraslo, preterani rad, rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta, odnosno korišćenje deteta za rad koji je zabranjen zakonom, podsticanje deteta na vršenje krivičnih dela, navikavanje deteta na odavanje rdavim sklonostima, kao i drugi pojedinačni akti koji se mogu okarakterisati kao zloupotreba roditeljskog prava (čl. 81. Porodičnog zakona).

Grubo zanemarivanje roditeljskih dužnosti obuhvata sve teže oblike nemarnog odnosa prema fizičkim, psihičkim i socijalnim potrebama deteta, a to je propuštanje svih onih

roditeljskih dužnosti koje se tiču staranja o životu, zdravlju, vaspitanju, školovanju i osposobljavanju za samostalan život deteta.

Delimično lišenje roditeljskog prava kao mera porodičnopravne zaštite primenjuje se prema roditelju koji ne zanemaruje i ne zloupotrebljava prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, već ista vrši nesavesno.

Roditelj kome pripada ovlašćenje na vršenje roditeljskog prava (a to je roditelj kome je dete povereno na staranje odlukom suda ili koji faktički, bez posebne odluke, živi sa detetom u zajedničkom domaćinstvu) može biti lišen pojedinih prava, kao što su pravo i dužnost: čuvanja, podizanja, vaspitavanja, obrazovanja, zastupanja deteta, upravljanja i raspolaganja njegovom imovinom.

Roditelj koji ne živi sa detetom, odnosno kome dete nije povereno na staranje, može biti lišen: prava na održavanje ličnih odnosa sa detetom i prava da odlučuje o pitanjima koja bitno utiču na život deteta.

1. 3. Mere građanskopravne zaštite od nasilja u porodici

Nasilje u porodici je Porodičnim zakonom definisano kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasiljem u porodici smatra se:

1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;
2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;
3. prisiljavanje na seksualni odnos;
4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo četrnaestu godinu života ili nemoćnim licem;
5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;
6. vredanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

Tužbu radi zaštite deteta od nasilja u porodici mogu podneti, pored deteta i (nenasilnog) roditelja, i organ starateljstva i javni tužilac. Protiv člana porodice koji vrši nasilje nad detetom parnični sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa detetom. Reč je o sledećim merama:

- 1) izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti;
- 2) izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti;
- 3) zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;
- 4) zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;
- 5) zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.

Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana i može se produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena. Vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom, odnosno prekršajem, uračunava se u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici.

2. REAGOVANJE KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA

2. 1. Uloga policije

U slučaju postojanja *osnovane sumnje* da je izvršeno krivično delo nasilja nad detetom za koje se goni po službenoj dužnosti, **policija je dužna** da preduzme potrebne mere da se:

- pronade učinilac krivičnog dela zlostavljanja i zanemarivanja (član 10. stav 4. Zakona o policiji),
- otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela, i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz (član 10. stav 3. Zakona o policiji),
- prikupe sva obaveštenja koja mogu biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka (čl. 225. Zakonika o krivičnom postupku).

Ove radnje po pravilu prethode krivičnom postupku i, nakon njihovog sprovođenja u slučaju postojanja *osnovane sumnje* da je izvršeno krivično delo zlostavljanja i zanemarivanja deteta, policija je dužna da *podnese krivičnu prijavu* nadležnom javnom tužilaštvu. Ova služba jedina ima ovlašćenje i da osumnjičenog liši slobode i da ga izuzetno zadrži, najduže do 48 časova (policija može neko lice lišiti slobode ako postoji ma koji razlog predviđen u članu 142. ZKP za određivanje pritvora, ali je dužna da takvo lice, bez odlaganja, sprovede nadležnom istražnom sudiji koji će mu, ako za to postoje zakonom propisani uslovi, odrediti pritvor).

U toku predkrivičnog postupka, kao i prilikom preventivnog delovanja ove službe u cilju fizičkog sprečavanja nasilja prema deci, policija će biti spremna da razmeni informacije, odnosno da saraduje sa centrom za socijalni rad kao i sa svim drugim ovlašćenim službama, odnosno nevladinim organizacijama, radi što adekvatnije zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja (član 6. stav 2. Zakona o policiji).

Posebna saradnja policije i centra za socijalni rad neophodna je u slučajevima kada je *život deteta ugrožen ili mu preti neposredna opasnost* od ozbiljnog oštećenja zdravlja. U takvim slučajevima govorimo o potrebi *neodložne intervencije*. Neodložna intervencija može biti neophodna već prilikom prve prijave zlostavljanja i zanemarivanja, ili u bilo kojoj fazi rada sa detetom i porodicom kada centar za socijalni rad dođe do saznanja o neposrednoj opasnosti po život i zdravlje deteta.

Neodložna intervencija se preduzima ukoliko je potrebno da se u kratkom roku obezbedi zaštita fizičkog i psihičkog integriteta deteta. Centar za socijalni rad je kao nadležni

organ ovlašćen da u svakom trenutku, u najkraćem mogućem roku, preduzme ovu intervenciju (Vidi: Neodložna intervencija).

2. 2. Uloga istražnih organa

Odluka o tome da li će se pokrenuti krivični postupak u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece zasniva se na dva osnovna kriterijuma:

- ima li dovoljno indicija za podnošenje krivične prijave
- da li je krivično gonjenje u funkcije zaštite deteta.

Podnosioci krivične prijave mogu biti građani, državni organi i ustanove i policija. Krivična prijava može biti pisana i usmena, potpisana ili anonimna, i ne mora da sadrži pravnu kvalifikaciju krivičnog dela.

Svaka službena krivična prijava *mora da sadrži*: opis događaja, način, vreme i mesto izvršenja krivičnog dela, označavanje učinioaca ako je poznat i, naravno, opis poznatih i prikupljenih dokaza.

Krivična prijava se podnosi samo za *krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti*, dok je za sva ostala moguće podneti *privatnu tužbu*. Prijava se podnosi nadležnom javnom tužiocu, ali je građani mogu podneti i sudu i policiji, koji će je proslediti nadležnom organu.

Svi državni organi, organi teritorijalne autonomije ili organi lokalne samouprave, javna preduzeća i ustanove *dužni* su da prijave *krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti*, o kojima su obavesteni ili za koje saznaju na drugi način (podnosioci krivične prijave navešće dokaze koji su im poznati i preduzeti mere da bi se sačuvali tragovi krivičnih dela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično delo i drugi dokaz) – čl. 222. ZKP.

Za krivična dela koja se *gone po predlogu oštećenog ili po privatnoj tužbi* (privatna tužba se podnosi pismeno ili usmeno na zapisnik, ali u svakom slučaju u više primeraka, od kojih jedan ostaje oštećenom),¹⁵ predlog ili privatna tužba se podnosi u roku od tri meseca od dana kada je ovlašćeno lice saznalo za krivično delo i učinioaca (član 53. ZKP).

Predlog za krivično gonjenje podnosi se nadležnom javnom tužiocu, a privatna tužba nadležnom sudu (član 54. st. 1 ZKP), i to pisarnici krivičnog suda na čijem području je krivično delo izvršeno, na odeljenju za prijem (prijavni šalter).

¹⁵ Preduzimanje gonjenja po privatnoj tužbi eksplicitno je navedeno kod određenih krivičnih dela propisanih Krivičnim zakonom Republike Srbije, i to poput: lake telesne povrede (čl. 122. st. 1), odnosno krivičnog dela ugrožavanja sigurnosti (čl. 138. st. 1), dok se gonjenje po predlogu preduzima npr. za krivično delo nedozvoljene polne radnje (član 182. st. 1).

Predlog ili privatnu tužbu će za *maloletno lice* i lice koje je *potpuno lišeno poslovne sposobnosti* podneti njegov zakonski zastupnik (član 55. st. 1. ZKP), dok *maloletnik koji je navršio šesnaest godina može i sam da podnese predlog ili privatnu tužbu* (član 55. st. 2. ZKP).

Ukoliko se iz činjeničnog stanja navedenog u privatnoj tužbi ustanovi da ima elemenata za gonjenje po službenoj dužnosti, predmet se dostavlja nadležnom javnom tužilaštvu. *U tom slučaju privatna tužba se tretira kao krivična prijava.*

Javni tužilac je dužan da proceni svaku primljenu krivičnu prijavu, a rezultat ove procene može biti:

- odbacivanje krivične prijave
- zahtev da policija prikupi dodatna obaveštenja
- podnošenje zahteva za pokretanje istrage protiv određenog lica
- predlog istražnom sudiji da se ne sprovodi istraga, već da se na osnovu prijave i prikupljenih obaveštenja podigne neposredna optužnica
- podizanje optužnice.

Javni tužilac će, u slučaju zahteva da policija prikupi dodatna obaveštenja, odnosno u fazi od zahtevanja pokretanja istrage do odluke o podizanju ili nepodizanju optužbe, kao i u kasnijim fazama krivičnog postupka ukoliko do njih dođe, imati kontinuirane kontakte i saradnju sa ovlašćenim sudskim i vansudskim organima u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Tu posebno podrazumevamo saradnju sa predstavnicima centra za socijalni rad, predstavnicima zdravstvenih i obrazovnih institucija i policijom, ali i sa nevladinim organizacijama.

Istraga je faza prethodnog postupka, koju sprovodi sud, a na zahtev ovlašćenog javnog tužioca protiv određenog lica. Istraga je isključivo sudska i pojedinačna i sprovodi je istražni sudija. Cilj istrage je prikupljanje dokaza i podataka koji oformljuju odluku da li će se podići optužnica ili obustaviti postupak. U slučaju pozitivne odluke javni tužilac će zastupati optužnicu na glavnom pretresu i izjavljivati redovne i vanredne pravne lekove povodom odluke krivičnog suda.

2. 3. Krivična dela „na štetu dece i maloletnika”

Krivična dela „na štetu dece i maloletnika (maloletnih lica)”, podrazumevaju one grupe krivičnih dela čije žrtve mogu biti deca i maloletnici. To su ona krivična dela kod kojih je maloletstvo konstitutivni element, ona kod kojih je maloletstvo kvalifikatorna okolnost, kao i dela „opšteg karaktera” čija žrtva može biti i dete, odnosno maloletnik, i u vezi sa tim podrazumevamo pre svega ona krivična dela sadržana u Krivičnom zakoniku Republike Srbije u glavama pod nazivom: „krivična dela protiv života i tela”, „krivična dela protiv polne slobode” i „krivična dela protiv braka i porodice”.

2. 4. Odnos krivičnog sistema sa drugim sistemima u procesu zaštite deteta – žrtve zlostavljanja i zanemarivanja

Predstavnici centra za socijalni rad u predkrivičnom i krivičnom postupku:

- saraduju sa policijom u procesu **otkrivanja** krivičnih dela nasilja prema deci,
- podnose **krivične prijave** policiji i javnom tužilaštvu,
- saraduju sa policijom i tužilaštvom **u procesu prikupljanja podataka** o izvršenom delu, posebno u ulozi **stručnjaka koji ispituje dete kao žrtvu**,
- daju **stručno mišljenje** sudu o delu, tj. okolnostima izvršenja i posledicama po dete (socijalno-psihološke ekspertize).

Ovo mišljenje dostavlja se sudu u formi pismenog izveštaja, i treba da odgovori pre svega na pitanja koja se odnose na:

- socijalni status deteta,
- posledice zlostavljanja, i
- da li je dete sposobno da svedoči (pitanja vezana za verodostojnost i celishodnost iskaza deteta).

Zdravstvene ustanove u procesu saradnje sa centrom za socijalni rad pružaju dodatne informacije o simptomima zlostavljanja i zanemarivanja, zdravstvenom statusu i ponašanju deteta, kao i o ponašanju roditelja.

U okviru saradnje sa policijom, zdravstvena ustanova dostavlja policiji informacije iz svog domena rada, a o činjenicama koje ukazuju na to da je prema detetu izvršeno neko krivično delo zlostavljanja i zanemarivanja.

U sudskom postupku zdravstvena ustanova će, u smislu veštačenja dati stručni nalaz i mišljenje relevantno za primenu zakona i to u odnosu na:

- medicinske indikacije, odnosno simptome zlostavljanja
- povezivanje simptoma zlostavljanja i ponašanja lica koje je pod sumnjom da je zlostavljač
- psihijatrijski status zlostavljača
- sposobnost deteta da svedoči u postupku, odnosno rizike svedočenja i najpogodnije načine saslušanja deteta.

Ostali sistemi, pre svega obrazovni (predškolski i školski), nevladin sektor, savetovaništa i drugi imaju veoma značajno mesto u preventivnim aktivnostima, odnosno kao subjekti koji mogu rano da otkriju slučajeve zlostavljanja i zanemarivanja deteta i da ih prijave centru za socijalni rad, a u slučaju sumnje na krivično delo policiji i nadležnom javnom tužilaštvu.

U fazi kada centar za socijalni rad i ostale službe vrše procenu statusa deteta i njegovog aktuelnog stanja, predstavnici ovih sistema su dragoceni saradnici na prikupljanju podataka, bilo da je reč o davanju usmenih informacija saradnicima centra za socijalni rad ili pisanih izveštaja o detetu.

VII. ULOGA ZDRAVSTVENOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Zdravstveni radnici su često među prvima kojima se dete ili njegovi bližnji obraćaju za pomoć u situacijama kada je dete bolesno, povređeno, ispoljava teškoće u ponašanju ili kada je porodica u krizi. Zbog toga su oni u jedinstvenoj poziciji da efikasno i blagovremeno uoče rizik ili otkriju zlostavljanje i zanemarivanje deteta, i pokrenu proces pružanja pomoći koji će zaštititi dete i omogućiti mu oporavak i nesmetani dalji razvoj.

Zdravstveni radnici učestvuju u svim fazama procesa zaštite deteta, ali je neosporno da je njihova uloga u otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja nezamenljiva i specifična, i zbog toga ćemo je detaljnije opisati.

1. OTKRIVANJE ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Otkrivanje predstavlja prvi korak u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, a ono je, ujedno, i najosetljiviji deo tog procesa od koga, u velikoj meri, zavisi njegov dalji tok. Otkrivanje se najčešće dešava na sledeća dva načina:

- a) Otkrivanje putem **prepoznavanja znakova povrede na detetu ili ponašanja deteta i porodice** koji ukazuju na mogućnost zlostavljanja/zanemarivanja deteta.

Opisani su mnogi znaci i simptomi koji bude sumnju na zlostavljanje i zanemarivanje deteta, i zdravstveni radnici treba da budu upoznati sa njima. Važno je, međutim, imati na umu da ne postoje specifični znaci i simptomi na osnovu kojih se sa potpunom sigurnošću može utvrditi zlostavljanje/zanemarivanje deteta, nego je to moguće učiniti samo u sklopu svih postojećih činjenica i celokupne situacije deteta.

- b) Otkrivanje **putem poveravanja**, koje može biti **direktno** od strane samog deteta, ili **indirektno**, od strane druge osobe koja ima saznanje ili sumnju da je dete zlostavljano (roditelj ili drugi član porodice, komšije, vršnjaci, nastavnici itd).

Zdravstveni radnici, kao i učitelji, nastavnici i svi drugi koji ostvaruju blizak kontakt sa detetom i porodicom i dobro ih poznaju, mogu biti „osoba od poverenja” koju je dete ili neka druga osoba odabrala da bi joj saopštila svoje strahove, tajne ili sumnje o zlostavljanju. Izabrana osoba je ključna osoba u fazi otkrivanja, i zato je vrlo značajno da ona bude senzitivna za signale i potrebe deteta, da ume da pruži detetu kontinuiranu podršku, sigurnost i ohrabrenje, a da se istovremeno aktivno angažuje u pokretanju procesa zaštite deteta, tj. u prijavljivanju sumnje nadležnim službama, odnosno centru za socijalni rad, a po potrebi i policiji i javnom tužilaštvu.

2. KONSULTACIJE I PROCENA RIZIKA

Pre prijavljivanja, a neposredno po pojavi sumnje, stručnjak koji je zabrinut treba da izvrši **konsultacije unutar same službe**, ukoliko je to moguće, sa kolegama koje su iskusnije ili su obučene za rad na zaštiti od zlostavljanja i zanemarivanja. Međutim, ovaj proces konsultacija ne bi smeo da uspori ili odloži hitno zbrinjavanje povreda i bolesti deteta, ukoliko je takav postupak indikovano.

U slučaju potrebe mogu se izvršiti **konsultacije sa drugim službama** za koje se pretpostavlja da imaju saznanja o detetu i porodici (obrazovne, ili druge zdravstvene ustanove, centar za socijalni rad, SOS služba i slično).

Cilj ovih konsultacija jeste da se prikupe dodatni podaci o detetu i porodici, da se zajednički proceni rizik od zlostavljanja/zanemarivanja deteta i da se postigne dogovor o merama zaštite deteta koje će se preduzeti.

U svakodnevnoj praksi lekara – pedijatra, hirurga, lekara opšte prakse, neurologa, psihijatra, potrebno je da se brzo proceni prisustvo visokog rizika od ponavljanja ili nastavljanja zlostavljanja i da se preduzmu odgovarajuće hitne mere zaštite deteta. U tu svrhu se preporučuje korišćenje kriterijuma visokog rizika, koji su zasnovani na kriterijumima Matrice faktora rizika. Prisustvo većeg broja faktora visokog rizika predstavlja veću opasnost za dete ali, nekada je dovoljno prisustvo jednog jedinog faktora rizika koji nalaže hitno preduzimanje mera zaštite deteta.

3. PRIJAVLJIVANJE ZLOSTAVLJANJA/ZANEMARIVANJA

Akcije koje mogu da uslede nakon otkrivanja zlostavljanja/zanemarivanja, konsultacija i procene rizika su sledeće:

- a) Neodložna prijava policiji i centru za socijalni rad, u slučaju kada je život deteta ugrožen ili mu pretil neposredna opasnost od ozbiljnog oštećenja zdravlja, odnosno kada je neophodna neodložna intervencija.
- b) Redovna prijava nadležnom centru za socijalni rad: naš pravni sistem predviđa dužnost državnih organa, ustanova i građana da prijave centru za socijalni rad, kao organu starateljstva, svaki slučaj zlostavljanja i zanemarivanja deteta (član 268. stav 3. Porodičnog zakona). U praksi lekara i drugih stručnjaka koji, radeći sa decom i porodicama, dolaze do saznanja koja ukazuju na zlostavljanje/zanemarivanje deteta, može se javiti dilema da li prijava zlostavljanja/zanemarivanja dolazi u sukob sa principom poverljivosti, tj. obavezom čuvanja profesionalne tajne. U razrešavanju te dileme želimo da naglasimo da, prema Konvenciji o pravima deteta „princip najboljeg interesa deteta” ima prednost nad obavezom čuvanja profesionalne tajne.

Kada stručnjak prijavljuje slučaj centru za socijalni rad, poželjno je da pre podnošenja prijave prodiskutuje sa porodicom deteta svoju zabrinutost za dete, da zatraži potrebne informacije od roditelja i da ih obavesti da će slučaj prijaviti

centru za socijalni rad. Međutim, ovaj postupak treba sprovoditi samo u slučajevima kada takav razgovor neće povećati rizik od povrede kod deteta.

Prijave se mogu podneti pismeno ili usmeno, uključujući i razgovor telefonom, u kom slučaju treba da budu praćene pismenom prijavom u roku od narednih 48 sati. Prijava treba da sadrži sve podatke o detetu i porodici koji su u tom momentu poznati stručnjaku, odnosno službi koja vrši prijavu, kao i razloge za sumnju na zlostavljanje/zanemarivanje deteta.

- c) Odlaganje prijavljivanja, odnosno odluka da se sumnja ne prijavi centru za socijalni rad može se doneti ukoliko tim stručnjaka na nivou ustanove zaključí, nakon zajedničkog razmatranja podataka, da su zadovoljena sva tri sledeća uslova:
1. rizik od zlostavljanja/zanemarivanja deteta je nizak,
 2. porodica deteta voljna je da saraduje i sposobna da se menja u pravcu bolje zaštite deteta,
 3. ustanova ima kapaciteta da se bavi problemom deteta i porodice.
- Bitno je, međutim, da se svi slučajevi koji nisu prijavljeni centru za socijalni rad aktivno prate i da se rizik od zlostavljanja/zanemarivanja ponovo procenjuje odnosno da se odluka preispituje, u redovitim vremenskim intervalima.

4. DOKUMENTOVANJE POVREDA I OKOLNOSTI

Detaljno i precizno dokumentovanje povreda i stanja deteta, kao i okolnosti pod kojima je povreda nastala, od ogromnog su značaja za proces zaštite deteta. Nakon zalećenja povreda zdravstvena dokumentacija može biti jedini pouzdan izvor informacija i dokaz o zlostavljanju. Zato treba brižljivo opisati povredu i zabeležiti sve podatke koji se odnose na nastanak povrede, na nasilnika, na eventualne svedoke ili pratioce, na službe koje su intervenisale. Ako postoji mogućnost, povrede deteta treba fotografisati.

U vođenju dokumentacije korisna je primena X revizije Međunarodne klasifikacije bolesti (MKB-10) jer ona, pored kategorije T74 – koja se odnosi na sindrom zlostavljanja, izdvaja i jednu posebnu kategoriju Z61, koja se odnosi na Probleme sa negativnim životnim događajima u detinjstvu.

5. ULOGA ZDRAVSTVENOG RADNIKA U DALJOJ ZAŠTITI DETETA OD ZLOSTAVLJANJA

Zdravstveni radnik koji je prijavio zlostavljanje treba aktivno da pomaže nadležnim službama (centar za socijalni rad, policija, tužilaštvo) u daljem procesu ispitivanja i dokazivanja. On treba da se odazove na poziv centra za socijalni rad i da se pripremi da učestvuje na sastanku/panelu na kojem će se razmatrati situacija deteta i donositi odluka o merama zaštite i uslugama koje će se pružiti detetu i porodici. On mora biti spreman da učestvuje i u sprovođenju plana zaštite, odnosno pružanju usluga koje budu dogovorene.

Zdravstveni radnik može imati i vrlo značajnu terapijsku ulogu u procesu psihološkog oporavka deteta i prekidanju ciklusa nasilja. Zbog toga je važno da se ostvari dobar početni kontakt u kriznoj situaciji, sa detetom i porodicom, odnosno nenasilnim roditeljem, i da se ne prekida nego da se neguje.

VIII. ULOGA OBRAZOVNO-VASPITNOG SISTEMA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Škola je za dete prirodna sredina, neka vrsta mosta između (već dobro) poznate porodične sredine i (još uvek) nepoznatog „velikog sveta”. Deca provode u školi 4-6h dnevno, dakle više od trećine svog budnog stanja. Ona su skoro u svakodnevnom, višegodišnjem kontaktu sa svojim učiteljima, nastavnicima i profesorima, koji (pored članova porodice i vršnjaka) predstavljaju značajne osobe u njihovom životu. Otuda je izuzetno značajno da stručnjaci u školi budu sposobni da prepoznaju dete koje je izloženo nasilju, bilo da se radi o nasilju u porodici, nasilju od strane osoblja škole (tzv. institucionalno nasilje) ili vršnjačkom nasilju, i da adekvatno reaguju.

Iz svega ovog proizilazi i posebna odgovornost stručnjaka u školskom sistemu u pogledu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Od njih se, naime, očekuje da:

- sistematski planiraju i koordiniraju svoj rad na zaštiti dece od zlostavljanja u okviru multidisciplinarnih profesionalnih mreža (kako u samoj školi, tako i između škole i drugih relevantnih institucija, zdravstvenog, socijalnog i pravosudnog sistema)
- vodeći princip u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja bude najbolji interes deteta (pre nego interes roditelja, sopstveni interes, interes škole, struke ili bilo koji drugi interes)
- prođu obuku koju služba treba da im organizuje i da kontinuirano unapređuju svoja znanja, veštine i sposobnosti u oblasti prevencije i zaštite dece od zlostavljanja.

1. KORACI U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

1. 1. Otkrivanje

Predstavlja prvi korak u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Ono se u školi, obično, odvija na dva načina:

- a) putem prepoznavanja
 - spoljašnjih znakova (povrede na detetu) i/ ili
 - specifičnog ponašanja deteta i porodice
- b) putem poveravanja
 - neposredno – od samog deteta i/ili
 - posredno – od treće osobe: vršnjaka, roditelja...

Adekvatan odgovor stručnjaka na otkrivanje zlostavljanja i zanemarivanja je *pravovremeno, osetljivo i angažovano reagovanje* koje podrazumeva sledeće korake:

1. 2. Konsultacija

Ostvaruje se neposredno po pojavi sumnje i/ili po sticanju početnih informacija o zlostavljanju ili zanemarivanju. Konsultacija se obavlja:

a) unutar škole/vrtića:

- sa kolegom koji ima više iskustva u radu, ili
- sa osobom koja je obučena za rad na zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja
- sa školskim psihologom/pedagogom, direktorom i školskim policajcem.

Po potrebi, konsultacije se mogu obaviti i

b) izvan škole/vrtića :

- sa nadležnom službom lokalnog centra za socijalni rad, ili
- specijalizovanom službom lokalne zdravstvene ustanove, ili nevladine organizacije (SOS službe).

Konsultacije su važne usled potrebe:

- da se razjasne okolnosti i na pravi način analiziraju činjenice
- da se načini optimalniji plan zaštite
- da se izbegne konfuzija i spreče nekoordinisane akcije koje mogu voditi sekundarnoj traumatizaciji svih učesnika.

U konsultacijama treba:

- izneti svoju sumnju otvoreno
- usmeriti se na problem i ciljeve
- definisati svoju ulogu, zadatke i profesionalnu odgovornost
- definisati ulogu, zadatke i profesionalnu odgovornost drugih učesnika/stručnjaka
- odrediti način na koje će svaki stručnjak rešavati svoje profesionalne zadatke
- nalaziti mehanizme za kontrolisanje profesionalne krize
- skicirati dalji plan zaštite.

VAŽNO!

Prilikom konsultacija sa kolegama unutar i/ili izvan škole obavezno je poštovati princip poverljivosti, kao i princip zaštite najboljeg interesa deteta.

Nakon otkrivanja i obavljenih konsultacija sa relevantnim stručnjacima i/ili institucijama moguće je preduzeti sledeće akcije:

- a) neodložna prijava zdravstvenoj ustanovi u hitnim slučajevima, kada je detetu potrebna medicinska intervencija;
- b) neodložna prijava policiji u slučajevima kada je detetu potrebna fizička zaštita, ili kada postoji sumnja da je učinjeno krivično delo;
- c) redovna prijava nadležnom centru za socijalni rad u roku od tri naredna radna dana. Prijava se podnosi u pisanoj formi na određenom obrascu za prijavljivanje. Podnošenje prijave je u nadležnosti direktora škole.
- d) odlaganje prijavljivanja, uz odgovarajuće argumente i dalje praćenje deteta.

VAŽNO!

U obrazovno-vaspitnom sistemu nema mesta ispitivanju i dokazivanju zlostavljanja i zanemarivanja. Ti zadaci su u nadležnosti drugih sistema.

1. 3. Praćenje i podrška detetu i porodici

Neophodno je pokazati puno razumevanje za situaciju u kojoj se nalazi dete, pomoći mu da se uključi i nastavi rad u okviru školskih aktivnosti, omogućiti mu da ostvari svoje potencijale, stimulisati ga (uverljivim pohvalama, nagradama).

Potrebno je kontinuirano razmenjivati informacije sa centrom za socijalni rad i drugim relevantnim institucijama koje su uključene u plan zaštite (npr. zdravstvene ustanove, tužilaštvo, sud).

2. SPECIFIČNE INTERVENCIJE U ŠKOLI

Osnove za uspostavljanje procedura za reagovanje u ustanovama u okviru obrazovanja i vaspitanja na zlostavljanje dece od strane zaposlenih u ustanovi postavljene su Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (članovi 44, 45, 46). U toku je izrada posebnog protokola za postupanje u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja dece u obrazovnom sistemu.

Direktor je odgovoran za poštovanje zakonitosti u radu ustanove, pa je u obavezi da preduzme korake odmah po saznanju da postoji sumnja da je dete izloženo nasilju, ili da je lice zaposleno u ustanovi zlostavljalo dete.

Prvi korak direktora u slučaju da se radi o tzv. institucionalnom nasilju treba da bude obavljanje konsultativnih razgovora sa psihologom, pedagogom, pravnikom ili drugom relevantnom osobom koja ima saznanje o konkretnoj situaciji (npr. razrednim starešinom) i prikupljanje značajnih informacija. Potom treba da razgovara sa označenim zlostavljačem i preduzima odgovarajuće mere. Takođe je nužno da obavi razgovor sa roditeljima/starateljima deteta i obavesti ih o događaju i o preduzetim merama.

IX. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

U zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja očekuje se aktivno učešće nevladinih organizacija, i to onih koje se bave:

- prevencijom i zaštitom dece od svih vrsta zlostavljanja i zanemarivanja,
- unapređenjem i zaštitom dečjih prava,
- organizovanjem i realizovanjem edukativnih i psihosocijalnih programa za decu,
- drugim vidovima nasilja, uključujući nasilje prema ženama, starim osobama, nasilje u institucijama, kao i rad sa počiniocima,
- kontaktima sa odraslima od kojih mogu dobiti direktne i/ili indirektne informacije o deci.

U skladu sa Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja koji je obavezujući dokument za sve nevladine organizacije, sve osobe koje rade u nevladinim organizacijama treba da:

- promovišu i zaštite dobrobit dece;
- budu upoznate sa Opštim protokolom o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja;
- izrade procedure i protokole o zaštiti dece u okviru svoje organizacije, poštujući osnovne principe i osnovni postupak procene i zaštite dece opisan u Opštem protokolu, saglasno Nacionalnom planu akcije za decu Republike Srbije.

Principi poverljivosti, zaštite najboljeg interesa i bezbednosti deteta su rukovodeći principi u svim aktivnostima koje preduzima osoblje nevladine organizacije u radu sa decom.

1. KORACI U ZAŠTITI DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

ZABRINUTOST ZA DOBROBIT DECE

Svi koji u svom svakodnevnom radu dolaze u kontakt sa decom ili porodicama, čak i kada se ne bave zaštitom od zlostavljanja i zanemarivanja, imaju dužnost da zaštite i promovišu dobrobit dece:

- mogu izraziti zabrinutost za dete i preneti je ustanovama i organizacijama zaduženim za zaštitu – centru za socijalni rad, policiji, školi, zdravstvenoj ustanovi ili nevladinoj organizaciji koja se bavi zaštitom dece od zlostavljanja i zanemarivanja;
- mogu biti pozvani da daju informacije o detetu i porodici, ili učestvuju u konsultacijama;
- mogu biti pozvani da učestvuju u procenama, daju stručne procene ili da učestvuju u planiranju i obezbeđivanju usluga i mera zaštita deteta, roditelja ili porodice, praćenju i proceni efekata preduzetih mera i intervencija.

2. PREPOZNAVANJE I PRIJAVLJIVANJE SLUČAJEVA ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA DECE

Kada u direktnom kontaktu sa detetom ili indirektno, od druge dece ili odraslih osoba, ili telefonom, dobiju informaciju o zlostavljanju i/ili zanemarivanju dece, osobe koje su angažovane u nevladinim organizacijama treba da znaju kome da se obrate u organizaciji i izvan nje, koga i kada treba kontaktirati, koje podatke i na koji način treba prikupiti.

U slučaju kada se organizacija bavi prevencijom i zaštitom dece od zlostavljanja, potrebno je da se:

- proceni stepen ugroženosti deteta i eventualne ugroženosti roditelja,
- izvrše konsultacije unutar organizacije,
- izvrše konsultacije sa drugim nadležnim službama – pre svega nadležnim centrom za socijalni rad, a kod neposredne izloženosti deteta riziku, slučaj prijavi policiji.

U slučaju da se organizacija ne bavi zaštitom od zlostavljanja i zanemarivanja, ali izvodi druge aktivnosti sa decom ili odraslima, a postoji sumnja, zabrinutost ili podatak o zlostavljanju dece ili bilo kom obliku nasilja prema bilo kom članu porodice, neophodno je da se:

- izvrše konsultacije sa nadležnom službom centra za socijalni rad, ili specijalizovanom zdravstvenom ustanovom, ili nevladinom organizacijom koja se bavi prevencijom i zaštitom dece od zlostavljanja;
- a kod neposredne izloženosti deteta visokom riziku, slučaj prijavi policiji.

Sve konsultacije i kontakti treba da budu zabeleženi, kao i odluke i razlozi za njihovo donošenje, jer mogu biti deo neophodnog dokaznog materijala u pravosudnom procesu. *Konsultacije imaju svrhu* koordinisanja daljih akcija i pravljenja optimalnog plana zaštite deteta.

Ne treba isključiti preispitivanje mogućnosti postojanja nasilja u porodičnom kontekstu koje ga, mada ne mora biti direktno usmereno na dete, stavlja u situaciju izloženosti nasilju. Roditelj, nasilan ili ne prema detetu, može biti žrtva nasilja partnera/ke, a ako u tim situacijama izostane reakcija sistema, postoji opasnost zadržavanja deteta u kontekstu nasilja. Ako je majka žrtva nasilja u porodici, treba razumeti specifične okolnosti pod kojima može doći do zanemarivanja i/ili zlostavljanja deteta koje dolazi od nje.

Na osnovu obavljenih konsultacija organizacija donosi jednu od tri odluke:

- a) neodložno prijavljivanje policiji i centru za socijalni rad;
- b) redovna prijava nadležnom centru za socijalni rad;
- c) odlaganje prijavljivanja – samo u slučajevima kada se zaključi da je rizik od zlostavljanja/zanemarivanja nizak, organizacija ima kapacitete da se bavi problemima deteta i porodice, a porodica je saradljiva.

Odluka o *odlaganju prijave* treba da podrazumeva dalje stalne aktivnosti, kao što su:

- praćenje deteta, porodice i životnih okolnosti deteta,
- organizovanje podrške – psihološke, edukativne ili druge vrste,
- pružanje podrške roditeljima, ako nisu zlostavljači, u ojačavanju kapaciteta za roditeljstvo,
- periodičnu razmenu informacija sa drugim sistemima, posebno sa obrazovno-naspitnim ustanovama i centrom za socijalni rad.

Podnošenje redovne prijave centru za socijalni rad podrazumeva aktivno učešće osoba iz nevladine organizacije:

- u dostavljanju podataka o vrsti zabrinutosti, obavljenim konsultacijama, donetim odlukama ili prethodno preduzetim merama,
- u prikupljanju i dostavljanju informacija koje organizacija ima o detetu i njegovom okruženju, a relevantne su za problem zlostavljanja i zanemarivanja deteta,
- na sastanku za početnu procenu,
- u planiranju strategije zaštite deteta,
- u realizaciji plana zaštite pružanjem psihološke, edukativne i drugih vrsta podrške detetu, njegovim roditeljima, ako nisu zlostavljači, ili jednom roditelju, ako je i sam žrtva nasilja u porodici,
- u pružanju drugih vrsta usluga u kojima je organizacija specijalizovana (zdravstveno ili pravno savetovanje, zastupanje, smeštaj i sl.),
- u praćenju deteta i efekata preduzetih aktivnosti.

Prijava se podnosi centru za socijalni rad, pismeno ili usmeno. Usmenu prijavu treba potvrditi pisanom u što kraćem roku, i zatražiti povratnu informaciju od službe kojoj je slučaj prijavljen. Ako se ne dobije povratna informacija, kontaktirati službu telefonom. Nameru da se slučaj prijavi treba razmotriti sa detetom, na način i u meri koja odgovara njegovom uzrastu i razumevanju, kao i sa njegovim roditeljima, ili roditeljem, sem ako bi to direktno ugrozilo sigurnost deteta ili dovelo do direktne štete.

Ako je procenjeno da su život i zdravlje deteta neposredno ugroženi preduzimaju se hitne akcije neodložnog prijavljivanja policiji i centru za socijalni rad. Prijavljeni slučaj može dovesti do krivične istrage i zbog toga ne treba preduzimati ispitivanja i dokazivanja koja mogu ugroziti buduću policijsko-sudsku istragu zlostavljanja i zanemarivanja.

3. PROCENE RIZIKA, STANJA I POTREBA DETETA I PORODICE

Mada centar za socijalni rad zauzima centralnu i koordinirajuću ulogu u proceni rizika, stanja i potreba deteta i porodice, doprinos stručnjaka iz nevladinih organizacija u svakoj od nabrojanih aktivnosti je značajan. Važno je da se procena isplanira i usaglasi (šta, ko, kada, gde) i da se osiguraju valjani nalazi.

Osobe iz nevladinih organizacija mogu biti angažovane:

- u prikupljanju podataka, opservacijom ili razgovorom sa detetom, roditeljem/ima, drugim članovima porodice ili drugim osobama koje dobro poznaju dete i situaciju,
- na razmeni podataka sa stručnjacima iz drugih sistema,
- na pružanju ekspertskih procena u domenu svoga delovanja.

4. PLANIRANJE I OBEZBEĐIVANJE USLUGA I MERA ZA ZAŠTITU DETETA

Osobe iz nevladinih organizacija mogu biti uključene u konferencije za planiranje usluga i mera zaštite deteta (konferencije slučaja) koje organizuju i vode centri za socijalni rad.

Nevladina organizacija, shodno svojoj osnovnoj delatnosti, može učestvovati u pružanju podrške ili specifičnih usluga detetu, drugom članu porodice, ili celoj porodici, kao deo dogovorenog plana, ili obezbeđivati stalno praćenje deteta i njegovog napretka.

Dete i članovi porodice mogu imati potrebu za dugotrajnim tretmanom i rehabilitacijom. Izabrane usluge i mere zaštite mogu zahtevati kontinuirani ili naizmenični rad različitih sektora – ustanova i organizacija, u redosledu koji je odgovarajući za postizanje planiranih efekata.

Usluge i mere zaštite treba da uključe, ali ne moraju biti ograničene:

- zdravstvene intervencije – medicinsku zaštitu, zaštitu mentalnog zdravlja, podršku detetu ili roditelju/ima, terapijski tretman, individualne, grupne ili porodične konsultacije;
- socijalne intervencije;
- edukativne intervencije, uključujući i specijalizovane škole i treninge;
- pravosudne intervencije – uključujući gonjenje i mere zaštite;
- finansijsku pomoć.

Sve usluge i mere zaštite treba da budu usaglašene da bi se postigli planirani efekti i sačuvali rezultati pojedinačnih intervencija. Neophodno je obezbediti nastavak i praćenje deteta – plan koji je dovoljno otvoren da može da uključi procene potreba deteta u toku nastavka i da spreči buduće incidente zlostavljanja i zanemarivanja.

I za izvršioca zlostavljanja ili zanemarivanja deteta, posebno ako je član porodice, potrebno je isplanirati neophodne mere, koje sem pravosudnog sistema treba da uključe usluge drugih sistema. Nastavak i praćenje mogu biti ključni deo intervencija koje obezbeđuju rehabilitaciju i reintegraciju izvršioca, njegov povratak u zajednicu ili porodicu.

5. PRAĆENJE I EVALUACIJA DETETA I PORODICE

Nevladine organizacije se mogu uključiti u aktivnosti koje podrazumevaju stalno praćenje deteta i njegovog napretka, ojačavanje njegovih vitalnih kapaciteta, zastupanje njegovih ili interesa njegove porodice ili jednog od roditelja/staratelja, iniciranje zahteva za dodatne procene i planiranje dodatnih usluga i mera zaštite.

X. EDUKACIJA STRUČNJAKA ZA PRIMENU PROTOKOLA

Jedna od najvažnijih strategija za sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja dece i unapređenje kvaliteta zaštite dece jeste edukacija stručnjaka. Ona obezbeđuje povećanje lične i profesionalne kompetencije stručnjaka, kvaliteta i efikasnosti njihovog rada, kao i izbegavanje sekundarne traumatizacije korisnika.

Cilj edukacije stručnjaka za primenu Protokola jeste da se stručnjaci osposobe da dobro razumeju pojavu i da adekvatno (senzitivno, vešto, konstruktivno i sigurno) intervenišu u procesu zaštite dece i porodica, kao i društva, od zlostavljanja i zanemarivanja.

1. PRINCIPI EDUKACIJE

1. 1. Sistemski pristup treba da omogući stručnjacima različitih profila da:

- steknu opšti uvid u celinu i složenost problematike zlostavljanja i zanemarivanja dece,
- sagledaju specifičnosti medicinskog, pravnog, psihosocijalnog i edukativnog konteksta, i da
- razumeju značaj interaktivnog delovanja u ovom polju.

1. 2. Multidisciplinarni pristup edukaciji treba da obezbedi stručnjacima da:

- prihvate i usvoje potrebu za širokim spektrom intervenisanja u oblasti zlostavljanja i zanemarivanja dece;
- prevaziđu podele vezane za različitosti u ciljevima, metodama i tehnikama, karakterističnim za svaki od sistema. Prisustvo dihotomija (kao što je recimo ona vezana za prioritet lečenja u medicinskom sistemu ili prioritet kažnjavanja u pravnom sistemu) u praksi vodi rivaliziranju stručnjaka, neracionalnoj potrošnji vremena, energije i sredstva, i stvara nerealan utisak o nemogućnosti saradnje;
- precizno definišu domene delatnosti i zadatke, unutar svakog od sistema;
- razviju horizontalnu saradnju između sistema u cilju:
 - podizanja kvaliteta i efikasnosti svoga rada i zadovoljstva radom,
 - dodavanja snage (moći) stručnim intervencijama kroz udruživanje profesionalnog i formalnog autoriteta, kao i
 - obezbeđivanja međusobne podrške koja je preko potrebna u radu na ovoj teškoj i delikatnoj problematici.

1. 3. Kontinuitet i stupnjevitost

edukacije obezbeđuju elemente stabilnosti i sigurnosti stručne kompetencije.

1. 4. Dinamičnost

podrazumeva višesmernu razmenu iskustava i evaluaciju povratnih informacija.

1. 5. Otvorenost edukacije

za sve nove sadržaje iz sfere relevantnih ličnih i profesionalnih interesovanja je dodatni faktor senzibilizacije i motivacije stručnjaka za rad na ovoj problematici.

1. 6. Prilagodенost

sadržaja i načina edukacije potrebama stručnjaka treba da proizade iz prethodnog istraživanja, kontinuiranog praćenja i evaluacije edukativnog procesa.

1. 7. Značajan oslonac edukaciji

predstavlja formalna, organizaciona i materijalna podrška odgovarajućih institucija društvenog sistema.

2. CILJEVI EDUKACIJE

Značajan broj teškoća sa kojima se stručnjaci suočavaju u radu na zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja proizilazi iz najmanje četiri izvora:

1. nedovoljnog **razumevanja** problematike zlostavljanja
2. nedostatka **specifičnih znanja i veština** u oblasti prepoznavanja, otkrivanja, prijavljivanja, istraživanja i dokazivanja zlostavljanja, kao i u oblasti intervenisanja na prevenciji zlostavljanja i saniranju brojnih posledica;
3. nedovoljne horizontalne povezanosti, odnosno **profesionalne saradnje** između različitih institucija sistema relevantnih za rešavanje problema zlostavljanja i zanemarivanja dece, i
4. nedostatka jedinstvenog sistemskog **modela** stručnog rada (stručnih protokola i standarda rada i saradnje)

U skladu sa ovom procenom, smatramo da bi multidisciplinarna edukacija stručnjaka trebalo da ima sledeće **ciljeve**:

2. 1. Da senzibiliše, informiše i motiviše veći broj stručnjaka, različitih profila i različitog profesionalnog iskustva, iz relevantnih sistema (medicinskog, pravnog, obrazovnog i sistema socijalne zaštite) koji su u svom radu u prilici da se suočavaju sa različitim oblicima fizičkog, psihičkog i seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije, bilo u porodici ili izvan nje.

2. 2. Da pruži stručnjacima

- zajednički referenti okvir za multidisciplinarni pristup radu na ovoj problematici
- problem-specifičnu obuku, koja obuhvata: savremena znanja, njima odgovarajuće specifične veštine, kao i konstruktivne stavove, potrebne za rad na ovoj problematici.

2. 3. Da doprinese formiranju multidisciplinarnе profesionalne **mreže** i obuci multidisciplinarnih timova, koji bi, kroz saradnju i koordinaciju, uspostavili i razradili horizontalnu povezanost između sistema.

2. 4. Da doprinese **izgradnji modela** sistemskog rešavanja problema zlostavljanja i zanemarivanja dece u našoj sredini.

3. NIVOI EDUKACIJE STRUČNJAKA ZA PRIMENU PROTOKOLA

Edukacija o problematici zlostavljanja i zanemarivanja treba da bude kontinuirana, ali stupnjevita, što će stvoriti elemente stabilnosti i sigurnosti u stručnoj kompetenciji.

3. 1. Osnovna edukacija

Osnovna edukacija treba da bude obavezna za sve zaposlene (osoblje) u ustanovama ili organizacijama koje se bave decom i treba da obezbedi da oni budu:

- senzibilisani za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja,
- upoznati sa redosledom postupaka za zaštitu deteta sadržanim u Opštem protokolu,
- upoznati se sa tim ko su osobe ili tim u njihovoj ustanovi koji/e imaju više i specifična znanja o ovoj problematici, koje će konsultovati u slučaju potrebe.

3. 2. Viši nivo edukacije

Viši nivo edukacije je namenjen stručnjacima timova za zaštitu dece u pojedinim sektorima i treba da im obezbedi:

- detaljno poznavanje postupaka u okviru procesa zaštite deteta, uključujući prepoznavanje, otkrivanje, prijavljivanje, istraživanje i dokazivanje zlostavljanja, kao i specifične intervencije i prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja;
- znanja i veštine vezane za multisektorsku saradnju u procesu zaštite dece, što podrazumeva dobro poznavanje domena delatnosti i specifičnih zadataka u okvirima svakog sistema, i načine razmene informacija i dogovaranja među sistemima.

3. 3. Specijalizovana edukacija

Specijalizovana edukacija je namenjena stručnjacima u pojedinim sektorima (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, pravosuđe, policija) i odnosi se na specijalizovana znanja i veštine u procesu zaštite dece (npr. forenzički intervjui, psihoterapijski tretman deteta i porodice i slično).

4. SADRŽAJ EDUKACIJE

Svi stručnjaci koji rade sa decom i porodicama od kojih se očekuje da primenjuju Protokol treba da ovladaju sledećim znanjima i veštinama:

4. 1. O deci

- **znanje**
 - prava deteta (poseban akcenat na pravima vezanim za zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja)
 - normalni razvoj dece i mladih
 - uzrasne potrebe dece i mladih
- **veštine**
 - uspostavljanje kontakta i profesionalnog odnosa sa detetom
 - održanje granica

4. 2. O zlostavljanju/zanemarivanju

- **znanje**
 - šta podrazumeva zlostavljanje i zanemarivanje u okviru sektora
 - zakonski, društveni i kulturni kontekst
 - definicije i granice zlostavljanja i zanemarivanja
 - prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja (pokazatelji)
 - posledice zlostavljanja i zanemarivanja
 - faktori rizika i zaštite
 - intervencije za zaštitu deteta
- **veštine**
 - kako reagovati kod otkrivanja, moguće sumnje, dileme i strepnje
 - kako adekvatno odgovoriti na poveravanje deteta, porodice, trećeg lica
 - kako pomoći porodici da se poveže sa odgovarajućim službama
 - prijava i posledice neprijavlivanja
 - postupak i saradnja
 - zakon i etika
 - pitanje poverljivosti
 - poverljiva razmena podataka
 - vođenje i čuvanje dokumentacije
 - sekundarna traumatizacija, stručna pomoć i samopomoć

Navedena znanja i veštine predstavljaju jezgro koje je neophodno svim stručnjacima koji rade sa decom i porodicama, a svaki sektor treba da izradi detaljne programe edukacije koji će biti prilagođeni ulogama koje pojedini sektori imaju u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

5. PREPORUČENA LITERATURA

U cilju razvijanja i obogaćivanja znanja i veština stručnjaka u oblasti zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja preporučujemo sledeću literaturu koja je dostupna na srpskom jeziku:

- Milosavljević M, urednik. NASILJE NAD DECOM. Beograd: Fakultet političkih nauka; 1998.

- Milosavljević M, urednik. ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DECE: Beograd: Socijalno-humanitarno društvo „Sačuvajmo decu“, 2004.
- Srna J, urednik. OD GRUPE DO TIMA: Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Beograd: Centar za brak i porodicu; 2001.
- Obretković M, Pejaković Lj, urednici. ZAŠTITA DETETA OD ZLOSTAVLJANJA: Priručnik za Centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta; 2001.
- Cucić V, urednik. PRAVA DETETA I ZDRAVLJE: Priručnik za zdravstvene radnike i saradnike. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta; 2000.
- Ignjatović T, urednik. ZA ŽIVOT BEZ STRAHA. Beograd: Autonomni ženski centar; 2003.
- Petrušić N, Konstantinović V, Ilić S. VODIČ KROZ SISTEM PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI. Beograd: Autonomni ženski centar, 2006.
- Protić L. PRAVNA ZAŠTITA ŽENA I DECE. Beograd: SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja; 2002.
- Išpanović Radojković V. Porodično nasilje, poglavlje u knjizi Babić M, ur. SKRINING U MEDICINI. Beograd: Jugoslovenska fondacija protiv raka; 2001.
- Žegarac N. DECA KOJA ČEKAJU: Izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja; Beograd: Save the Children UK, Beogradska kancelarija, Centar za prava deteta,; 2004.
- Banjanin-Đuričić N. UDARAC PO DUŠI. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Jugoslovenski centar za prava deteta; 1998.
- Mršević Z. INCEST IZMEĐU MITA I STVARNOSTI. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Jugoslovenski centar za prava deteta; 1997.

PRILOZI

PRILOG 1.

MATRICA ZA PROCENU VISOKOG RIZIKA OD ZLOSTAVLJANJA/ZANEMARIVANJA

Matrica za procenu rizika je instrument razvijen kroz kliničku praksu, istraživanja i rad sa porodicama u Odeljenju za decu i porodicu u Državi Vašington (SAD). Prilagodavanje instrumenata za primenu u našoj sredini uradio je tim Odseka za zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja u Institutu za mentalno zdravlje u Beogradu u saradnji sa Programom za zaštitu dece Regionalnog Dečjeg medicinskog centra u Sijetlu, Država Vašington, uz posebnu podršku gospođe Džil Kol (Jill Cole) i Kerol Mejsn (Carol Mason). Ovaj instrument je način da se identifikuju i organizuju podaci neophodni za predviđanje zlostavljanja i zanemarivanja dece. Kroz matricu se sagledavaju kategorija rizika:

KD:	Karakteristike deteta
TZ/Z:	Težina zlostavljanja/zanemarivanja
HRO:	Hronicitet
R/S:	Odlike roditelja/staratelja
ORD:	Odnos roditelja/staratelja sa detetom
SEF:	Socijalno-ekonomski faktori
PRI:	Pristupačnost deteta roditelju/staratelju i odgovornost za dete

Procena se odnosi na **aktuelnu** situaciju deteta, a njome se sagledava **rizik** da se zlostavljanje/zanemarivanje **nastavi ili ponovi**. Rizik je moguće oceniti kao:

- visok rizik (5)
- umereni rizik (3)
- nizak rizik (1)
- bez rizika (0)

Na osnovu podataka iz Matrice donosi se zaključak o tipu zlostavljanja i zanemarivanja:

ND=	napuštanje deteta od strane roditelja;
EZ=	emocionalno zlostavljanje (psihološko maltretiranje);
FZ=	fizička zloupotreba deteta;
IS=	iskorišćavanje, neseksualna eksploatacija deteta;
FN=	fizičko zanemarivanje
SZ=	seksualno zlostavljanje
MZ=	medicinsko zanemarivanje
SI=	seksualno iskorišćavanje

MATRICA FAKTORA RIZIKA

FAKTOR RIZIKA:	PORODIČNE SNAGE	NIZAK (1)	UMEREN (3)	VISOK (5)
KD. KARAKTERISTIKE DETETA				
1. Uzrast		12-17	6-11	0-5
2. Fizički, mentalni ili socijalni razvoj	Bez fizičkog, mentalnog, društvenog ili razvojnog zastoja	Blaži fizički, mentalni, socijalni ili razvojni zastoj	Značajan fizički, mentalni, socijalni ili razvojni zastoj	Dubok fizički, mentalni, socijalni ili razvojni zastoj
3. Ponašanje	Ponašanje deteta odgovara normalnom za taj uzrast	Detete manifestuje manje probleme u ponašanju	Poremećenost u ponašanju deteta	Ozbiljna poremećenost u ponašanju deteta
4. Samozaštita	Detete želi i ume da se zaštiti	Detete pokazuje doslednu sposobnost da se zaštiti	Detete povremeno pokazuje sposobnost da se zaštiti	Detete nije u stanju da sebe zaštiti
5. Strah od pružaoca nege ili kućne sredine	Detete se udobno oseća sa pružaocem nege i/ili u kućnoj sredini	Detete pokazuje znake manje sumnjičavosti ili zabrinutosti u pogledu pružaoca nege i/ili kućne sredine	Detete pokazuje znake strepnje i/ili neudobnosti u pogledu pružaoca nege ili kućne sredine	Detete je izuzetno zaplašeno u pogledu pružaoca nege ili kućne sredine
TZZ. TEŽINA ZLOUPOTREBE/ZANEMARIVANJA				
6. Opasni postupci i radnje	Roditelji se brinu i staraju da osiguraju bezbednost deteta i izbegnu ozleđivanje deteta	Postupci koji izlažu detete riziku da mu se nanese manji bol ili ozleda	Postupci koji izlažu detete riziku zadobijanja većeg bola ili ozlede srednjeg obima	Postupci koji izlažu detete riziku oštećenja ili gubitka telesne funkcije
7. Obim fizičke povrede ili ozleđenja	Nije potrebno lečenje zbog ozlede ili medicinskog problema	Površinska ozleda, nije potrebna lekarska intervencija	Značajna ozleda, izgleda da ne zahteva lekarsku intervenciju	Veća ozleda koja zahteva medicinsko lečenje
8. Obim emocionalne povrede ili ozleđenja koje manifestuje dete	Normalno ponašanje i socijalno funkcionisanje deteta	Manja uznemirenost ili oštećenje u funkcionisanju vezano za zloupotrebu/ zanemarivanje	Problemi ponašanja u vezi zloupotrebe/ zanemarivanja koji ometaju društvene odnose ili funkciju	Veliki emocionalni ili poremećaj ponašanja u vezi sa zloupotrebom/ zanemarivanjem
9. Adekvatnost medicinske nege i nege zuba	Dosledno sprovođenje rutinske kontrole i nege u krizama	Propust u obezbeđivanju rutinske medicinske, zubne ili prenatalne nege	Propust u obezbeđenju odgovarajuće medicinske nege u slučaju ozlede ili bolesti koje obično iziskuju lečenje	Propust u obezbeđenju lečenja u slučaju kritičnog ili stanja koje ugrožava život

10. Obezbeđenje osnovnih potreba	Potrebe u hrani, odeći, smeštaju i higijeni adekvatno podmirene	Propust u podmirivanju osnovnih potreba izlaže dete riziku manjeg uznemirenja/ neudobnosti	Propust u podmirivanju osnovnih potreba izlaže dete riziku kumulativnog oštećenja	Propust u podmirivanju osnovnih potreba izlaže dete riziku značajnog bola, ozlede ili oštećenja
11. Adekvatnost nadzora	Nadzor zadovoljava normalne standarde odgovarajuće za uzrast deteta	Odsustvo nadzora izlaže dete riziku pojave manjih neprijatnosti ili nezgoda	Odsustvo nadzora izlaže dete riziku kumulativnog oštećenja	Odsustvo nadzora izlaže dete riziku neposrednog oštećenja
12. Fizičke opasnosti ili opasni predmeti u kući ili životnoj sredini	Životni uslovi su bezbedni	Uslovi u kući izlažu dete riziku nastanka manjih oboljenja ili površinskih ozleđa	Uslovi u kući izlažu dete riziku oštećenja koje može biti veće ali verovatno ne bi iziskivalo lečenje	Opasnosti u kućnoj sredini izlažu dete riziku od ozbiljnih oštećenja koja će verovatno iziskivati lečenje
13. Seksualna zloupotreba i/ili eksploatacija	Odrastao ima neseksualizovan odnos sa detetom i stalno ga štiti od seksualne zloupotrebe ili eksploatacije	Pružalac nege čini seksualno sugestivne primedbe ili flertuje sa detetom bez jasnih predloga ili fizičkog kontakta	Odrasli čini seksualne predloge ili navodi dete na učešće u održavanju nege ili ulepšavanju	Odrasli se upušta u seksualni kontakt sa detetom ili seksualno eksploatiše dete
14. Eksploatacija/ neseksualna	Odrastao ima neeksploatatorski odnos sa detetom i ne koristi dete na bilo koji način u cilju lične koristi	Odrasli povremeno koristi dete kako bi dobio smeštaj ili usluge od kojih će oboje imati koristi	Odrasli zavisi od deteta u održavanju kuće i pomoć u ilegalnim aktivnostima za dobijanje novca	Odrasli angažuje dete za izvođenje opasnih aktivnosti radi izdržavanja ili donošenja koristi odraslom
HRO. HRONICITET				
15. Učestalost zloupotrebe/ zanemarivanja	Sa detetom se postupa na odgovarajući način i nije bilo incidenata sa zloupotrebom ili zanemarivanjem u prošlosti	Izolovani incident zloupotrebe ili zanemarivanja	Povremeni incidenti zloupotrebe ili zanemarivanja	Ponavljani ili postojeći obrazac zloupotrebe ili zanemarivanja
KR. KARAKTERISTIKE RODITELJA/PRUŽAOCA NEGE				
16. Viktimizacija druge dece od strane roditelja/pružaoce nege	Pružalac nege je pozitivan i prikladno se ponaša sa decom	Dokazi manje zloupotrebe ili zanemarivanja druge dece	Dokazi o umerenoj zloupotrebi ili zanemarivanju druge dece	Dokazi o težoj zloupotrebi ili zanemarivanju druge dece
17. Mentalni, fizički ili emocionalni nedostaci roditelja/pružaoce nege	Pružalac nege je fizički, mentalno i emocionalno u stanju da bude roditelj detetu	Fizički, mentalni ili emocionalni nedostatak ometa u blažoj meri roditeljsku sposobnost	Fizički, mentalni ili emocionalni nedostatak značajno ometa sposobnost roditeljstva	Zbog fizičkog, mentalnog ili emocionalnog nedostatka sposobnost roditeljstva veoma neadekvatna

18. Devijantno seksualno ponašanje	Deca ne pobuđuju seksualno odraslog	Odraslog seksualno pobuđuju deca i to ga motiviše na seksualni kontakt sa decom (na svim nivoima rizika)		
19. Zloupotreba supstanci od strane pružaoca nege	Roditelj ne uživa alkohol ili supstance; roditelj ne prodaje supstance	Anamnestički podatak o zloupotrebi supstanci, ali ovo sada ne predstavlja problem	Smanjenje efikasnosti zbog supstanci ili zavisnosti	Znatna nesposobnost zbog zloupotrebe supstanci ili zavisnosti
20. Podatak o nasilju u kući i nasilnom ponašanju	Pružaoци nege rešavaju konflikte na neagresivan način	Izolovani slučaj nasilnog ponašanja koje nije dovelo do ozlede	Sporadični incidenti nasilnog ponašanja koje dovodi, ili bi mogli dovesti, do manje ozlede	Izolovan incident ili ponavljani incidenti nasilnog ponašanja koji su doveli do, ili mogli dovesti do veće ozlede
21. Podatak o zloupotrebi ili zanemarivanju roditelja u detinjstvu	Pružalac nege je odrastao u zdravoj, nezloupotrebjujućoj sredini	Povremeni incidenti zloupotrebe ili zanemarivanja u detinjstvu	Ponavljani incidenti zloupotrebe ili zanemarivanja u detinjstvu	Podatak o hroničnom i/ili teškom zloupotrebjuvanju ili zanemarivanju u detinjstvu
22. Roditeljstvo – veštine i znanje	Pružalac nege stvara okruženje prikladno za dete	Pružalac nege ima nerealna očekivanja od deteta i/ili šupljine u roditeljskim veštinama	Značajne šupljine u znanju ili veštinama koje ometaju efikasno roditeljstvo	Ozbiljni nedostaci u znanju i veštinama roditeljstva ili neprikladni zahtevi i očekivanja od deteta
23. Odgoj i prihvatanje	Pružalac nege otvoreno prihvata dete, aktivno se bavi detetom i obezbeđuje odgovarajuću i adekvatnu stimulaciju	Pružalac nege nedosledno izražava prihvatanje deteta, i nedoslednu stimulaciju i interakciju	Pružalac nege ne pokazuje osećanja i prihvatanje, ali otvoreno ne odbacuje dete i nije neprijateljski nastrojen	Pružalac nege izraženo odbacuje dete, bez pružanja osećanja, pažnje ili stimulacije
24. Uvidanje problema	Pružalac nege otvoreno priznaje problem i njegovu težinu i spreman je da preuzme odgovornost	Pružalac nege uvida postojanje problema i spreman je da preuzme izvesnu odgovornost	Pružalac nege ima samo površan uvid u problem, ali ne uspeva da prihvati odgovornost za vlastito ponašanje	Pružalac nege ne razume ili potpuno poriče problem, i odbija da prihvati ma kakvu odgovornost
25. Zaštita deteta od strane nezloupotrebjujućeg pružaoca nege	Pružalac nege je spreman i u stanju da zaštiti dete od opasnih osoba i situacija	Pružalac nege je spreman, ali povremeno nije u stanju da zaštiti dete	Zaštita deteta koju obezbeđuje pružalac nege je nedosledna i nepouzdana	Pružalac nege odbija ili nije u stanju da zaštiti dete
26. Saradnja sa službama	Pružalac nege je prijemčiv na intervenciju socijalnog radnika	Pružalac nege prihvata intervenciju i povremeno je kooperativan	Pružalac nege prihvata intervenciju ali nije kooperativan	Pružalac nege ima izuzetno neprijateljski stav prema kontaktu sa službom i njenim bavljenjem porodicom

ORD. ODNOS I STAV RODITELJA/PRUŽAOCA NEGE				
27. Reakcija na ponašanje ili loše ponašanje deteta	Pružalac nege prikladno reaguje na ponašanje deteta	Pružalac nege neodgovarajuće reaguje na ponašanje deteta	Pružalac nege reaguje na ponašanje deteta ljutnjom, frustracijom ili bespomoćnošću	Pružalac nege uporno nasilno reaguje na ponašanje deteta
28. Privrženost i vezivanje	Učvršćena veza roditelj - dete	Primetna manja neslaganja ili nedoslednost u odnosu roditelj - dete	Znaci anksioznog ili poremećenog vezivanja (ili odsustvo vezivanja) u odnosu roditelj - dete	Očigledan nedostatak veze između deteta i roditelja
29. Uloga deteta u porodici	Uloge i odgovornosti u porodici su dodeljene na odgovarajući način	Detetu se daje neodgovarajući zadatak bez nekih trenutno приметnih posledica	Uloga deteta u porodici štetno deluje na normalan razvoj	Uloga deteta u porodici ozbiljno ograničava ili sprečava normalan razvoj
30. Na dete se vrši pritisak da poredke zloupotrebu	Pružalac nege podržava i štiti dete od bilo kakvog pritiska da poredke zloupotrebu	Pružalac nege podržava i štiti dete od spoljnih pritisaka da poredke ili povuče izjavu o zloupotrebi	Pružalac nege indirektno vrši pritisak na dete da poredke ili povuče izjavu, i dozvoljava drugima da vrše direktan pritisak na dete	Pružalac nege direktno vrši pritisak na dete da poriče ili povuče izjavu i traži ili podstiče druge da to čine
31. Pitanja ličnih granica	Lične granice su jasne i poštuju se	Lične granice su obično jasne i poštuju se, povremeno se krše	Lične granice su obično jasne, ali redovno dolazi do njihovog nefizičkog povređivanja	Iako su lične granice obično jasne, redovno dolazi do kršenja, uključujući i fizičko povređivanje
32. Roditeljski odgovor na zloupotrebu	Pružalac nege veruje u ono što je otkriveno, pokazuje zabrinutost i podržava dete, i želi da pruži zaštitu	Pružalac nege će razmotriti mogućnost da je došlo do zloupotrebe; pokazuje podršku i zabrinutost za dete i izražava želju da ga zaštiti	Pružalac nege ne veruje u otkriće, ali pokazuje zabrinutost za dete i spremnost da ga zaštiti	Pružalac nege ne veruje u otkriće, ljuti se na dete i podržava počinioaca
SEF. SOCIJALNI I EKONOMSKI FAKTORI				
33. Stres koji oseća roditelj/pružalac nege	Pružalac nege nema značajnijih životnih stresova	Pružalac nege doživljava manje stresove	Pružalac nege doživljava značajnije stresove ili životne promene	Pružalac nege doživljava brojne i/ili ozbiljne stresove ili životne promene
34. Stanje zaposlenosti roditelja/pružaoaca nege	Pružalac nege ima zaposlenje koje odgovara nivou obuke i ličnih očekivanja ili je nezaposlen po vlastitom izboru	Pružalac nege nije adekvatno zaposlen ili je nezaposlen ali očekuje zaposlenje	Pružalac nege je nezaposlen ali poseduje veštine koje se traže i potencijalno se može zaposliti	Pružalac nege je nezaposlen, bez izgleda da se zaposli

35. Socijalna podrška koju prima roditelj/pružalac nege	Česti suportivni kontakti sa prijateljima ili rođacima i odgovarajuće korišćenje sredstava zajednice	Povremen kontakt sa suportivnim osobama; manje korišćenje raspoloživih sredstava zajednice	Sporadičan suportivni kontakt; nedovoljno korišćenje sredstava zajednice	Pružalac nege je geografski ili emocionalno izolovan uz nepostojanje ili nekorišćenje sredstava zajednice
36. Materijalna sredstva pružaoca nege	Porodica raspolaže sredstvima za podmirivanje osnovnih potreba	Sredstva porodice su obično adekvatna za zadovoljavanje osnovnih potreba	Porodična sredstva su neadekvatna za zadovoljavanje osnovnih potreba	Porodična sredstva su veoma neadekvatna za zadovoljavanje osnovnih potreba
PRI. PRISTUP DETETU POČINIoca ZLOUPOTREBE				
37. Pristup detetu i odgovornost za dete koju ima počinioc zloupotrebe	Pristup počinioca detetu je ograničen, planiran i strukturisan da obezbeduje bezbednost i dobrobit deteta	Pristup počinioca detetu je pod nadzorom i obično kontrolisan ili ograničen	Ograničen pristup pod nadzorom, ili primarna odgovornost za negu deteta	Neograničen pristup detetu ili potpuna odgovornost za brigu o detetu

UPUTSTVA ZA PRIMENU MATRICE

OSNOVNI ČINIOCI U PROCENI RIZIKA, BEZBEDNOSTI, STANJA I POTREBA DETETA I PORODICE

U postupku procene rizika treba sistematično proceniti sledeće faktore koji se odnose na dete, roditelje, funkcionisanje porodice, kućnu sredinu i prethodno zlostavljanje.

I. DETE

A. Procena težine sadašnjeg fizičkog stanja deteta

1. Da li je detetu potrebna lekarska pomoć?
2. Da li se dete mora hospitalizovati?
3. Da li je stanje hronično ili akutno?

B. Procena trenutnog emocionalnog stanja deteta

1. Da li je dete povučeno ili nekomunikativno?
2. Da li se dete plaši svojih roditelja?
3. Da li dete provocira?
4. Da li je dete samodestruktivno?

C. Proceniti sposobnost deteta da se zaštititi od drugih lica odgovornih za njegovu negu

1. Starost deteta?
2. Da li dete ima bilo kakve fizičke, emocionalne ili intelektualne nedostatke?

D. Proceniti dejstvo zlostavljanja na dete

1. Da li postoji mogućnost da dete bude izloženo kratkoročnoj ozleđi?
2. Da li postoji mogućnost da će dete pretrpeti trajnu ozleđu, bilo fizičku ili emocionalnu, nanetu zlostavljanjem?

II. RODITELJ (I)

A. Proceniti stav roditelja prema stanju deteta

1. Da li roditelj razume težinu povrede ili stanja?
2. Da li roditelj deluje zabrinuto ili ne zbog stanja deteta?
3. Da li je roditelj spreman da obezbedi medicinsku ili psihijatrijsku negu za dete?

B. Procena stava roditelja prema intervenciji

1. Da li roditelj ima izuzetno neprijateljski stav?
2. Da li vam roditelj preti?
3. Da li je roditelj suviše predusretljiv, i priča sve što biste želeli da čujete?
4. Da li je roditelj spreman da učestvuje u pružanju usluga?

C. Procena emocionalnog stanja roditelja

1. Da li je roditelj u stanju da komunicira sa vama?
2. Da li roditelj shvata razlog vašeg prisustva?
3. Da li roditelj pati od sumanutih ideja ili halucinacija?
4. Da li ponašanje roditelja deluje neprikladno, bizarno ili nesvrshishodno?
5. Da li roditelj deluje nedosledno i impulsivno, nesposoban da kontroliše svoje impulse?
6. Da li roditelj deluje preopterećeno ili inhibirano?

D. Proceniti stav roditelja prema detetu

1. Da li roditelj smatra da je dete krivo za novonastale probleme?
2. Da li roditelj koristi negativne izraze kada govori o detetu?
3. Da li roditelj deluje iskreno zabrinut za dete?
4. Da li roditelj izrazito mnogo očekuje od svoga deteta?
5. Da li roditelj očekuje od deteta da čini više no što je ono fizički i razvojno u stanju da uradi?

E. Procena snaga roditelja

1. Da li roditelj ima uvida u svoje probleme?
2. Da li je roditelj spreman i/ili sposoban da prizna da ima probleme?
3. Da li je roditelj spreman da preduzme korake za zaštitu deteta i korekciju svojih problema?
4. Da li je roditelj izolovan?
5. Da li roditelj ima prijatelje ili rođake kojima se može obratiti za podršku?
6. Da li izgleda da je roditelj motivisan da izmeni situaciju?
7. Da li je roditelj u stanju i spreman da zatraži i prihvati pomoć?
8. Da li je roditelj zadovoljan/na bilo kojim delom svog života?

III. FUNKCIONISANJE PORODICE**A. Procena odnosa između odraslih**

1. Da li izgleda da su odrasli članovi porodice u stanju da međusobno komuniciraju i da mogu da saslušaju jedni druge?
2. Da li postoji nesaglasnost u pogledu disciplinovanja deteta ili u pogledu drugih većih sukoba?
3. Da li roditelj okrivljuje dete za probleme?
4. Da li odrasli članovi porodice pokazuju znake uzajamne podrške?
5. Da li odrasli članovi porodice deluju preterano zabrinuto jedni za druge?

B. Procena odnosa roditelj – dete

1. Da li je roditelj u stanju da pruži utehu detetu?
2. Da li dete pokazuje strah ili plaće kad mu se roditelj približava?
3. Da li se roditelj ukruti pri približavanju deteta ili kada dete plaće?

4. Da li roditelj nepotrebno viče na dete?
5. Da li roditelj udara dete u vašem prisustvu?
6. Da li roditelj deluje preterano brižno prema detetu?
7. Da li izgleda da roditelj koristi neodgovarajuće ili preterane disciplinske mere?
8. Da li izgleda da roditelj nije u stanju da pruža adekvatnu negu detetu?
9. Da li roditelj ignoriše dete?
10. Da li se roditelj takmiči sa detetom u privlačenju vaše pažnje?
11. Da li izgleda da roditelj za sve okrivljava dete?
12. Da li izgleda da roditelj pravi razliku – favorizuje neko od dece?
13. Da li roditelj nije voljan ili nije u stanju da disciplinuje ili obezbedi odgovarajuću strukturu za decu?

C. Ako je porodica član neke etničke ili kulturne manjine, oceniti uticaj kulturnih razlika na značaj faktora rizika

1. U kojoj meri se roditelj ili dete lično identifikuju sa grupom?
2. Na koji način etnički ili kulturni kontekst ove porodice utiču na procenu?

IV. KUĆNA SREDINA

A. Proceniti fizičko stanje domaćinstva

1. Da li je okruženje bezbedno?
2. Da li postoje gole žice?
3. Da li postoji opasnost od požara?
4. Kakve uslove ima dete za spavanje?
5. Da li je ishrana adekvatna?
6. Da li roditelj ima potrebne materijale za obezbeđenje nege deteta?

V. PRETHODNO ZLOSTAVLJANJE

A. Utvrditi da li je dete ranije zlostavljano

1. Da li postoje raniji izveštaji o zloupotrebi ili zapostavljanju (iste ili različite optužbe)?
2. Da li su prethodni izveštaji bili opravdani ili su bili bez osnova?
3. Da li dete izjavljuje da je ovo jedini incident?
4. Da li podnosilac izveštaja tvrdi da ovo nije prvi slučaj i da su on ili ona bili svedoci stanja deteta?
5. Da li postoje rendgenski i medicinski nalazi ili druga dokumenta kojima se potvrđuje da je dete ranije bilo zlostavljano?
6. Da li su i ostali braća i sestre doživeli zlostavljanje? Ako da, koliko su bile teške povrede?
7. Da li dete pokazuje znake bizarnog ponašanja?

MATRICA FAKTORA RIZIKA

U postupku procene rizika korisno je postaviti sledeća pitanja:

PITANJA KOJA SE POSTAVLJAJU ČLANOVIMA PORODICE I SRODNICIMA

Fizički/mentalni/socijalni razvoj deteta

Da li dete pokazuje bilo kakve tragove socijalnog, fizičkog ili mentalnog zastoja? Ukoliko da, opišite.

Da li je dete bilo podvrgnuto stručnoj evaluaciji zbog mogućih zastoja? Ako jeste, kakav je rezultat te evaluacije?

Problemi u ponašanju deteta

Da li dete ima bilo kakve probleme u ponašanju (tj. veoma je aktivno, teško se kontroliše, izuzetno je stidljivo, povučeno, ili agresivno u odnosu na drugu decu ili odrasle)?

Medicinska nega deteta

Da li dete ima svog lekara?

Da li redovno ide na kontrolu, vakcinaciju, i obraća se lekaru kada je bolesno?

Seksualna zloupotreba

Da li ima razloga da verujete da ovo dete može biti žrtva seksualne zloupotrebe, zlostavljanja ili eksploatacije?

Hronicitet

Da li je zloupotreba ili zapostavljanje redovan obrazac u ovoj kući? Kada i koliko često su se javljali incidenti zloupotrebe ili zlostavljanja?

Viktimizacija druge dece

Da li postoji bilo koji razlog da se veruje da je pružalac nege zloupotrebio ili zanemarivao bilo koje drugo dete? Ako je tako, koje dete? Kada? Pod kojim okolnostima?

Mentalni/fizički/emocionalni nedostatak pružaoca nege

Da li ste primetili bilo kakve mentalne, fizičke ili emocionalne probleme kod pružaoca nege? Ako je tako, šta?

Da li je pružalac nege bio podvrgnut bilo kakvom tretmanu radi ovog (ovih) problema?

Zloupotreba supstanci

Da li bilo ko u ovoj porodici koristi ili zloupotrebljava supstance bilo koje vrste?

Da li ovo utiče na njihovu sposobnost da budu roditelji detetu?

Nasilje u kući

Da li postoje podaci o nasilju u kući, bilo u pogledu zlostavljača ili u pogledu žrtve, u odnosu na pružaoca nege? Da li sada postoje podaci o nasilju u kući?

ZZD u detinjstvu pružaoca nege

Da li su pružaoci nege navodili bilo kakav podatak o zloupotrebi ili zapostavljanju u detinjstvu?

Roditeljske veštine, reakcija na ponašanje deteta, privrženost/vezivanje

Kada su dete i pružalac nege zajedno, kakva je uobičajena reakcija pružaoca nege prema detetu?

Da li izgleda da između pružaoca nege i deteta postoji dobra veza i da je pružalac nege u stanju da saosećajno reaguje na dete i da mu pruža emocionalnu podršku?

Stres pružaoca nege; radni status, socijalna podrška, ekonomska sredstva pružaoca nege

Kakvom je sadašnjem nivou stresa izložen pružalac nege?

Da li postoji odgovarajući prihod za izdržavanje porodice? Da li je pružalac nege zaposlen?

Da li pružalac nege uživa podršku zajednice i/ili porodice?

Dostupnost koju ima počinitelj u odnosu na dete

Ako se dete ostavlja samo sa pružaocem nege, kakav će biti ishod po vašem uverenju?

PITANJA ZA DETE

Opasni postupci, fizičko ozleđivanje

Da li si pretrpeo/la bilo kakve ozlede (upotrebite reč odgovarajuću za uzrast i nivo funkcionisanja deteta)? Mogu li to da vidim?

Kako je došlo do ovih povreda? Ukoliko odgovor ukazuje na pružaoca nege, utvrdite šta je korišćeno za nanošenje povrede. (Ovo pitajte čak i kada ne postoje očigledne povrede. Vi ste u potrazi za opasnim postupcima kao i fizičkim ozledama).

Samozaštita, strah od pružaoca nege

Šta radiš kada te (pružalac nege) udara/viče na tebe/zlostavlja te? Da li se kriješ? Da li bežiš? Da li uzvraćaš udarac?

Seksualna zloupotreba

Da li dolazi do bilo kakvih drugih „rdavih ili neprijatnih dodirivanja” ovde u kući? (U potrazi za seksualnom zloupotrebom/eksploatacijom).

Hronicitet

Da li se ovo (zloupotreba ili izlaganje opasnosti) dešavalo i ranije? Kada? Koliko često se to dešava?

Zloupotreba supstanci

Da li (pružalac nege) pije alkohol ili uzima supstance? Ako da, šta uzima? Otkud to znaš? Koliko se to često dešava?

Nasilje u kući

Da li se (pružaoci nege) tuku u tvom prisustvu? Reci mi šta se dešava kada se tuku. Šta ti radiš pri tome?

Podrška, reakcija na ponašanje deteta, privrženost/vezivanje

Da li neko vreme provodiš (sa pružaocem nege) u zabavnim aktivnostima? Da li ti se to dopada? Kakve zabavne stvari radite?

PITANJA ZA RODITELJA ILI PRUŽAOCA NEGE KOJI JE NAVODNI POČINILAC ZLOUPOTREBE

Mentalni/fizički/emocionalni nedostaci pružaoca nege

Da li postoji podatak u vašem životu o problemima mentalnog zdravlja? Da li ste ikada bili podvrgnuti lečenju za bilo koji problem u okviru mentalnog zdravlja? Da li je to bio bolnički ili ambulantni tretman?

Zloupotreba supstanci

Da li pijete alkohol/koristite supstance? Da li ste ikada pomislili da imate problem zloupotrebe supstanci? Da li ste se lečili zbog problema zloupotrebe supstanci? U bolnici? Ambulantno?

Nasilje u porodici

Da li ste ikada bili žrtva nasilja u kući? Da li se to i sada dešava?
Da li ste ikada bili optuženi ili uhapšeni zbog napada na nekoga, posebno intimnog partnera?

ZZ u detinjstvu, roditeljske veštine, podrška

Kakvo je bilo vaše detinjstvo? Da li ste bili izloženi bilo kakvoj zloupotrebi ili zapostavljanju od strane vaših roditelja?

Koje biste odlike svojih roditelja najviše želeli da imate? Koje biste želeli da izbegnete?

Šta mislite da je potrebno da bi neko bio dobar roditelj?

Recite mi u čemu najviše uživete kada ste sa vašim detetom (decom)? Kako iskazujete ljubav prema vašem detetu (deci)?

Uvidanje problema, saradnja sa službom za zaštitu deteta (CSR)

Šta uvidate kao problem u vašoj porodici?

Šta mislite zašto se CSR pojavio u vašem životu? Kakvu podršku/usluge/pomoć možemo ponuditi da bi se otklonili problemi kojih ste svesni?

Stres za pružaoca nege, radni status, društvena podrška, ekonomski prihodi pružaoca nege

Da li smatrate da ste u ovom trenutku izloženi mnogim stresorima? Koji stresori su u pitanju?

Kakav je vaš status u pogledu zaposlenja? Da li porodica ima finansijske probleme? Da li su vam prihodi dovoljni za zadovoljavanje osnovnih potreba? Ukoliko ne, da li znate otkuda možete dobiti pomoć?

Sa kim razgovarate kada stres postane pretežak? Kako vam ta osoba pomaže?

Da li koristite neke službe u okviru društvene zajednice? Koje?

Dostupnost koju ima počinitelj u odnosu na dete

Koliko često ostajete sami da vodite računa o detetu (deci)?

PITANJA ZA RODITELJA ILI PRUŽAOCA NEGE KOJI NIJE POČINILAC

(Ova pitanja mogu se dodati ili mogu zameniti neka od pitanja u okviru "Pitanja za članove porodice/srodnike")

Težina, zaštita deteta, dostupnost deteta počiniocu

Da li ste ikada videli (navodnog počinioca) kako ozleđuje dete? Šta je radio/la? Šta ste vi uradili? Da li ostavljate dete nasamo (sa navodnim počiniocem) čak i kada znate da je on/ona ozleđio dete?

Roditeljske veštine, podrška, reakcija na ponašanje deteta, privrženost/vezivanje

Koje su vaše najbolje odlike kao roditelja? A najgore?

Da li se kao roditelj ponašate na isti način kao i vaši roditelji? Da li su oni bili dobri roditelji?

Recite mi nešto o svom odnosu sa detetom? Kako se zajedno zabavljate? Kako pokazujete detetu svoju naklonost i ljubav?

Nasilje u porodici

Da li vas (navodni počinitelj) zloupotrebljava? Da li ste imali neke druge odnose u kojima ste vi bili žrtva?

Uvidanje problema

Šta vidite kao probleme u okviru svoje porodice?

Šta uočavate kao vaš ideo u ovim problemima? Šta biste mogli da uradite da izmenite situaciju?

ZAKLJUČAK

Procena FAKTORA RIZIKA tokom ispitivanja slučaja

Bez rizika – 0 Nizak rizik – 1 Umeren rizik – 3 **Visok rizik – 5**
 Nedovoljno informacija – 9 Neprimenjivo – N

I. Karakteristike deteta

1. Uzrast	☐
2. Fizički, mentalni i socijalni razvoj	☐
3. Ponašanje	☐
4. Samozaštita	☐
5. Strah od roditelja	☐

II. Težina zloupotrebe/zanemarivanja

6. Opasne radnje	☐
7. Fizičke ozlede	☐
8. Emocionalne povrede	☐
9. Medicinska i stomatološka zaštita	☐
10. Obezbeđenje osnovnih potreba	☐
11. Adekvatnost nadzora	☐
12. Fizičke opasnosti u kući	☐
13. Seksualna zloupotreba i eksploatacija	☐
14. Iskorišćavanje, neseksualno	☐

III. Hronicitet

15. Učestalost zloupotrebe/zanemarivanja:	
Roditelj / staratelj 1:	☐
Roditelj / staratelj 2:	☐

IV. Karakteristike roditelja/staratelja

16. Viktimizacija druge dece	☐
17. Mentalni, emocionalni ili fizički poremećaj/nedostatak kod roditelja/pružaoca nege	☐
18. Devijantno seksualno uzbuđenje	☐
19. Zloupotreba supstanci	☐
20. Anamnestički podatak o nasilju/agresivnom ponašanju kod roditelja/pružaoca nege	☐
21. Anamnestički podatak o zloupotrebi/zanemarivanju u detinjstvu roditelja	☐
22. Roditeljske veštine i znanja	☐
23. Brižnost – pružanje zaštite, nege i podrške	☐

24. Uvidanje problema
25. Zaštita deteta od strane roditelja/pružaoca nege koji ne zlostavlja/zanemaruje
26. Saradnja sa službama za pomoć

V. Odnos i stav roditelja/staratelja

27. Odgovor na izmenjeno ponašanje deteta
28. Osećajno vezivanje i privrženost
29. Uloga deteta u porodici
30. Pritisak na dete da povuče izjavu ili da poriče zlostavljanje/zanemarivanje
31. Pitanja ličnih granica
32. Roditeljski odgovor na zloupotrebu

VI. Socijalno-ekonomski faktori

33. Stres roditelja/pružaoca nege
34. Radni status roditelja/pružaoca nege
35. Socijalna podrška roditelju/pružaocu nege
36. Ekonomske mogućnosti/prihodi roditelja, pružaoca nege

VII. Pristup počinioca detetu

37. Pristup ili odgovornost za dete

Zbirna procena:

1. **Zaključak o tipu i težini** zlostavljanja/zanemarivanja:

2. **Glavni faktori rizika** za buduće zlostavljanje/zanemarivanje:

3. **Snage porodice i drugi zaštitni činioci** koji mogu zaštititi dete od zlostavljanja/zanemarivanja:

4. **Plan** za dalju intervenciju:

PRILOG 2.

BRZA PROCENA VISOKOG RIZIKA

U uslovima ograničenih mogućnosti zaštite prvenstveno se usmerava pažnja na decu pod visokim rizikom.

Prisustvo faktora visokog rizika zahteva hitno preduzimanje neposredne zaštite dece.

Procenjivači moraju uzeti u obzir i zaštitne činioce iz porodice, proširene porodice i zajednice, jer se njihovim prisustvom i angažovanjem smanjuje rizik za decu.

KD: KARAKTERISTIKE DETETA

Sledeće karakteristike deteta ocenjuju se kao visok rizik:

1. ***Uzrast***

Novorođenčad, bebe i mala deca do pet godina su pod visokim rizikom (mala deca ne umeju da govore, niti da se sama zaštite).

2. ***Psihosocijalni razvoj***

Deca sa teškim mentalnim, socijalnim ili razvojnim zaostajanjem, kao i deca sa teškim psihijatrijskim poremećajima.

3. ***Poremećeno ponašanje***

Deca sa jako izmenjenim/poremećenim ponašanjem.

4. ***Samozaštita***

Deca koja ne mogu, ne znaju ili ne umeju da se zaštite, ili ih način zaštite izlaže još većim rizicima (beže od kuće, skitaju i sl.).

5. ***Strah od roditelja/staratelja ili povratka kući***

Deca se izuzetno plaše svojih roditelja, staratelja ili sredine u kojoj žive (a da za to nema drugih razloga).

TZ/Z: TEŽINA ZLOSTAVLJANJA/ZANEMARIVANJA

Sledeći postupci i radnje ocenjuju se kao visok rizik:

6. ***Opasni postupci***

Postupci kojima se dete dovodi u rizik od oštećenja ili gubitka telesne funkcije.

7. Stepen povrede

Povrede nanete detetu zahtevaju medicinsko lečenje.

8. Stepen emocionalnog povređivanja

Dete je izloženo vredenju, potcenjivanju, zastrašivanju, terorisanju u jako izraženoj meri, ili su njegove potrebe za stimulacijom, podrškom odraslih, potpuno zanemarene.

9. Adekvatnost medicinske/stomatološke nege

Detetu nije pružen medicinski tretman u kritičnim stanjima ili u stanjima koja mogu da ugroze život deteta.

10. Zadovoljenje osnovnih potreba

Nezadovoljavanje osnovnih potreba deteta za hranom, odećom, obućom i bezbednim boravištem, dovodi do rizika za bol, povredu ili smrt deteta.

11. Nadzor

Nedostatak nadzora dovodi dete u opasnost da se povredi, ili je roditelj/staratelj previše krut, rigidan, u pogledu kažnjavanja (fizičko kažnjavanje, oduzimanje hrane, zatvaranje u mračni prostor i sl.).

12. Fizičke opasnosti/opasni predmeti u kući

Izlažu dete riziku od ozbiljnih povreda koje mogu zahtevati lečenje.

13. Seksualno zlostavljanje ili eksploatacija

Odrasli navodi dete na seksualno ponašanje ili ga seksualno iskorišćava (dodirivanje, pokazivanje pornografskog materijala i sl.).

14. Eksploatacija/iskorišćavanje

Odrasli angažuje dete u rizičnim, opasnim i neprikladnim aktivnostima, radi svoje koristi.

HRO: HRONICITET

15. Zlostavljanje/zanemarivanje deteta koje je u toku ili se ponavlja ocenjuje se kao visok rizik. Procenjuje se u odnosu na svakog roditelja/staratelja zasebno:

Otac:

Majka:

Drugi odrasli/članovi porodice

R/S: KARAKTERISTIKE RODITELJA, STARATELJA/PRUŽAOCA NEGE

Sledeće karakteristike roditelja/staratelja nose visok rizik:

16. ***Viktimizacija druge dece***
Postoji ozbiljan dokaz zlostavljanja/zanemarivanja druge dece, u porodici ili van nje.
17. ***Oštećenost – mentalna, fizička, emocionalna***
Emocionalne, mentalne i/ili fizičke sposobnosti roditelja su teško oštećene.
18. ***Devijantno seksualno uzbuđenje/nadražaj***
Odraslog dete seksualno uzbuđuje i pobuđuje ga na seksualni kontakt s decom i/ili uz prisustvo, učešće dece.
19. ***Zloupotreba supstanci***
Roditelj/staratelj je izmenjenog ponašanja i/ili zavistan od psihoaktivnih supstancija (alkohol, tablete, droge).
20. ***Nasilje u porodici***
Postoje podaci o pojedinačnim ili ponovljenim incidentima nasilja (teške svađe i tuče) koji rezultuju ozbiljnim povredama nekog od članova porodice.
21. ***Zlostavljanje/zanemarivanje u anamnezi roditelja***
Postoji podatak o ozbiljnom zlostavljanju/zanemarivanju roditelja/staratelja u njegovom detinjstvu.
22. ***Veštine i znanja roditeljstva***
Postoje krupni nedostaci u roditeljskim veštinama i znanjima i roditelj nije sposoban da ih nauči i njima ovlada.
23. ***Odgov i prihvatanje deteta***
Roditelj/pružalac nege izrazito odbacuje dete i/ili mu ne pruža potrebnu stimulaciju.
24. ***Prepoznavanje problema***
Nema razumevanja problema, ili postoji potpuno poricanje i odbijanje roditelja/pružaoa nege da preuzme odgovornost za zlostavljanje/zanemarivanje. Rizik je visok ako roditelj/pružalac nege ne veruje detetu koje je razotkrilo zlostavljanje.
25. ***Zaštita od strane roditelja/staratelja***
Roditelj/staratelj ili član porodice koji ne zlostavlja, ne može da zaštiti dete od zlostavljača.

26. Saradnja sa službama

Porodica, a posebno roditelj i/ili drugi odrasli, ne prihvataju ili odbijaju saradnju sa službama koje intervenišu sa decom (CSR, zdravstvena služba, škola/predškolska ustanova i druge).

ORD: ODNOS I STAV RODITELJA/STARATELJA/PRUŽAOCA NEGE

Sledeći tip odnosa roditelja/staratelja prema detetu nosi visok rizik:

27. Reakcija na ponašanje deteta

Roditelj/pružalac nege uporno i ponovljeno nasilno/neprikladno reaguje na ponašanje deteta.

28. Emocionalno vezivanje i osećajna privrženost

Očigledno nedostaje osećajna vezanost i privrženost roditelja/pružaoца nege za dete (preterana surovost, izrazita hladnoća, apatičnost roditelja, neosnovano veliki strah i nesigurnost kod roditelja).

29. Uloga deteta u porodici

Dete ima neadekvatnu ulogu u porodici, prema svom uzrastu, polu, mogućnostima, koja ozbiljno ugrožava ili sprečava njegov normalan razvoj.

30. Pritisak roditelja/staratelja na dete da porekne zlostavljanje i/ili povuče prijavu

Roditelj/pružalac nege vrši direktan pritisak na dete, preti i ucenjuje ga, da povuče prijavu ili da poriče zlostavljanje, ili podstiče druge da vrše takav pritisak (drugog roditelja/staratelja, odraslog ili decu u porodici).

31. Lične granice

Iako su lične granice deteta obično jasne, redovno se krše, uključujući i fizičko povređivanje.

32. Odgovor nezlostavljajućeg roditelja/staratelja na zlostavljanje

Roditelj, staratelj ili drugi odrasli član porodice ne veruje u razotkrivanje zloupotrebe, ljuti se na dete, podržava počinioca zlostavljanja.

SEF: SOCIJALNI I EKONOMSKI FAKTORI

Prisustvo sledećih faktora kod roditelja, u porodici, nosi visok rizik:

33. Stres

Porodica i roditelji/staratelji preživeli su značajne životne događaje, promene (gubitak, izbeglištvo, migracije, teška bolest, razvod).

34. *Zaposlenost*

Roditelj/pružalac nege je nezaposlen i bez perspektive da dobije posao.

35. *Socijalna podrška*

Nema podrške šire porodice i prijatelja, ili je porodica potpuno socijalno izolovana.

36. *Ekonomski resursi*

Materijalne mogućnosti porodice su nedovoljne za odgajanje deteta.

PRI: PRISTUP POČINIOCA DETETU I ODGOVORNOST ZA DETE

37. *Pristup detetu i odgovornost*

„Osumnjičeni” počinitelj ima **neograničen pristup** detetu i/ili je **jedini roditelj odgovoran za dete**, odnosno **zakoniti staratelj**.

PRILOG 3.

REŠENJE O PRIVREMENOM STARATELJU DONETO U SKRAĆENOM POSTUPKU

Rešenje o privremenom staratelju doneto u skraćenom postupku
(član 132. PZ i član 131. stav 1. tačka 4. ZUP)

_____ (naziv i sedište organa)

Broj: _____

Datum: _____

_____ (organ koji je doneo rešenje),
rešavajući po službenoj dužnosti u predmetu preduzimanja neodložnih mera radi
privremene starateljske zaštite mal. _____ iz
_____ na osnovu člana 12. Porodičnog zakona („Sl. glasnik RS”, br.
18/05), člana 131. stav 1. tačka 4. i člana 192. Zakona o opštem upravnom postupku
(„Sl. list SRJ”, br. 33/97 i 31/01), donosi

R E Š E N J E

Maloletnom/oj _____ iz _____
ul. _____ br. ____ rođenom/oj _____ godine u _____,
od oca _____ i majke _____ dev. _____
(imena roditelja), POSTAVLJA SE PRIVREMENI STARATELJ.

ZA PRIVREMENOG STARATELJA POSTAVLJA SE _____
iz _____ ul. _____ br. ____.
PRIVREMENI STARATELJ iz stava 2. dispozitiva ovog rešenja preduzimaće sve
pravne poslove i radnje koji su neophodni za zaštitu ličnosti, prava i interesa mal.
_____, a naročito _____

_____ (zavisno od okolnosti svakog konkretnog
slučaja, ovde se mogu navesti posebne obaveze u vezi sa zdravstvenim zbrinjavanjem ili
nastavkom lečenja štićenika, osiguranjem nastavka redovnog školovanja i sl.) i
zastupaće dete na način koji odredi organ starateljstva u postupku za vršenje, odnosno
lišenje roditeljskog prava kod nadležnog suda i u drugim postupcima, sve dok sud ne
donese odluku o zaštiti prava deteta i vršenju, odnosno lišenju roditeljskog prava,
odnosno dok odluka o postavljanju stalnog staratelja ne postane izvršna.

Maloletni štićenik iz stava 1. dispozitiva ovog rešenja PRIVREMENO SE SMEŠTA _____ (ime lica, odnosno naziv ustanove) kojoj se dete privremeno poverava na čuvanje).

Mere privremene starateljske zaštite iz st. 1-4 dispozitiva ovog rešenja trajaće dok se ne otklone razlozi zbog kojih su izrečene, odnosno dok u interesu mal. _____ ne budu zamenjene drugim odgovarajućim merama.

NALAŽE SE roditeljima maloletnog štićenika, _____ (imena roditelja), kao i svakom drugom licu kod koga se dete zatekne u momentu izvršenja ovog rešenja da mal. _____ PREDAJU PRIVREMENOM STARATELJU radi smeštaja određenog u stavu 4. dispozitiva, odmah po prijemu ovog rešenja.

Žalba izjavljena na ovo rešenje ne zadržava njegovo izvršenje.

O b r a z l o ž e n j e

_____ (naziv organa) je po službenoj dužnosti, a na osnovu člana 6. st. 2. i 3. i člana 132. stav 1. Porodičnog zakona, pokrenuo postupak radi privremene zaštite ličnosti, prava i interesa mal. _____.

U sprovedenom postupku, a na osnovu prijave _____ (naziv službe prvog kontakta koja je prijavila potrebu preduzimanja hitne akcije) i po službenoj dužnosti pribavljenih dokaza: _____ (navesti pribavljene dokaze), utvrđeno je/učinjeno verovatnim/da su život i zdravlje mal. _____ ozbiljno i neposredno ugroženi grubim zanemarivanjem/zloupotrebom/zlostavljanjem od strane roditelja _____ i _____ (imena roditelja i sve činjenice i okolnosti koje su u postupku utvrđene ili makar učinjene verovatnim), te da postoji ozbiljna opasnost za dalje pravilno podizanje deteta od strane roditelja.

Ceneći ukupnu situaciju, a posebno ponašanje roditelja (navesti, eventualno, druge odlučne činjenice, kao npr. oblik, intenzitet i hronicitet zlostavljanja i posledice koje su nastupile ili mogu nastupiti, a koje su opredelile odluku o privremenoj starateljskoj zaštiti deteta), koje daje razuman povod da se veruje da će oni nastaviti da dalje ugrožavaju život i zdravlje mal. _____, stručnjaci organa starateljstva zaključili su da je, radi zaštite života i zdravlja deteta, u njegovom najboljem interesu da se roditeljima privremeno ograniči pravo na neposredno čuvanje i podizanje deteta.

Radi osiguranja bezbednosti deteta i uslova za nastavak lečenja (ili daljeg pravilnog podizanja), mal. _____ privremeno se obezbeđuje smeštaj u _____ (ime lica/člana

porodice/hranitelja ili ustanove kojoj se dete poverava, kao i odlučne činjenice koje su opredelile odluku o poveravanju upravo tom licu, odnosno ustanovi).

Kako utvrđeno činjenično stanje zahteva preduzimanje, u javnom interesu, hitnih mera koje se ne mogu odlagati, odnosno čije bi odlaganje prozvelo ozbiljne posledice po život i zdravlje deteta, primenom odredbi čl. 132. i 332. Porodičnog zakona i člana 131. stav 1. tačka 4. Zakona o opštem upravnom postupku, odlučeno je kao u dispozitivu.

Protiv ovog rešenja može se izjaviti žalba Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike u roku od 15 dana od dana prijema istog. Žalba izjavljena na ovo rešenje ne zadržava njegovo izvršenje, shodno članu 221. stav 2. Zakona o opštem upravnom postupku.

Dostaviti:

1) _____

2) _____

(M.P.)

Službeno lice

(potpis rukovodioca organa)

PRILOG 4.

PRIVREMENI ZAKLJUČAK O OBEZBEĐENJU SMEŠTAJA

Privremeni zaključak o obezbeđenju smeštaja
(čl. 332. st. 2. PZ i čl. 282. ZUP)

_____ (naziv i sedište organa)

Broj: _____

Datum: _____

_____ (naziv organa koji donosi odluku),
odlučujući po službenoj dužnosti u predmetu preduzimanja neodložnih mera zaštite mal.
_____ iz _____ na osnovu čl. 12.
i 332. stav 2. Porodičnog zakona („Sl. glasnik RS”, br. 18/05) i člana 282. Zakona o
opštem upravnom postupku („Službeni list SRJ”, br. 33/97 i 31/01), donosi

PRIVREMENI ZAKLJUČAK O OBEZBEĐENJU SMEŠTAJA

Mal. _____, rođenom/oj _____ godine u
_____, od oca _____ i majke _____, dev.
_____ OBEZBEĐUJE SE HITAN SMEŠTAJ U
_____ (naziv ustanove smeštaja ili ime, adresu i status osobe
kod koje se dete smešta).

Ovaj zaključak sprovede stručnjaci organa starateljstva _____

_____ (imena i stručni profil
stručnjaka organa starateljstva), uz asistenciju policije, ODMAH, preuzimanjem mal.
_____ od roditelja, odnosno od svakog
drugog lica kod koga se dete zatekne u trenutku sprovođenja izvršenja i smeštajem u
porodicu/ustanovu označenu u stavu 1. dispozitiva ovog zaključka.
Žalba izjavljena na ovaj zaključak ne zadržava njegovo izvršenje.

O b r a z l o ž e n j e

_____ (naziv organa) je na osnovu prijave
 _____ (naziv službe prvog
 kontakta ili ime osobe koja je prijavila potrebu preduzimanja hitne akcije) i po službenoj
 dužnosti sprovedenih radnji i pribavljenih dokaza: _____

(navesti dokaze koji su pribavljeni, uključujući i izvore saznanja, terenski uvid i dr),
 utvrdio da su život i zdravlje mal. _____

ozbiljno i neposredno ugroženi grubim zanemarivanjem interesa deteta/zloupotrebom/
 zlostavljanjem (navesti vrstu) od strane roditelja _____
 (imena roditelja i sve činjenice i okolnosti koje su u postupku utvrđene ili makar
 učinjene verovatnim).

Utvrđeno stanje zahteva hitno izdvajanje deteta iz porodice, s obzirom da bi, prema
 proceni stručnjaka organa starateljstva (i drugih uključenih službi, navesti kojih ako
 odgovara okolnostima slučaja), svako dalje odlaganje izmeštanja deteta iz
 ugrožavajućih životnih uslova moglo da ima ozbiljne posledice po njegov život i
 zdravlje ili dalji pravilan razvoj.

Do pokretanja postupka privremene zaštite ličnosti, prava i interesa deteta te postavljanja
 privremenog staratelja u smislu člana 132. Porodičnog zakona, a radi obezbeđenja
 izvršenja obaveze zaštite deteta iz člana 6. st. 2. i 3, u vezi člana 7. stav 3. i člana 67.
 Porodičnog zakona, odnosno osiguranja bezbednosti deteta i uslova za njegovo dalje
 pravilno podizanje, maloletnom/oj _____
 privremeno se obezbeđuje smeštaj u _____

(ime lica ili ustanove, odnosno organizacije kojoj se dete poverava, kao i odlučne
 činjenice koje su opredelile odluku o smeštaju deteta upravo u tu porodicu, odnosno
 smeštaj u tu ustanovu).

Na osnovu gore iznetog, a primenom odredbi člana 332. stav 2. Porodičnog zakona, te
 člana 282. Zakona o opštem upravnom postupku, odlučeno je kao u dispozitivu.

Protiv ovog zaključka može se izjaviti žalba Ministarstvu rada, zapošljavanja i
 socijalne politike u roku od 15 dana od dana prijema istog. Žalba izjavljena na ovaj
 zaključak ne zadržava njegovo izvršenje, shodno članu 279. stav 3. Zakona o opštem
 upravnom postupku.

Dostaviti:

- 1) _____
- 2) _____

(M.P.)

Službeno lice

 (potpis rukovodioca organa)

PRILOG 5.

IZVODI IZ AKTUELNOG ZAKONODAVSTVA KOJE SE ODNOSI NA ZAŠTITU DECE OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

5. 1. ZAKON O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

(„Službeni glasnik RS”, br.107/05)

Član 34.

Nad pacijentom koji je bez svesti, ili iz drugih razloga nije u stanju da saopšti svoj pristanak, hitna medicinska mera može se preduzeti i bez njegove saglasnosti.

Ako je pacijent bez svesti, ili iz drugih razloga nije u stanju da saopšti svoj pristanak, medicinske mere nad njim u zdravstvenoj ustanovi mogu se preduzeti na osnovu konzilijarnog nalaza.

Član 35.

Ako je pacijent maloletan ili je lišen poslovne sposobnosti, medicinska mera nad njim može se preduzeti uz obaveštenje i pristanak njegovog zakonskog zastupnika (roditelj, usvojitelj ili staratelj).

Nadležni zdravstveni radnik koji smatra da zakonski zastupnik pacijenta ne postupa u najboljem interesu deteta ili lica lišenog poslovne sposobnosti dužan je da o tome odmah obavesti organ starateljstva.

Dete koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može samo dati pristanak na predloženu medicinsku meru.

Poslovno nesposoban pacijent treba i sam da bude uključen u donošenje odluke o pristanku na predloženu medicinsku meru, u skladu sa njegovom zrelošću i sposobnošću za rasuđivanje.

5. 2. PORODIČNI ZAKON

(„Sl. glasnik RS”, broj 18/05)

Dete

Član 6.

- (1) Svako je dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta.

- (2) Država ima obavezu da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja te od svake vrste eksploatacije.
- (3) Država ima obavezu da poštuje, štiti i unapređuje prava deteta.
- (4) Dete rođeno van braka ima jednaka prava kao dete rođeno u braku.
- (5) Usvojeno dete ima jednaka prava prema usvojiteljima kao dete prema roditeljima.
- (6) Država je dužna da detetu bez roditeljskog staranja obezbedi zaštitu u porodičnoj sredini uvek kada je to moguće.

Roditelji

Član 7.

- (1) Roditeljsko pravo pripada majci i ocu zajedno.
- (2) Roditelji su ravnopravni u vršenju roditeljskog prava.
- (3) Zabranjena je zloupotreba roditeljskog prava.
- (4) Usvojitelji imaju pravni položaj roditelja.

Nasilje u porodici

Član 10.

- (1) Zabranjeno je nasilje u porodici.
- (2) Svako ima, u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od nasilja u porodici.

Organ starateljstva

Član 12.

- (1) Poslove zaštite porodice, pomoći porodici i starateljstva, u smislu ovog zakona, vrši centar za socijalni rad (u daljem tekstu: organ starateljstva).
- (2) Kada organ starateljstva u obavljanju poslova utvrđenih ovim zakonom rešava u upravnim stvarima, obavlja ove poslove kao poverene.
- (3) Organizaciju rada organa starateljstva, standarde stručnog rada te sadržaj i način vođenja evidencije i dokumentacije propisuje ministar nadležan za porodičnu zaštitu.

II. DETE POD RODITELJSKIM STARANJEM

1. Prava deteta

Poreklo

Član 59.

- (1) Dete, bez obzira na uzrast, ima pravo da zna ko su mu roditelji.
- (2) Pravo deteta da zna ko su mu roditelji može biti ograničeno samo ovim zakonom.
- (3) Dete koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može izvršiti uvid u matičnu knjigu rođenih i u drugu dokumentaciju koja se odnosi na njegovo poreklo.

Život sa roditeljima

Član 60.

- (1) Dete ima pravo da živi sa roditeljima i pravo da se roditelji o njemu staraju pre svih drugih.
- (2) Pravo deteta da živi sa roditeljima može biti ograničeno samo sudskom odlukom kada je to u najboljem interesu deteta.
- (3) Sud može doneti odluku o odvajanju deteta od roditelja ako postoje razlozi da se roditelj potpuno ili delimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici.
- (4) Dete koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može odlučiti sa kojim će roditeljem živeti.

Lični odnosi

Član 61.

- (1) Dete ima pravo da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi.
- (2) Pravo deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi može biti ograničeno samo sudskom odlukom kada je to u najboljem interesu deteta.
- (3) Sud može doneti odluku o ograničavanju prava deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi ako postoje razlozi da se taj roditelj potpuno ili delimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici.
- (4) Dete koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može odlučiti o održavanju ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi.
- (5) Dete ima pravo da održava lične odnose i sa srodnicima i drugim licima sa kojima ga vezuje posebna bliskost ako ovo pravo nije ograničeno sudskom odlukom.

Razvoj deteta

Član 62.

- (1) Dete ima pravo na obezbeđenje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova za svoj pravilan i potpun razvoj.
- (2) Dete koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može dati pristanak za preduzimanje medicinskog zahvata.

Obrazovanje deteta

Član 63.

- (1) Dete ima pravo na obrazovanje u skladu sa svojim sposobnostima, željama i sklonostima.
- (2) Dete koje je navršilo 15. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može odlučiti koju će srednju školu pohađati.

Poslovna sposobnost deteta

Član 64.

- (1) Dete koje nije navršilo 14. godinu života (mladi maloletnik) može preduzimati pravne poslove kojima pribavlja isključivo prava, pravne poslove kojima ne stiče

- ni prava ni obaveze i pravne poslove malog značaja.
- (2) Dete koje je navršilo 14. godinu života (stariji maloletnik) može preduzimati, pored pravnih poslova iz stava 1. ovog člana, i sve ostale pravne poslove uz prethodnu ili naknadnu saglasnost roditelja, odnosno saglasnost organa starateljstva za pravne poslove iz člana 193. stav 3. ovog zakona.
 - (3) Dete koje je navršilo 15. godinu života može preduzimati pravne poslove kojima upravlja i raspolaže svojom zaradom ili imovinom koju je steklo sopstvenim radom.
 - (4) Dete može preduzimati i druge pravne poslove kada je to predviđeno zakonom.

Mišljenje deteta

Član 65.

- (1) Dete koje je sposobno da formira svoje mišljenje ima pravo slobodnog izražavanja tog mišljenja.
- (2) Dete ima pravo da blagovremeno dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna za formiranje svog mišljenja.
- (3) Mišljenju deteta mora se posvetiti dužna pažnja u svim pitanjima koja ga se tiču i u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, a u skladu sa godinama i zrelošću deteta.
- (4) Dete koje je navršilo 10. godinu života može slobodno i neposredno izraziti svoje mišljenje u svakom sudskom i upravnom postupku u kome se odlučuje o njegovim pravima.
- (5) Dete koje je navršilo 10. godinu života može se samo, odnosno preko nekog drugog lica ili ustanove, obratiti sudu ili organu uprave i zatražiti pomoć u ostvarivanju svog prava na slobodno izražavanje mišljenja.
- (6) Sud i organ uprave utvrđuju mišljenje deteta u saradnji sa školskim psihologom odnosno organom starateljstva, porodičnim savetovalištem ili drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima, a u prisustvu lica koje dete samo izabere.

Dužnosti deteta

Član 66.

- (1) Dete je dužno da roditeljima pomaže u skladu sa svojim godinama i zrelošću.
- (2) Dete koje stiče zaradu ili ima prihode od imovine dužno je da delimično podmiruje potrebe svog izdržavanja, odnosno izdržavanja roditelja i maloletnog brata odnosno sestre, pod uslovima određenim ovim zakonom.

2. Roditeljsko pravo

Smisao roditeljskog prava

Član 67.

Roditeljsko pravo izvedeno je iz dužnosti roditelja i postoji samo u meri koja je potrebna za zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta.

Sadržina roditeljskog prava

Staranje o detetu

Član 68.

- (1) Roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o detetu.
- (2) Staranje o detetu obuhvata: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje te upravljanje i raspolaganje imovinom deteta.
- (3) Roditelji imaju pravo da dobiju sva obaveštenja o detetu od obrazovnih i zdravstvenih ustanova.

Čuvanje i podizanje deteta

Član 69.

- (1) Roditelji imaju pravo i dužnost da čuvaju i podižu dete tako što će se oni lično starati o njegovom životu i zdravlju.
- (2) Roditelji ne smeju podvrgavati dete ponižavajućim postupcima i kaznama koje vređaju ljudsko dostojanstvo deteta i dužni su da dete štite od takvih postupaka drugih lica.
- (3) Roditelji ne smeju ostavljati bez nadzora dete predškolskog uzrasta.
- (4) Roditelji mogu privremeno poveriti dete drugom licu samo ako to lice ispunjava uslove za staratelja.

Vaspitavanje deteta

Član 70.

Roditelji imaju pravo i dužnost da sa detetom razvijaju odnos zasnovan na ljubavi, poverenju i uzajamnom poštovanju, te da dete usmeravaju ka usvajanju i poštovanju vrednosti emocionalnog, etičkog i nacionalnog identiteta svoje porodice i društva.

Obrazovanje deteta

Član 71.

- (1) Roditelji imaju dužnost da obezbede osnovno školovanje detetu, a o daljem obrazovanju deteta dužni su da se staraju prema svojim mogućnostima.
- (2) Roditelji imaju pravo da detetu obezbede obrazovanje koje je u skladu sa njihovim verskim i etičkim uverenjima.

Zastupanje deteta

Član 72.

- (1) Roditelji imaju pravo i dužnost da zastupaju dete u svim pravnim poslovima i u svim postupcima izvan granica poslovne i procesne sposobnosti deteta (zakonsko zastupanje).
- (2) Roditelji imaju pravo i dužnost da zastupaju dete u svim pravnim poslovima i u svim postupcima u granicama poslovne i procesne sposobnosti deteta, osim ako nije drugačije određeno zakonom (voljno zastupanje).
- (3) Roditelji imaju pravo da preduzimaju pravne poslove kojima upravljaju i raspoložu prihodom koji je steklo dete mlade od 15 godina.

Izdržavanje deteta**Član 73.**

Roditelji imaju pravo i dužnost da izdržavaju dete pod uslovima određenim ovim zakonom.

Upravljanje i raspolaganje imovinom deteta**Član 74.**

Roditelji imaju pravo i dužnost da upravljaju i raspolazu imovinom deteta pod uslovima određenim ovim zakonom.

Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava***Preventivni nadzor*****Član 79.**

Preventivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava obavlja organ starateljstva kada donosi odluke kojima omogućava roditeljima da vrše roditeljsko pravo, a koje su mu stavljene u nadležnost ovim zakonom.

Korektivni nadzor**Član 80.**

- (1) Korektivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava obavlja organ starateljstva kada donosi odluke kojima ispravlja roditelje u vršenju roditeljskog prava.
- (2) U obavljanju korektivnog nadzora organ starateljstva donosi odluke kojima:
 1. upozorava roditelje na nedostatke u vršenju roditeljskog prava;
 2. upućuje roditelje na razgovor u porodično savetovalište ili u ustanovu specijalizovanu za posredovanje u porodičnim odnosima;
 3. zahteva od roditelja da polože račun o upravljanju imovinom deteta.
- (3) U obavljanju korektivnog nadzora organ starateljstva pokreće i sudske postupke u skladu sa zakonom.

Lišenje roditeljskog prava***Potpuno lišenje roditeljskog prava*****Član 81.**

- (1) Roditelj koji zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti potpuno lišen roditeljskog prava.
- (2) Roditelj zloupotrebljava prava iz sadržine roditeljskog prava:
 1. ako fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dete;
 2. ako izrabljuje dete sileći ga na preterani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom;
 3. ako podstiče dete na vršenje krivičnih dela;
 4. ako navikava dete na odavanje rdavim sklonostima;
 5. ako na drugi način zloupotrebljava prava iz sadržine roditeljskog prava.
- (3) Roditelj grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava:

1. ako je napustio dete;
 2. ako se uopšte ne stara o detetu sa kojim živi;
 3. ako izbegava da izdržava dete ili da održava lične odnose sa detetom sa kojim ne živi, odnosno, ako sprečava održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi;
 4. ako s namerom i neopravdano izbegava da stvori uslove za zajednički život sa detetom koje se nalazi u ustanovi socijalne zaštite za smeštaj korisnika;
 5. ako na drugi način grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.
- (4) Sudska odluka o potpunom lišenju roditeljskog prava lišava roditelja svih prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, osim dužnosti da izdržava dete.
- (5) Sudskom odlukom o potpunom lišenju roditeljskog prava može biti određena jedna ili više mera zaštite deteta od nasilja u porodici.

Delimično lišenje roditeljskog prava

Član 82.

- (1) Roditelj koji nesavesno vrši prava ili dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti delimično lišen roditeljskog prava.
- (2) Sudska odluka o delimičnom lišenju roditeljskog prava može lišiti roditelja jednog ili više prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, osim dužnosti da izdržava dete.
- (3) Roditelj koji vrši roditeljsko pravo može biti lišen prava i dužnosti na čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje i zastupanje deteta, te na upravljanje i raspolaganje imovinom deteta.
- (4) Roditelj koji ne vrši roditeljsko pravo može biti lišen prava na održavanje ličnih odnosa sa detetom i prava da odlučuje o pitanjima koja bitno utiču na život deteta.
- (5) Sudskom odlukom o delimičnom lišenju roditeljskog prava može biti određena jedna ili više mera zaštite deteta od nasilja u porodici.

Vraćanje roditeljskog prava

Član 83.

Roditelju se može vratiti roditeljsko pravo kada prestanu razlozi zbog kojih je bio potpuno ili delimično lišen roditeljskog prava.

Šesti deo

STARATELJSTVO

I. STAVLJANJE POD STARATELJSTVO

Ko se stavlja pod starateljstvo

Član 124.

Pod starateljstvo se stavljaju dete bez roditeljskog staranja (maloletni šticećenik) ili punoletno lice koje je lišeno poslovne sposobnosti (punoletni šticećenik).

Odluka o stavljanju pod starateljstvo

Član 125.

- (1) Odluku o stavljanju pod starateljstvo donosi organ starateljstva.
- (2) Odluka o stavljanju pod starateljstvo obavezno sadrži i plan staranja.
- (3) Odlukom o stavljanju pod starateljstvo organ starateljstva postavlja staratelja i odlučuje o smeštaju štićenika.
- (4) Organ starateljstva pokušaće najpre da smesti štićenika u srodničku porodicu.
- (5) Ako štićenik ima imovinu, popis i procenu vrednosti imovine štićenika vrši stalna komisija organa starateljstva.
- (6) Način rada, sastav i finansiranje stalne komisije propisuje ministar nadležan za porodičnu zaštitu.

II. STARATELJ

1. Postavljanje staratelja

Ko se postavlja za staratelja

Član 126.

- (1) Za staratelja se postavlja lice koje ima lična svojstva i sposobnosti potrebne za obavljanje dužnosti staratelja, a pristalo je da bude staratelj.
- (2) Za staratelja se prvenstveno postavljaju supružnik, srodnik ili hranitelj štićenika, osim ako interes štićenika ne nalaže drugačije.

Mišljenje štićenika

Član 127.

Štićenik koji je navršio 10. godinu života i koji je sposoban za rasuđivanje ima pravo da predloži lice koje će mu biti postavljeno za staratelja.

Ko se ne može postaviti za staratelja

Član 128.

Za staratelja se ne može postaviti:

1. lice koje je potpuno ili delimično lišeno poslovne sposobnosti;
2. lice koje je potpuno ili delimično lišeno roditeljskog prava;
3. lice čiji su interesi u suprotnosti sa interesima štićenika;
4. lice od koga se, s obzirom na njegove lične odnose sa štićenikom, roditeljima štićenika ili drugim srodnicima, ne može očekivati da će pravilno obavljati poslove staratelja.

Staratelj više štićenika

Član 129.

Isto lice može se postaviti za staratelja više štićenika ako na to pristane i ako je to u interesu štićenika.

Kolektivni staratelj**Član 130.**

Direktor ustanove socijalne zaštite za smeštaj korisnika, odnosno lice zaposleno u toj ustanovi, može se postaviti za staratelja štićenika smeštenih u tu ustanovu ako na to pristane i ako je to u interesu štićenika.

Neposredni staratelj**Član 131.**

- (1) Organ starateljstva može odlučiti, ako je to u interesu štićenika, da licu pod starateljstvom ne postavlja staratelja nego da dužnost staratelja vrši neposredno.
- (2) Rešenjem o neposrednom vršenju poslova staratelja određuje se stručnjak organa starateljstva koji će u njegovo ime obavljati poslove staratelja.
- (3) Poslove staratelja za čiju je punovažnost, kada ih staratelj obavlja, potrebno odobrenje organa starateljstva, stručnjak organa starateljstva može punovažno da obavi samo ako nije nosilac starateljskih upravnih ovlašćenja i pod uslovima i na način na koji ih obavlja staratelj.
- (4) Organ starateljstva može da zaključi pravni posao sa štićenikom o kome se neposredno stara samo uz saglasnost ministarstva nadležnog za porodičnu zaštitu.

Privremeni staratelj**Član 132.**

- (1) Organ starateljstva može odlučiti da postavi privremenog staratelja štićeniku, kao i detetu pod roditeljskim staranjem, odnosno poslovno sposobnom licu, ako proceni da je to neophodno radi privremene zaštite ličnosti, prava ili interesa tih lica.
- (2) Pod uslovima iz stava 1. ovog člana organ starateljstva dužan je da postavi privremenog staratelja:
 1. licu čije je boravište nepoznato, a ono nema zakonskog zastupnika ili punomoćnika;
 2. nepoznatom sopstveniku imovine;
 3. licu čiji su interesi u suprotnosti sa interesima njegovog zakonskog zastupnika, odnosno licima koja imaju suprotne interese a istog zakonskog zastupnika (kolizijski staratelj);
 4. stranom državljaninu koji se nalazi ili ima imovinu na teritoriji Republike Srbije;
 5. licu koje zahteva da mu bude postavljen privremeni staratelj i za to navede opravdan razlog;
 6. drugom licu kada je to predviđeno zakonom.
- (3) Odlukom o postavljanju privremenog staratelja određuje se pravni posao ili vrsta pravnog posla koju on može preuzeti u zavisnosti od okolnosti svakog konkretnog slučaja.

2. Razrešenje staratelja ***Kada se staratelj razrešava***

Član 133.

- (1) Organ starateljstva dužan je da bez odlaganja razreši staratelja ako utvrdi da je on iz bilo kog razloga prestao da obavlja dužnost, ili da zloupotrebljava prava, odnosno grubo zanemaruje dužnosti staratelja, ili da je nastupila neka okolnost zbog koje on ne bi mogao biti postavljen za staratelja.
- (2) Organ starateljstva dužan je da razreši staratelja u roku od 30 dana od dana kada utvrdi da on obavlja dužnost staratelja nesavesno, ili da bi za štíćenika bilo korisnije da mu se za staratelja postavi drugo lice.
- (3) Organ starateljstva dužan je da razreši staratelja u roku od 60 dana od dana kada ovaj to zatraži.

Dužnost organa starateljstva

Član 134.

- (1) Organ starateljstva dužan je da, prilikom razrešavanja jednog staratelja, blagovremeno sprovede postupak postavljanja novog staratelja.
- (2) Ako štíćenik ima imovinu, popis i procenu vrednosti imovine štíćenika vrši stalna komisija organa starateljstva.

III. DEJSTVA STARATELJSTVA

1. Dužnosti staratelja

Staranje o štíćeniku

Član 135.

- (1) Staratelj je dužan da se savesno stara o štíćeniku.
- (2) Staranje o štíćeniku obuhvata; staranje o ličnosti, zastupanje, pribavljanje sredstava za izdržavanje te upravljanje i raspolaganje imovinom štíćenika.

Staranje o ličnosti

Član 136.

- (1) Staratelj je dužan da se stara da čuvanje, podizanje, vaspitavanje i obrazovanje maloletnog štíćenika što pre dovede do njegovog osposobljavanja za samostalan život.
- (2) Staratelj je dužan da se stara da se otklone razlozi zbog kojih je punoletni štíćenik lišen poslovne sposobnosti te da se on što pre osposobi za samostalan život.
- (3) Staratelj je dužan da posećuje štíćenika i neposredno se obaveštava o uslovima u kojima štíćenik živi.

Zastupanje štíćenika

Član 137.

- (1) Staratelj je dužan da zastupa štíćenika.

- (2) Štićenik ima jednaku poslovnu sposobnost kao dete pod roditeljskim staranjem.
- (3) Staratelj zastupa štíćenika jednako kao što roditelj zastupa dete.
- (4) Staratelj može samo uz prethodnu saglasnost organa starateljstva:
 1. da odluči o školovanju štíćenika;
 2. da odluči o preduzimanju medicinskog zahvata nad štíćenikom;
 3. da saglasnost za preduzimanje pravnih poslova štíćenika starijeg od 14 godina;
 4. da preduzima pravne poslove kojima upravlja i raspoláže prihodom koji je stekao štíćenik mlađi od 15 godina.

Pribavljanje sredstava za izdržavanje štíćenika

Član 138.

- (1) Staratelj je dužan da preduzima sve potrebne mere kako bi pribavio sredstva za izdržavanje štíćenika.
- (2) Sredstva za izdržavanje štíćenika pribavljaju se iz:
 1. štíćenikovih prihoda;
 2. sredstava dobijenih od lica koja su po zakonu dužna da izdržavaju štíćenika;
 3. štíćenikove imovine;
 4. sredstava socijalne zaštite;
 5. drugih izvora.

Upravljanje imovinom štíćenika

Član 139.

- (1) Staratelj je dužan da upravlja imovinom štíćenika koju ovaj nije stekao radom.
- (2) Staratelj je samostalan u obavljanju poslova redovnog upravljanja imovinom štíćenika.
- (3) Staratelj može samo uz prethodnu saglasnost organa starateljstva obavljati poslove koji prelaze okvir redovnog upravljanja imovinom štíćenika.

Raspolaganje imovinom štíćenika

Član 140.

- (1) Staratelj raspoláže imovinom štíćenika koju ovaj nije stekao radom.
- (2) Raspolaganje imovinom štíćenika staratelj može preduzimati samo uz prethodnu saglasnost organa starateljstva.
- (3) Glavnicu imovine štíćenika staratelj može upotrebiti samo za njegovo izdržavanje ili kada to zahteva neki drugi važan interes štíćenika.
- (4) Prihodi od imovine štíćenika mogu se upotrebiti i za podmirenje opravdanih troškova učinjenih tokom obavljanja poslova starateljstva odnosno, za plaćanje nagrade staratelju, a na osnovu odluke organa starateljstva.

Odgovornost staratelja

Član 141.

- (1) Staratelj odgovara za štetu koju prouzrokuje štíćeniku tokom obavljanja poslova starateljstva, osim ako ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivice.

- (2) Krivica staratelja postoji kada je štetu prouzrokovao namerno ili grubom nepažnjom.
- (3) Za štetu iz stava 1. ovog člana solidarno odgovara i organ starateljstva.

Izveštavanje organa starateljstva

Član 142.

- (1) Staratelj je dužan da organu starateljstva podnosi izveštaje i polaže račune o svom radu početkom svake kalendarske godine za prethodnu godinu (redovni izveštaj), kada organ starateljstva to zatraži (vanredni izveštaj), odnosno nakon prestanka starateljstva (završni izveštaj).
- (2) Staratelj je dužan da redovni izveštaj podnese do kraja meseca februara za prethodnu godinu, a vanredni odnosno završni izveštaj u roku od 15 dana od dana kada to zatraži organ starateljstva.
- (3) Izveštaj staratelja treba da sadrži podatke o ličnosti štićenika, o uslovima smeštaja, zdravlju, vaspitavanju i obrazovanju, kao i o svemu drugom što je od značaja za ličnost štićenika.
- (4) Izveštaj treba da sadrži i podatke o upravljanju i raspolaganju štićenikovom imovinom, te štićenikovim prihodima i rashodima u proteklom periodu, kao i konačno stanje njegove imovine.
- (5) Način podnošenja izveštaja i polaganja računa propisuje ministar nadležan za porodičnu zaštitu.

2. Prava staratelja

Pravo na naknadu troškova

Član 143.

- (1) Staratelj ima pravo na naknadu opravdanih troškova učinjenih tokom obavljanja poslova starateljstva.
- (2) Naknada troškova staratelju isplaćuje se prvenstveno iz štićenikovih prihoda, osim ako se time ne ugrožava štićenikovo izdržavanje.

Pravo na nagradu

Član 144.

- (1) Staratelj ima pravo na nagradu.
- (2) Nagrada staratelju isplaćuje se prvenstveno iz štićenikovih prihoda, osim ako se time ne ugrožava štićenikovo izdržavanje.
- (3) Uslove za naknadu troškova i nagradu staratelju propisuje ministar nadležan za porodičnu zaštitu.

IV. PRESTANAK STARATELJSTVA

Načini prestanka starateljstva

Član 145.

- (1) Starateljstvo prestaje:
 1. kada maloletni štíćenik navrší 18. godinu života;
 2. kada maloletni štíćenik stekne potpunu poslovnu sposobnost pre punoletstva;
 3. kada maloletni štíćenik bude usvojen;
 4. kada bude doneta pravnosnažna sudska odluka o vraćanju roditeljskog prava, odnosno o sticanju ili vraćanju poslovne sposobnosti roditelju maloletnog štíćenika;
 5. kada bude doneta pravnosnažna sudska odluka o vraćanju poslovne sposobnosti punoletnom štíćeniku;
 6. kada štíćenik umre.
- (2) Starateljstvo može da prestane i kada roditelj koji se nije starao o detetu ili se starao o detetu na neodgovarajući način počne da se stara o detetu na odgovarajući način.
- (3) Prestankom starateljstva prestaju prava i dužnosti staratelja.
- (4) Starateljstvo ne prestaje razrešenjem ili smrću staratelja.

Deveti deo

ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici

Član 197.

- (1) Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.
- (2) Nasiljem u porodici, u smislu stava 1. ovog člana, smatra se naročito:
 1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;
 2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;
 3. prisiljavanje na seksualni odnos;
 4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem;
 5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;
 6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.
- (3) Članovima porodice u smislu stava 1. ovog člana smatraju se:
 1. supružnici ili bivši supružnici;
 2. deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo;
 3. lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu;
 4. vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri;

5. lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Mere zaštite

Član 198.

- (1) Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice.
- (2) Mere zaštite od nasilja u porodici jesu:
1. izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
 2. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
 3. zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;
 4. zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;
 5. zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.
- (3) Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana.
- (4) Vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom, odnosno prekršajem, uračunava se u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici.

Produžavanje mere zaštite

Član 199.

Mera zaštite od nasilja u porodici može se produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.

Prestanak mere zaštite

Član 200.

Mera zaštite od nasilja u porodici može prestati pre isteka vremena trajanja ako prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.

4. Postupak u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava

Mesna nadležnost

Član 261.

Dete može podneti tužbu u sporu za zaštitu svog prava i u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava pred sudom opšte mesne nadležnosti ili pred sudom na čijem području ono ima prebivalište, odnosno boravište.

Pokretanje postupka

Član 262.

Postupak u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, pokreće se tužbom.

Tužba za zaštitu prava deteta

Član 263.

- (1) Tužbu za zaštitu prava deteta mogu podneti: dete, roditelji deteta, javni tužilac i organ starateljstva.
- (2) Tužba za zaštitu prava deteta može se podneti u pogledu svih prava koja su detetu priznata ovim zakonom a nisu zaštićena nekim drugim postupkom.
- (3) Pravo i dužnost da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o razlozima za zaštitu prava deteta imaju sve dečje, zdravstvene i obrazovne ustanove ili ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani.

Tužba za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava

Član 264.

- (1) Tužbu za vršenje roditeljskog prava mogu podneti: dete, roditelji deteta i organ starateljstva.
- (2) Tužbu za lišenje roditeljskog prava mogu podneti: dete, drugi roditelj, javni tužilac i organ starateljstva.
- (3) Tužbu za vraćanje roditeljskog prava može podneti, pored lica iz stava 2. ovog člana, i roditelj koji je bio lišen roditeljskog prava.
- (4) Pravo i dužnost da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o razlozima za lišenje roditeljskog prava imaju sve dečje, zdravstvene i obrazovne ustanove ili ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani.

Kolizijski staratelj i privremeni zastupnik deteta

Član 265.

- (1) Ako između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi, dete zastupa kolizijski staratelj.
- (2) Dete koje je navršilo 10. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može sfimo, odnosno preko nekog drugog lica ili ustanove, zatražiti od organa starateljstva da mu postavi kolizijskog staratelja.
- (3) Dete koje je navršilo 10. godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje može sfimo, odnosno preko nekog drugog lica ili ustanove, zatražiti od suda da mu postavi privremenog zastupnika zbog postojanja suprotnih interesa između njega i njegovog zakonskog zastupnika.

Dužnost suda

Član 266.

- (1) U sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, sud je uvek dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta.
- (2) Ako sud proceni da u sporu za zaštitu prava deteta ili u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, dete kao stranka nije zastupano na odgovarajući način, dužan je da detetu postavi privremenog zastupnika.
- (3) Ako sud utvrdi da je u sporu za zaštitu prava deteta ili u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, stranka dete koje je sposobno da formira svoje mišljenje, dužan je:

1. da se stara da dete blagovremeno dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna;
2. da dozvoli detetu da neposredno izrazi svoje mišljenje i da mišljenju deteta posveti dužnu pažnju u skladu sa godinama i zrelošću deteta;
3. da mišljenje deteta utvrdi na način i na mestu koje je u skladu sa njegovim godinama i zrelošću, osim ako bi to očigledno bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta.

Dužnost kolizijskog staratelja ili privremenog zastupnika

Član 267.

Ako kolizijski staratelj ili privremeni zastupnik utvrdi da u sporu za zaštitu prava deteta ili u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, on zastupa dete koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje, dužan je:

1. da se stara da dete blagovremeno dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna;
2. da detetu pruži objašnjenje koje se tiče mogućih posledica akta koji on preduzima;
3. da prenese sudu mišljenje deteta, ako dete nije neposredno izrazilo mišljenje pred sudom, osim ako bi to očigledno bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta.

Dužnost drugih

Član 268.

- (1) Odredbe čl. 265-267. ovog zakona primenjuju se i u drugim sudskim postupcima u vezi sa porodičnim odnosima ako se ti postupci odnose i na prava deteta.
- (2) Odredbe čl. 265-267. ovog zakona dužni su da primenjuju i organi koji vode druge postupke ako se ti postupci odnose i na prava deteta.

Naročita hitnost postupka

Član 269.

- (1) Postupak za zaštitu prava deteta i postupak za lišenje roditeljskog prava naročito su hitni.
- (2) Prvo ročište zakazuje se tako da se održi u roku od osam dana od dana kada je tužba primljena u sudu.
- (3) Drugostepeni sud dužan je da donese odluku u roku od 15 dana od dana kada mu je dostavljena žalba.

Nalaz i stručno mišljenje

Član 270.

Pre nego što donese odluku o zaštiti prava deteta ili o vršenju, odnosno lišenju roditeljskog prava, sud je dužan da zatraži nalaz i stručno mišljenje od organa starateljstva, porodičnog savetovališta ili druge ustanove specijalizovane za posredovanje u porodičnim odnosima.

Presuda i sudsko poravnanje**Član 271.**

- (1) U sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, ne može se izreći presuda zbog propuštanja, niti presuda na osnovu priznanja ili odricanja.
- (2) U sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava, stranke ne mogu da zaključe sudsko poravnanje.

Odluka o vršenju roditeljskog prava**Član 272.**

- (1) Sporazum roditelja o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava unosi se u izreku presude o vršenju roditeljskog prava ukoliko sud proceni da je taj sporazum u najboljem interesu deteta.
- (2) Ako roditelji nisu zaključili sporazum o vršenju roditeljskog prava, ili sud proceni da njihov sporazum nije u najboljem interesu deteta, odluku o poveravanju zajedničkog deteta jednom roditelju, o visini doprinosa za izdržavanje od strane drugog roditelja i o načinu održavanja ličnih odnosa deteta sa drugim roditeljem donosi sud.
- (3) Kada sud donese odluku o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava, a dete se ne nalazi kod roditelja koji treba da vrši roditeljsko pravo, sud će narediti da se dete odmah preda roditelju koji treba da vrši roditeljsko pravo.

Odluka o vršenju ili lišenju roditeljskog prava i o zaštiti od nasilja u porodici**Član 273.**

- (1) Sud može presudom u sporu za zaštitu prava deteta odlučiti i o vršenju, odnosno lišenju roditeljskog prava.
- (2) Sud može presudom u sporu za vršenje roditeljskog prava odlučiti i o potpunom ili delimičnom lišenju roditeljskog prava.
- (3) Sud može presudom u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje, odnosno, lišenje roditeljskog prava odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici.

7. Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici**Mesna nadležnost****Član 283.**

U sporu za zaštitu od nasilja u porodici mesno je nadležan, pored suda opšte mesne nadležnosti, i sud na čijem području ima prebivalište, odnosno boravište član porodice prema kome je nasilje izvršeno.

Pokretanje postupka**Član 284.**

- (1) Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom.
- (2) Tužbu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mere zaštite od nasilja u porodici, mogu podneti: član porodice prema kome je nasilje izvršeno, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva.
- (3) Tužbu za prestanak mere zaštite od nasilja u porodici može podneti član porodice protiv koga je mera određena.

Naročita hitnost postupka

Član 285.

- (1) Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici naročito je hitan.
- (2) Prvo ročište zakazuje se tako da se održi u roku od osam dana od dana kada je tužba primljena u sudu.
- (3) Drugostepeni sud dužan je da donese odluku u roku od 15 dana od dana kada mu je dostavljena žalba.

Organ starateljstva

Član 286.

Ako organ starateljstva nije pokrenuo postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici, sud može zatražiti od organa starateljstva da pruži pomoć u pribavljanju potrebnih dokaza i da iznese svoje mišljenje o svrsishodnosti tražene mere.

Odstupanje od načela dispozicije

Član 287.

- (1) Sud nije vezan granicama tužbenog zahteva za zaštitu od nasilja u porodici.
- (2) Sud može odrediti i meru zaštite od nasilja u porodici koja nije tražena ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita.

Dejstvo žalbe

Član 288.

Žalba ne zadržava izvršenje presude o određivanju ili produženju mere zaštite od nasilja u porodici.

Evidencija i dokumentacija o nasilju u porodici

Član 289.

- (1) Presudu u sporu za zaštitu od nasilja u porodici sud je dužan da odmah dostavi kako organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište, odnosno boravište, član porodice prema kome je nasilje izvršeno, tako i organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište, odnosno boravište, član porodice protiv koga je mera zaštite određena.
- (2) Organ starateljstva dužan je da vodi evidenciju i dokumentaciju kako o licima prema kojima je nasilje izvršeno, tako i o licima protiv kojih je određena mera zaštite.
- (3) Način vođenja evidencije i dokumentacije propisuje ministar nadležan za porodičnu zaštitu.

5. 3. ZAKON O POLICIJI („Sl. glasnik RS”, br. 101/05)

Policijska pomoć u izvršenjima

Član 3.

Ako se pri izvršenju akata državnih organa i pravnih lica sa javnim ovlašćenjima osnovano očekuje otpor, policija će tim organima i licima, na njihov pisani zahtev, pružiti pomoć radi omogućavanja sprovođenja izvršenja.

Postupak pružanja pomoći u izvršenjima

Član 16.

Pomoć u sprovođenju izvršenja iz člana 3. ovog zakona policija pruža na osnovu pisanog zahteva nadležnog organa ili pravnog lica sa javnim ovlašćenjima koji se podnosi nadležnoj organizacionoj jedinici policije najmanje tri dana pre dana određenog za izvršenje akta. U zahtevu za pružanje pomoći moraju biti navedeni razlozi zbog kojih je potrebna pomoć policije, a uz zahtev se prilaže kopija akta koji treba izvršiti, sa potvrdom izvršnosti.

U hitnim slučajevima, zahtev iz stava 1. ovog člana može se podneti i usmeno, uz dostavljanje pisanog zahteva u roku od 48 časova.

Načelnik policijske uprave, odnosno komandir policijske stanice odlučuje o angažovanju policije i o obimu i načinu pružanja pomoći u sprovođenju izvršenja i o tome blagovremeno obaveštava podnosioca zahteva.

Pre početka sprovođenja izvršenja akta, policija je dužna da upozori izvršenika ili druga prisutna lica da će upotrebiti sredstva prinude protiv njih ako budu ometala ili sprečavala izvršenje.

Vrste policijskih ovlašćenja

Član 30.

U obavljanju policijskih poslova ovlašćena službena lica imaju policijska ovlašćenja utvrđena ovim i drugim zakonom.

Policijska ovlašćenja utvrđena ovim zakonom su:

- 1) upozorenje i naređenje;
- 2) provera i utvrđivanje identiteta lica i identifikacija predmeta;
- 3) pozivanje;
- 4) dovođenje;
- 5) zadržavanje lica i privremeno ograničenje slobode kretanja;
- 6) traženje obaveštenja;
- 7) privremeno oduzimanje predmeta;
- 8) pregled prostora, objekata i dokumentacije i protivteroristički pregled;
- 9) zaustavljanje i pregledanje lica, predmeta i saobraćajnih sredstava;

- 10) obezbeđenje i pregled mesta događaja;
- 11) upotreba tuđeg saobraćajnog sredstva i sredstva veze;
- 12) prijem prijava o učinjenom krivičnom delu;
- 13) javno raspisivanje nagrade;
- 14) snimanje na javnim mestima;
- 15) poligrafsko testiranje;
- 16) policijsko opažanje (opserviranje);
- 17) traganje za licima i predmetima;
- 18) zaštita žrtava krivičnih dela i drugih lica;
- 19) prikupljanje, obrada i korišćenje ličnih podataka;
- 20) mere ciljane potrage;
- 21) upotreba sredstava prinude.

Primena ovlašćenja prema maloletnim i mladim punoletnim licima

Član 38.

Policijska ovlašćenja prema maloletnim licima, mladim punoletnim licima i u predmetima krivičnopravne zaštite dece i maloletnika primenjuju ovlašćena službena lica posebno osposobljena za rad sa maloletnicima.

Izuzetno, policijska ovlašćenja primeniće drugo ovlašćeno službeno lice ako zbog okolnosti slučaja ne može da postupa ovlašćeno službeno lice posebno osposobljeno za rad sa maloletnicima.

Policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju se u prisustvu roditelja ili staratelja tog lica, odnosno, u slučaju da su nedostupni, u prisustvu predstavnika organa starateljstva, izuzev kad zbog posebnih okolnosti ili neodložnosti postupanja to nije moguće.

Prisustvo predstavnika organa starateljstva umesto roditelja može da se obezbedi, ako je moguće, i u slučajevima kada bi prisustvo roditelja bilo štetno za maloletnika u slučajevima nasilja u porodici i sličnim, ili bi ih toliko iritiralo da bi u velikoj meri ugrozilo izvršenje policijskog zadatka.

Kad prisustvo organa starateljstva u smislu st. 3. i 4. ovog člana nije moguće obezbediti, obezbediće se prisustvo drugog poslovno sposobnog lica sa iskustvom u radu sa maloletnicima, koje nije zaposleno u policiji ili umešano u slučaj.

5. 4. KRIVIČNI ZAKONIK RS

(„Sl. glasnik RS”, br. 85/05)

Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica

Član 193.

- (1) Roditelji, usvojilac, staralac ili drugo lice koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitavanja zapusti maloletno lice o kome je dužno da se stara, kazniće se zatvorom do tri godine.
- (2) Roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje zlostavlja maloletno lice ili ga prinuđuje na preteran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloletnog lica ili na prosjačenje, ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvitak, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

Nasilje u porodici

Član 194.

- (1) Ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanje ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
- (2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.
- (3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda, ili teško narušavanje zdravlja, ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.
- (4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. i 3. ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.
- (5) Ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.

5. 5. ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU

(„Sl. list SRJ”, br.70/01 i 68/02)

Glava XVIII

Krivična prijava i ovlašćenja organa pretkrivičnog postupka

Član 222.

- (1) Svi državni organi, organi teritorijalne autonomije ili organi lokalne samouprave, javna preduzeća i ustanove dužni su da prijave krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavešteni ili za njih saznaju na drugi način.
- (2) Podnosioci krivične prijave iz stava 1. ovog člana navešće dokaze koji su im poznati i preduzeće mere da bi se sačuvali tragovi krivičnog dela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično delo, i drugi dokazi.

Član 223.

- (1) Svako treba da prijavi krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti.
- (2) U kojim slučajevima neprijavlјivanje krivičnog dela predstavlja krivično delo određuje krivični zakon.

Član 224.

- (1) Prijava se podnosi nadležnom državnom tužiocu, pismeno ili usmeno.
- (2) Ako se prijava podnosi usmeno, prijavi­lac će se upozoriti na posledice lažnog prijavljivanja. O usmenoj prijavi sastaviće se zapisnik, a ako je prijava saopštena telefonom, sačinice se službena beleška.
- (3) Ako je prijava podnesena sudu, organu unutrašnjih poslova ili nadležnom državnom tužiocu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom državnom tužiocu.

5. 6. ZAKON O MALOLETNIM UČINIOCIMA KRIVIČNIH DELA I KRIVIČNOPRAVNOJ ZAŠTITI MALOLETNIH LICA

(„Sl. glasnik RS”, br. 85/2005)

U posebnom, trećem delu Zakona o maloletnim učinio­cima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica prvi put se nalaze posebne odredbe o zaštiti dece i maloletnika (maloletnih lica) kao oštećenih u krivičnom postupku. Prema novim rešenjima izričito je **predviđeno uvođenje posebne specijalizacije svih aktera krivičnog postupka**, u slučaju kada se sudi punoletnim učinio­cima sledećih krivičnih dela:

- teško ubistvo (član 114. KZ RS),
- navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (član 119 KZ RS),
- teška telesna povreda (član 121. KZ RS),
- otmica (član 134. KZ RS),
- silovanje (član 178. KZ RS),
- oblјuba nad nemoćnim licem (član 179. KZ RS),
- oblјuba sa detetom (član 180. KZ RS),
- oblјuba zloupotrebom položaja (član 181. KZ RS),
- nedozvoljene polne radnje (član 182. KZ RS),
- podvođenje i omogućavanja vršenja polnog odnosa (član 183. KZ RS),
- posredovanje u vršenju prostitucije (član 184. KZ RS),
- prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju (član 185. KZ RS),
- vanbračna zajednica sa maloletnikom (član 190. KZ RS),
- oduzimanje maloletnoog lica (član 191. KZ RS),
- promena porodičnog stanja (član 192. KZ RS),
- zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (član 193. KZ RS),
- nasilje u porodici (član 194. KZ RS),
- nedavanje izdržavanja (član 195. KZ RS),

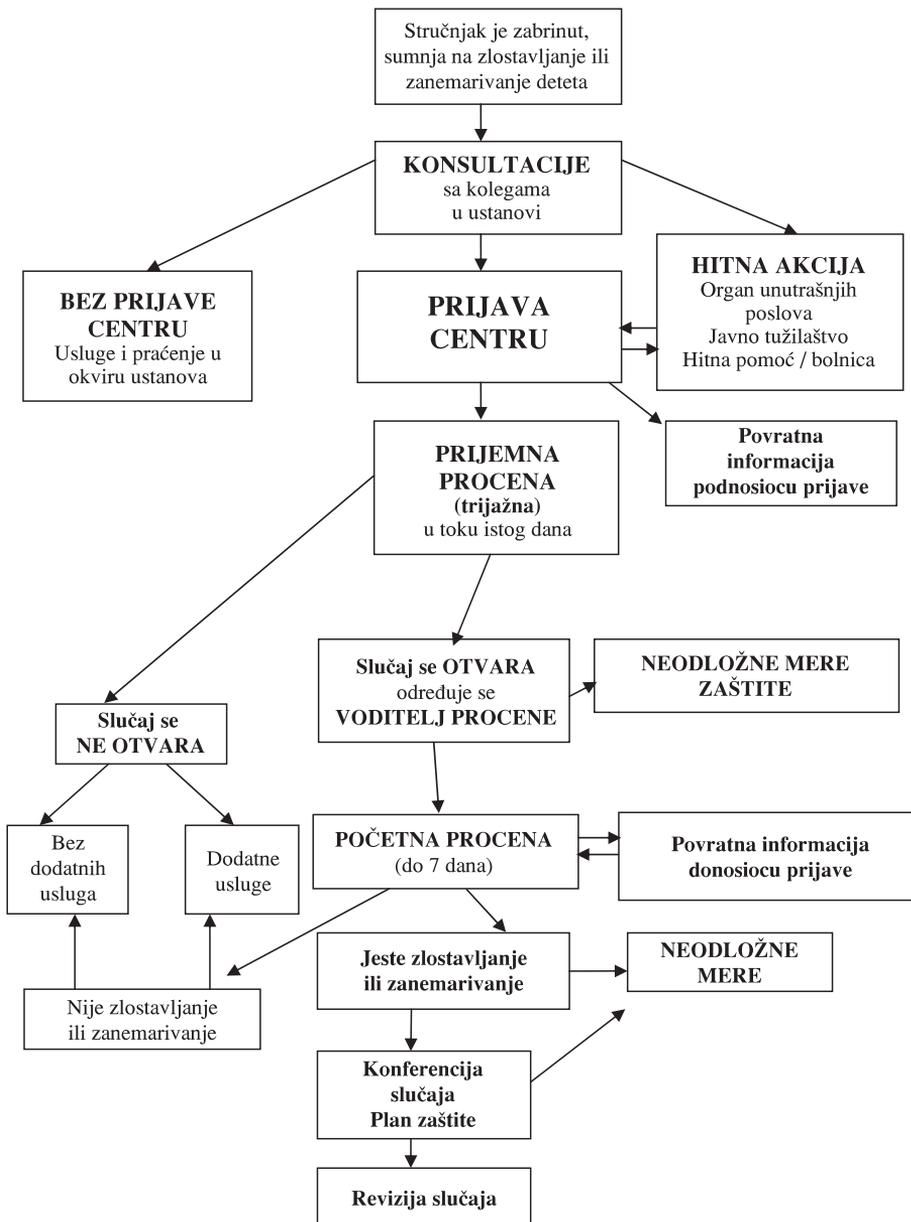
- rodoskrvnenje (član 197. KZ RS),
- razbojnička krađa (član 205. KZ RS),
- razbojništvo (član 206. KZ RS),
- iznuda (član 214. KZ RS),
- omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247. KZ RS),
- ratni zločini protiv civilnog stanovništva (član 372. KZ RS),
- trgovina ljudima (član 388. KZ RS),
- trgovina decom radi usvojenja (član 389. KZ RS),
- zasnivanje ropskog odnosa i prevoza lica u ropskom odnosu (član 390. KZ RS)

propisanih Krivičnim zakonikom Republike Srbije, **ako je oštećeni u krivičnom postupku maloletno lice**, iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica (član 150 Zakona). Takođe, Zakonom je propisana mogućnost da specijalizovani javni tužilac pokrene postupak protiv punoletnih učinilaca drugih krivičnih dela propisanih Krivičnim zakonikom RS, saglasno odredbama trećeg dela Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, ako oceni da je to potrebno radi posebne zaštite ličnosti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku. Zakon sadrži i potpuno nove odredbe namenjene zaštiti maloletnih lica oštećenih, kao svedoka kojima se ide u susret uočenim potrebama zaštite njegove ličnosti (članovi od 152. do 155. Zakona).

DIJAGRAMI – KORACI U ZAŠTITI

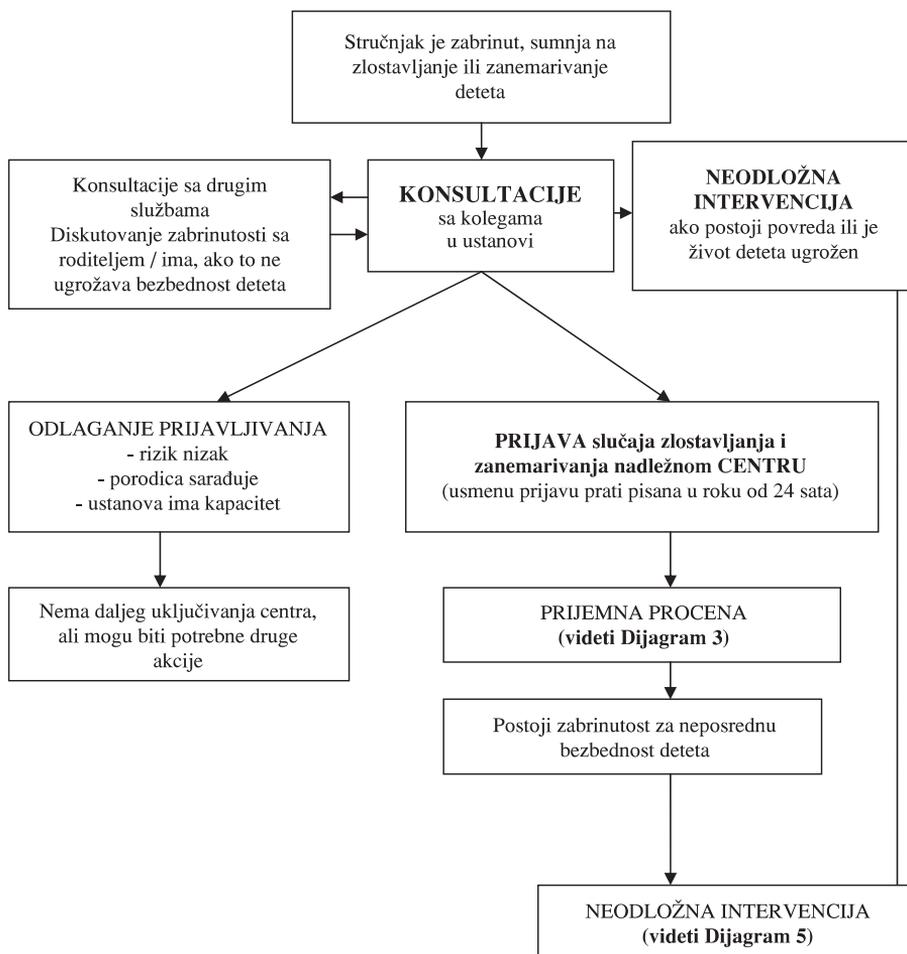
Dijagram 1.

REDOSLED POSTUPAKA PRI SUMNJI NA ZLOUPOTREBU DETETA

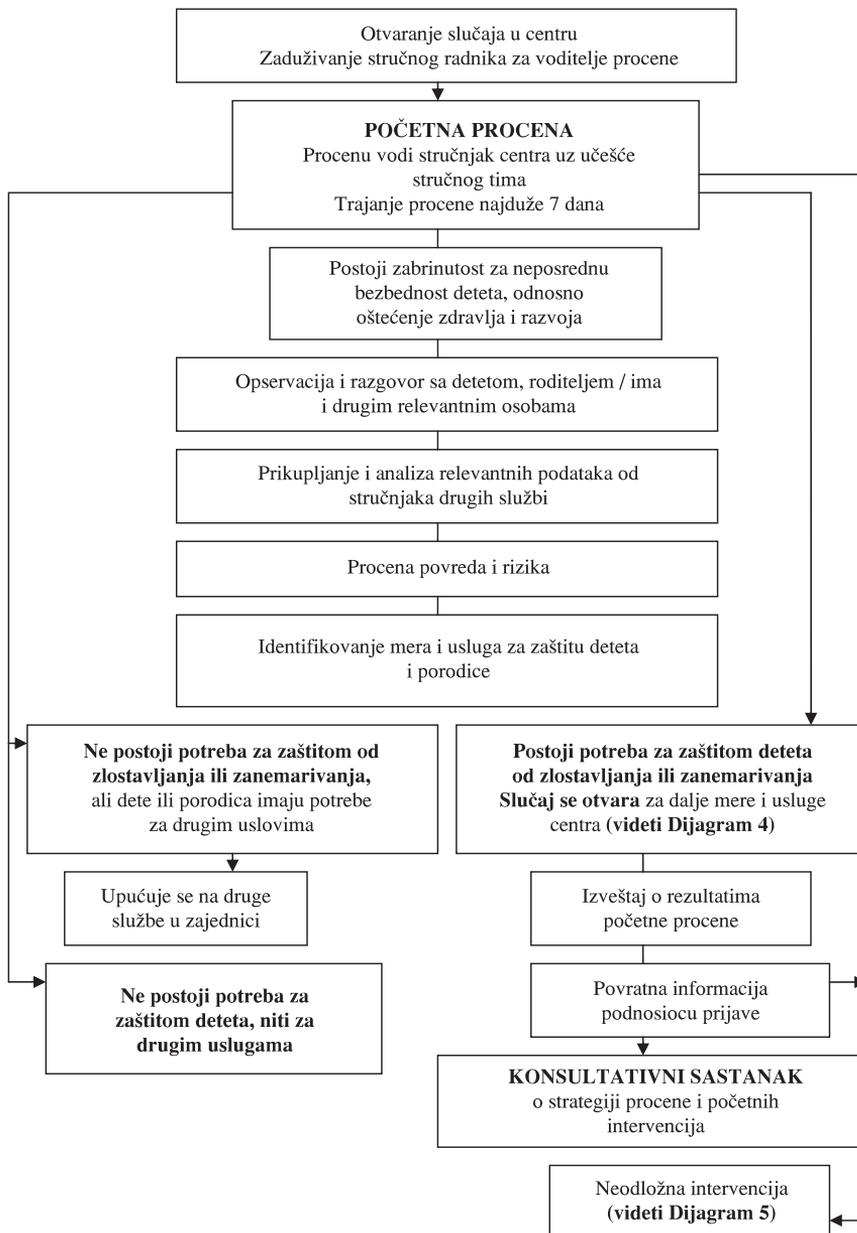
Dijagram 2.

PRIJAVLJIVANJE ZLOSTAVLJANJA ILI ZANEMARIVANJA DECE

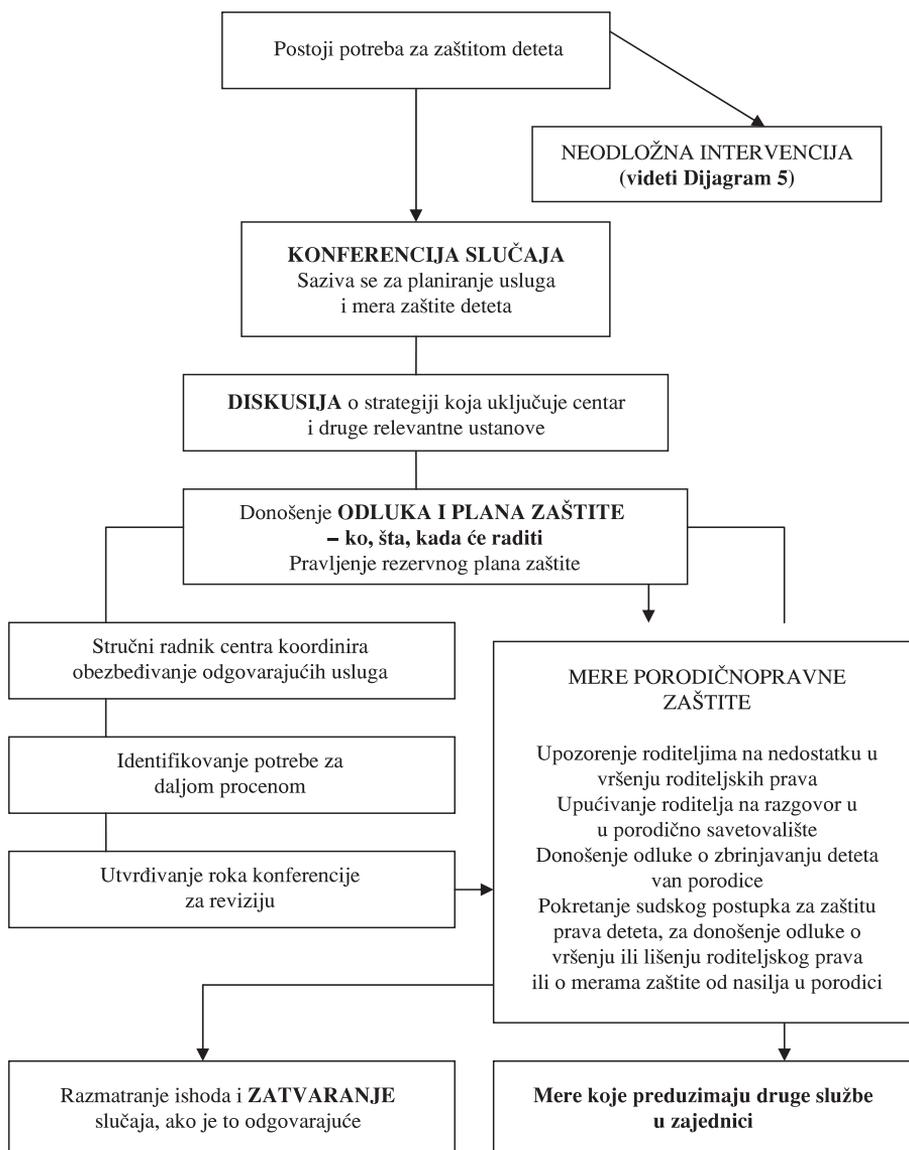
Dijagram 3.

PROCENA RIZIKA OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

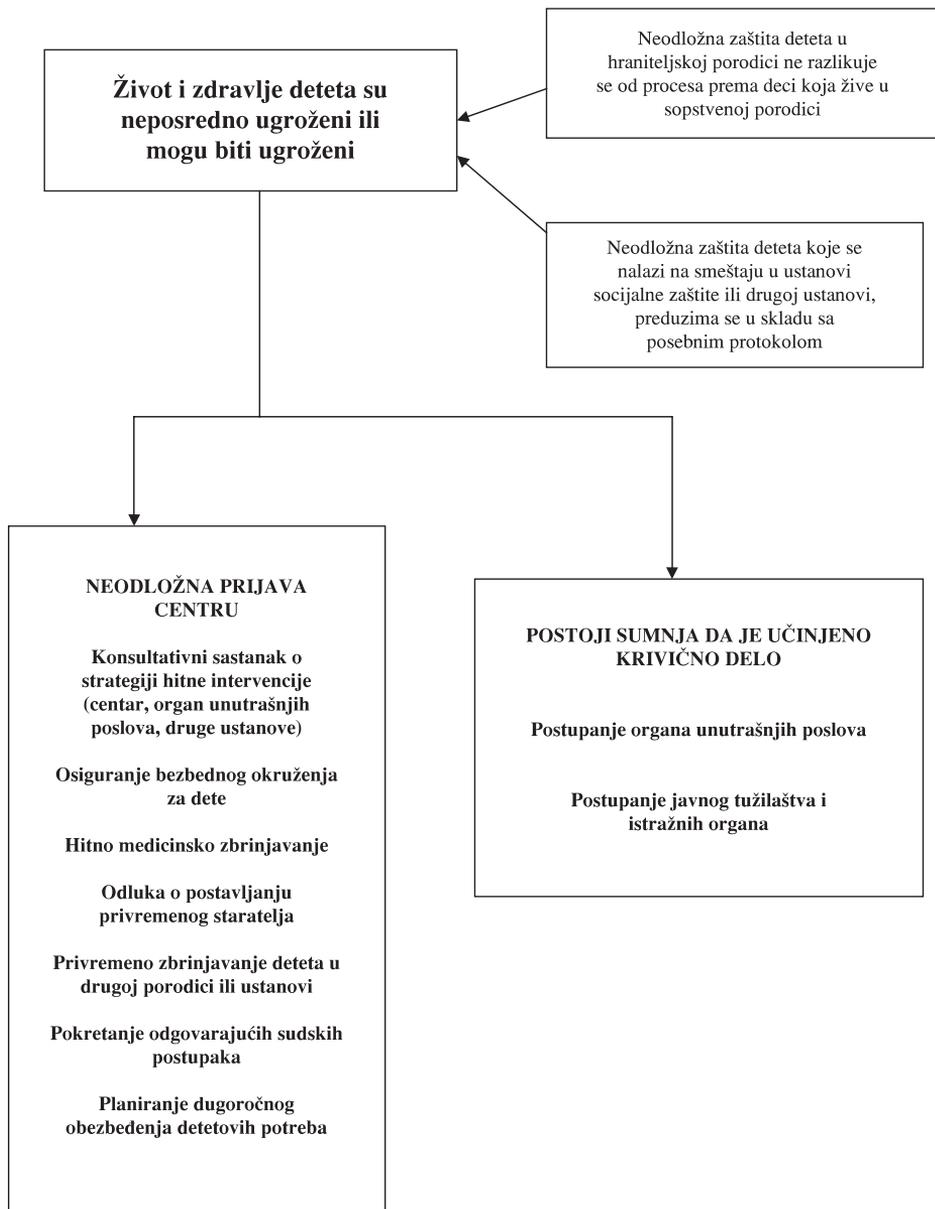
Dijagram 4.

PLANIRANJE I OBEZBEĐIVANJE USLUGA I MERA ZA ZAŠTITU DETETA

Dijagram 5.

NEODLOŽNA INTERVENCIJA

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364 . 65 - 053 . 2 (035)

341 . 231 . 14 - 053 . 2 (035)

342 . 726 - 053 . 2 (035)

316 . 62 : 179 . 2

343 . 85 : 343 . 62

**PRIRUČNIK za primenu opšteg protokola za
zaštitu dece od zlostavljanja i
zanemarivanja / autori Veronika**

Išpanović-Radojković . . . [et al.] ; urednica
Veronika Išpanović-Radojković . - Beograd :
Centar za prava deteta , 2006 (Beograd :
Dedraplast) . - 150 str. : graf. prikazi ,
tabele ; 24 cm.

Tiraž 1.500. - Prilozi : str. 93-150. -
Napomene i bibliografske reference uz tekst.
- Bibliografija : str. 90-91.

ISBN 86 - 83109 - 39 - 9

1. Ишпановић-Радојковић, Вероника

а) Деца - Насиље - Спречавање -

Приручници б) Деца - Заштита - Приручници

с) Социјална интеракција - Деца -

Приручници д) Жртве насиља - Деца

COBISS.SR-ID 136246796